

MAGYAR
PHILOSOPHIAI SZEMLE

SZERKESZTI ÉS KIADJA

BOKOR JÓZSEF

EGYETEMI M. TANÁR.

X. ÉVFOLYAM.

1891. II. FÜZET.

BUDAPEST

SZERKESZTŐ- ÉS KIADÓHIVATAL: IV., KECSKEMÉTI-UTCZA 6.

A «MAGYAR PHIL. SZEMLE» ÖT IVES FÜZETEKBEŒ, ÉVENTE HATSZOR JELENIK MEG.
ELŐFIZETÉSI ÁR EGÉSZ ÉVRE 5 FRT. E SZÁM ÁRA 1 FRT.

TARTALOM.

	Lap
1. <i>Sprinczer</i> : Önkormányzat	81
2. Dr <i>Kuncz Ignác</i> : Válasz <i>Sprinczer</i> képviselő úrnak imént közlött czikkére	114
3. <i>Palágyi Menyhért</i> : A philosophiáról	123

Értesítő.

A renaissancekori bölcsészet története, írta *Domanovszki Endre*, ismerteti dr *Szlávik Máttyás* 131. l. — Kritik der Vaccinations-Statistik etc. Irta *Kőrösi József*; ism. dr *Baczoni Lajos* 136 l. — Aristoteles és a British Museum papyrusa, *Schvarcz Gyula* felolvasása az Akadémiában 143 l. — A világura a világűrben, írta dr *Weisz József* 148 l. — Bölcséleti erkölestan, írta dr *Öreg János* 152 l. — Népiskoláink gyorsabb fejlesztése, írta dr. *Wekerle László* 154 l. — A philosophia helyfoglalása főiskoláink tanrendében az 1890/91. tanév második felében 156 l. — Folyóiratok szemléje. 158 l. — Tagajánlások az Akadémiában 160 l.

A «Magy. Phil. Szemlét» a Magy. Tud. Akadémia támogatja ugyan, de a lap irányáért és tartalmáért csakis a szerkesztőség felelős.

A Magyar Philosophiai Szemle szerkesztő és kiadóhivatalában
Budapest, IV. ker., Kecskeméti-utca 6. sz. megrendelhető:

**A Magyar Philosophiai Szemle 1884., 1886., 1887. 1888., 1889.,
és 1890-iki évfolyama.** Ára évfolyamonként 5 frt.

Böhm Károly: *Az ember és Világa.* Philosophiai kutatások.
I. rész. Dialektika vagy alpphilosophia. Budapest, 1883.
Ára 3 frt.

Bokor József: *A Középiskola Eszménye.* Budapest 1874.
Ára 1 frt. 20. (Elfogyott.)

« *Egy Középiskola.* Budapest, 2. változatlan kiadás. 1889.
Ára 50 kr.

« *A szabadság némely korlátairól.* Budapest, 1884.
Ára 20 kr. (Elfogyott.)

« *A Társadalom befolyása az államra.* Budapest, 1886.
Ára 25 kr.

Sebesztha Károly: *Reális nevelés.* Külön lenyomat a M. Phil.
Szemléből. Budapest, 1886. Ára 1 frt.

ÖNKORMÁNYZAT.

Archimedes a circulusait zavaró katonát gyengédebb elbánásban részesítette, mint a minőben részesült a Magyar Philosophiai Szemle múlt évi utolsó számában, az «Önkormányzat»¹ címet viselő cikkben e sorok írója egy czéhbeli philosophustól azért, hogy hozzá szólott egy szőnyegen forgó, actualis értékű tárgyhoz egy dolgozatban, mely bevallottan nem lépett fel önálló tudományos jelentőséggel, és inkább csak a gyakorlati megoldást tárgyalta.

Hiába, olyanok a tudósok; mi nem tetszik megszokott gondolkozási módjuknak, annak neki esnek, és mint ő mondja az absolutismusról, azt «marczangolják».

Kár volt azonban ezúttal a fáradságért; cikkíró sovány darab az ő kipróbált fogainak, mert jelen praktikus csontvázán a philosophikus húsréteg nem szenved terimenagyobbodásban.

Nálunk a közigazgatás az a tárgy, melyről mindenki azt hiszi, hogy reá kizárólagos szabadalmat nyert, lenézheti tehát mindazokat, a kik vagy nem czéhbeliék, vagy nem játszanak tudományos jelzőkkel.

Szokás az nálunk, hogy egyik-másik «szakember» mellbe vágja magát és kínálja csalhatatlan szerét; szerényen váltig ismétli, hogy egyebütt semmi irányelvet vagy eszmét, vagy meglepő, figyelemreméltót nem talált.

Pedig úgy a szakemberek, valamint a szobatudósok is tévednek, és ezek a gyakorlati életben leginkább akkor, midőn tanácsot kérnek Plato és Aristotelestől.

A közigazgatás reformja és az önkormányzat helyes berendezése

¹ Dr. Kuncz Ignác pozsonyi jogtanár foglalkozott az említett cikkben *Sprinczer* orsz. képviselő egy javaslatával. Az itt közölt cikk válasz dr. Kuncz fejtegetésére. Szerk.

oly tér, hol nem annyira az a mérvadó, hogy quid juris, mint inkább quid consilii. Bizonyítja ezt azon körülmény is, hogy ma ismét, nem tudom hányadszor, foglalkoznunk kell a közigazgatás reformjával, minek oka abban rejlik, hogy mérvadó államférfiaink eddig is inkább doctrainairjeink bölcsesetére, mint a praktikus élet követeléseire hallgattak.

A doctrainairek rendszere volt az, mely megrontotta az önkormányzat igazi jellegét, a nélkül, hogy az állam feladatai megoldásán valamivel is lendített volna.

Nem akarjuk ezzel a komoly értekezés értékét és a tárgyilagos kritika jogosultságát tagadni, de védenünk kell mindenestre álláspontunkat és tiltakoznunk a csalhatatlanság arrogantiája ellen, mely komoly czégér alatt, néha valami nagyon ártatlan italt is árul.

A tudomány, mely magamagának kell, hogy czél legyen, csak az igazság tárgyilagos kinyomozását végzi.

Minden dolog azonban praktikus oldalról véve, más alakot ölt:

A czélnek megfelelő eszközök kikeresése és választása, ez a közigazgatási *politikának* feladata.

Mi sem veszedelmesebb az államra nézve, mint azt feláldozni vérmes és könnyelmű teoriáknak, és kockára tenni a köznek már létező érdekeit. Der Zweck ist der Schöpfer des Rechtes; a latin is mondja, non ex regula jus sumatur, sed ex jure, quod est, regula fiat.

Kritikusom helytelenül jellemzi tehát, cikkiró reform tervét, midőn azt a «pillanatnyi exigentiák sötétségének» elnevezi.

Az exigentiákkal számolni sokkal inkább kötelessége a politikusnak, mintsem alakot kölcsönözni valamely philosophikus ideának.

E kijelentést méltatva, nem csodálatos, ha kettőnk eszményei nagyon is eltérők.

Közöttünk nagy különbségek forognak fenn. Eltérünk 1. a célra nézve, mely cikkirónál az egyéni boldogság, a jólét, szabadság előmozdítása, biztosítása. 2. A kiindulási pont is más. Cikkiró szeme előtt lebeg az egyén és az egyének összesége, a társadalom. Ennek boldogítása az öncél és az, a mi erre szolgál, az állam — ez a moloch — az csak eszköz. Kritikusomnak pedig, nem állítjuk, hogy teljesen jogtalanul, az állam az eseményképe, ez neki öncél. Ebből folyik, hogy 3. az eszköz, a közigazgatási szervezet, t. i. az önkormányzat sem birhat önmagáért létjogosultságot, és csakis annyiban jön számba, a mennyiben a cél elérésére alkalmas, és csak oly alak-

ban, mely a czélnak nem megfelel, pedig abban az alakban, melyben azt a száraz bölcsészet felállította.

Kritikusom egy philosophiai ideának áldoz; czikkíró pedig a politikai exigenciák kényszerének enged.

Itt fekszik az az úr, mely bennünket elválaszt.

Kritikusom úgymond «a megyei önkormányzatnak, mint államigazgatási alakzatnak» híve, és ezt a) «a történelmi visszapillantás», b) «a bölcsészeti elv nyomán» akarja reformálni.

Eltekintünk attól; hogy a tárgy illetén felállítása már *contradictio in adjecto*, a mennyiben ez azt jelenti, hogy ő a bölcsészetnek a történelmi jog felett elsőbbséget kíván biztosítani; de joggal kérdezhetjük, hogy vajjon a külföldnek kritikussom bölcsészetével nem congruáló intézményei nem állanak már tudományos alapon?

Különös egy alap ez: az önkormányzat tudományos alapja. Bármennyire műveli is az ember, végre is mindig csak azt t pasztalja, hogy ingoványra került, melyet nem is az abstract theoremák, hanem a vidékenkint különböző praktikus kezelés képes csak megtermékenyíteni.

Végig nézve az önkormányzat irodalmán, annyi definitióval találkozunk, a hány tanára vagy magyarázója van az önkormányzatnak.

Mi úgy tudjuk, hogy a jogi módszer szempontjából nem boldogulunk; ez inkább a törvény szavaiból kiindulva kipuhatolni akarja a czélt, mely vajmi sokszor eltér a törvényhozó czéljától.

Sokkal helyesebb tehát az önkormányzati politika álláspontja, mely a dolgot megfordítja, és a czélt puhatolja és vizsgálja, mennyiben szolgálta legyen ezt a törvény, esetleg minő módosítás szükséges, hogy ezen czélt elérjük?

Valamint az alkotmányos államban a hatalomban osztozkodó tényezők harmonikus összműködése képezi az elérni óhajtott czélt: ép úgy szükséges a végrehajtó hatalomban is a harmonikus osztozkodás, részben a végrehajtó hatalomnak kellő elosztása, részben pedig a bírói teendőknél tüzetes kiválasztása által. Mintegy önként kínálkozik az analogia e két ponton.

Hogy azonban értekezésünk valódi tárgyát, önkormányzati tervezetünk védelmét megközelítsük, czélszerű lesz kritikussommal szemben tisztázni a helyzetet.

Az első kérdés, mely az önkormányzat valódi lényegének megállapítása után figyelmet érdemel, az, vajjon helyes-e a mi társadalmi

álláspontunk, illetőleg helyes-e az államot, mint önczél, oly merev ellentétbe helyezni a társadalmi célokkal, mint ezt tette kritikusom.

Ezen ellentét csak látszólagos, és fenn nem tartható a gyakorlati életben. Igazoljuk ezúttal azt is, hogy kritikusom sem tulajdonít gyakorlati értéket ez ellentétnek.

További feladatunk pedig az lesz, hogy kimutassuk az úgynevezett «történeti pillantás» mibenlétét, vagyis azt, mit kell az alatt érteni, ha mindenkor a történeti alapot emlegetik.

I. Az önkormányzat lényege.

Ezek után kötelességünk áttérni az önkormányzat lényegének kiderítésére, mert fennebb már érintettük, hogy köztünk e részt van a legnagyobb eltérés. Megkísértjük ezt nem bölcsészeti alapon, hanem a szakirodalom, a Laland-féle Archiv für öffentl. Recht definitiói után.

Kritikusom itt is hangzatos jelszókat használ, és az önkormányzat lényegét magyarázva aligha nem ő az, a ki Steinből ollózott, mert a mi javaslatunk absolute nem congruál Stein definitiójával.

Ha ő egy helyütt azt állítja (mert más helyütt ismét mást mond), hogy «az állami önkormányzat lényege nem egyéb, mint éppen az állami közigazgatást teljesítő municipalismus», akkor mi természetesen egymást meg nem érthetjük, mert mi nem az állami, hanem a *municipalis* önkormányzatot keressük.

Az előbbiről nem kell gondoskodni, az állam elég erős és absolut joggal bír, de gyenge a *megyei* önkormányzat, és azért ezt meg kell védeni.

Hogy ezt czélszerűen tehesük, tudni kell előbb, miben rejlik ennek lényege és mi benne a puszta szólásmód.

Mérlegelni kell, az elvont tantételekből mi valósítható meg, és mi az, a mi félreteendő.

Az önkormányzatnak annyi különböző és homlokegyenest ellenkező definitiója van, a hány a tanára.

Ezek némelyike megkülönböztet vagy 1. a közigazgató, vagy 2. a kormányzott közeg után, vagy 3. az első kettőt együtt kombinálva, vagy végre 4. a kormányzás módszere, tartalma szerint.

Mások ismét azt állítják, hogy az önkormányzat lehet: 1. hatáskör megjelölése, 2. lehet jogi elv is, mely az egész kormányzatot áthassa, mint azt Sarwey követeli.

A vélemények ebben a legmesszebb ágaznak el: 1. a részvét jelentősége, 2. az önkormányzat feladata, és 3. az organisatio elve iránt, a szerint, a mint egyik-másik jogi fogalomnak tekinti, vagy kormányzati politika tárgyának veszi.

Gluth szerint ez utóbbi egyáltalán nincs eldöntve. Szerinte kétes még mindig az is, vajjon az önkormányzati testületek önálló független jogalanyok; vajjon az önkormányzat érdekképviselőt vagy közigazgatásban való részvételt jelent-e, és vajjon ez a jogállam fennállásához szükséges-e vagy sem?

Bluntschli a «Lehre vom modernen Staate»-ban az önkormányzat összes formáit iparkodik felölelni. Szerinte az önkormányzatnak nincs általános szervezete, nincs egyforma hatásköre. Definiója sines, ő azt csak «rendezett részvétnek és a polgárok öntevékenységének, kapcsolatban az állami renddel» nevezi.

Nála, Gneisttal egyetértőleg, az önkormányzat ellentéte a hivatászerű tisztségnek, és inkább arisztokratikus, mint demokratikus intézmény (ha a tisztség választásra, fizetés nélkül van szervezve).

Az önkormányzat feladatairól is háromféle a vélemény:

1. A társadalmi önkormányzat hívei azt vitatják, hogy az csak együttes (collectiv) szükségletek kielégítésére szolgál az államban.

Mindkettő, a társadalmi és az állami el van választva és az állam csak «semmitő» feladattal bírhat.

A 2 vélemény Stein és Mejer O.-é.

Itt az önkormányzat feladatát, csak az állami közigazgatásnak, de mégis bizonyos helyi színezetű ügyei képezik.

3. Gareis, Gaupp, Laband, Meier E. pedig alatta azt értik, hogy a tisztán állami ügyeket, (melyek ellentéte a helyi gazdasági ügyek) intézhesse.

Laband, ki politikai czélszerűség szempontjából itél, figyelmeztet, hogy az állami feladatok osztályozása a ténykedés természete szerint elodázhatlan kötelessége a tudománynak. Így némelyek szerint az önkormányzat arra való, hogy a jogosult alany «saját» ügyeit elláthassa, mások szerint pedig arra, hogy «mások» ügyeit (t. i. az államét) végezze.

Egyik mondja jogi fogalomnak, másik csak politikai ideának.

A kivitel, a probléma megoldási módjára nézve is nagyon különfélék a javaslatok. Az egyik rész a társadalmi és állami jogköröknek lehető elkülönítését tartja czélszerűnek; a

másik rész az összhangot keresi a kettő között.

Ez utóbbiak között pedig Stein a társadalmi érdeket akarja inkább érvényesíteni, Gneist pedig ezt az államnak alárendelni.

Gneist az előbbi javaslat ellen felhozza, hogy a helyi érdekképviselőt eddig sehol sem szült közszellemet, sőt inkább előmozdította a particularismust és néha az állameszme deconponálására vezetett.

Geneistnál fontosabb «az állami közigazgatási teendőknél tiszteletbeli közegek által való ellátása, mint a társadalmi érdekképviselőt választott közegekkel». Fő nála a díjtalan nobile officium és a helyi önmegadóztatás.

Gneist még különbséget is tesz az állami és a helyi gazdasági önkormányzat között.

Gneist elmékedéseiben csak az angol mintaképet látja és magasztalja. Ez helyét Angliában jól tölthette be, de Magyarországon károsnak bizonyult, mert hogy az állami közigazgatásnak a helyi kötelekben (a megyékben) tiszteletbeli hivatalok által való közvetítése hová vezetett, az bővebb magyarázatra nem szorul. Ezen még a nobile officiumoknak választott, de díjazottá történt átalakítása sem segített. Gneist Steintől eltérőleg a választást sem állítja oda kelléknek, hanem inkább a kinevezést ajánlja a közigazgatás rendes volta érdekében, mi által önmagával némiképp ellentétbe jön.

Schäffle ezen szervezetet akként jellemzi, hogy ez nem egyéb, mint «állami és nem állami *sak*hivataloknak, tiszteletbeli hivatalok rendetlen dilettantismusával való helyettesítése».

Bluntschli is Gneist ellen fordul, mondván, hogy «már csak a királyi kinevezés, ellentétben a választással, nem képezhet önkormányzatot. Példát erre az amerikai választott békebírák képeznek».

Gneist gondolatmenetében itt az érdemel megfigyelést, hogy ő a közigazgatás *rendes* menetéhez értelmes, anyagilag és a kinevezés által lefelé is független elemek alkalmaztatását találta szükségesnek.

Már pedig be kell ösmernünk, hogy saját közigazgatásunk eddig mindezen elemeket nélkülözötte.

Stein, a jogi álláspont főképviseelője, az önkormányzat alatt már mást értett. Ő nála a jogosult személy a fő.

Szerinte az a tartomány, megye, járás vagy város kormányzatából áll (ezekhez a korporációkat, egyesületeket is csatolta), de mégis oly értelemben, hogy a «Selfgovernment» nem ismer megyét, községet, hanem csak testületet, mely sohasem hierarchicus természetű, hanem jogi személynek ismertetvén el, csak így lesz jogalanynya.

Ő a választást nélkülözhetetlen kelléknk tartja. Az önkormányzatnak általa felállított szervezete, feladata és joga ezen Zorn, Schulze Gaupp, Rümelin által elfogadott formulában nyer praegnans kifejezést:

«Az önkormányzat az állampolgároknak szervesen összekapcsolt testületek által közvetített részvéte az állam helyi közigazgatásában».

Messze vezetne Steinnak a «freie Verwaltung»-ról szóló teoriát terjedelmesen visszaadni; itt csak annyiból emlékszünk meg róla, miután az önkormányzat jellegét könnyebben teszi megérthetővé.

E szerint az ilyen önkormányzati jogosultság mindazon közigazgatási tevékenységet foglalja magában, mely túlterjed a községek vagy testületek *saját* egyéneire kiható közigazgatáson.

Hogy tehát javaslatunk Steinével nem azonos, sőt lényeges dolgokban merőben ellentétes, azt a figyelmes olvasó azonnal kitalálja.

Stengel már közérdek és állami érdekek szerint distinguál; minden állami érdek egyúttal közérdek is, de nem megfordítva.

Nála csak a közérdek közigazgatási ellátása, ha erre jogosult alany létezik, képez önkormányzatot. Ellenben az *állami* érdek elintézése képezi az állami közigazgatást.

A jogosult alany ezt is végezhetné, — de akkor ez még sem önkormányzat, hanem állami közigazgatás.

Kirchenheim is ezen meggyőződésben van, kivéve az utóbbi esetet, melyben már szinte nem állami közigazgatásról beszélt, hanem önkormányzatról.

Stengel arról is nevezetes, hogy a dolog fenekére néz, már nem lebeg a felhőkben, hanem egész helyesen megkülönbözteti az angol önkormányzatot a némettől.

Előbbi az állami közigazgatási ügyeknek a polgárok által tiszteletbeli tisztviselők segítségével való ellátása. A németet pedig nem nevezi egyébnek, mint *részvétnek* a közigazgatásban.

Schäffle saját véleményeképp azt vallja, hogy «az önkormányzat a tiszta önrendelkezés rendszere (nem csak részvét), melyet *nem állami* ügyekben jogi személyek, testületek gyakorolnak. Körülbelül hasonló ehhez Mejer O. véleménye, kinél ez «a helyi érdekek ápolásából áll».

De az önkormányzati testületek az állami közigazgatásnál is közreműködnek, mi végből szükséges, hogy még az állami tisztviselők is némileg az önkormányzati testületek bizalmasai legyenek.

Pözl az önkormányzatot «az állami közigazgatás és községi ügyek elintézésében» látja.

Westerkamp és Tellkampf pedig már megszorítólag magyaráz. Ők csak a *községi* ügyeknek helyi tisztviselők (ellentétben az állami tisztviselőkkel) által való elintézését igénylik.

Inama-Sternegg a községi és állami közigazgatási ügyeknek intézését tekinti önkormányzatnak. A jogosult személy első esetben mint *magánjogi*, utóbbiban pedig mint közjogi jogalany szerepel és állami feladatot végez.

Rösler csak a felszínen úszik, midőn azt állítja, hogy az «önkormányzat szervezett tevékenység».

Gareisnál az önkormányzat lényege sem nem «részvét», sem nem *saját* ügyeinek közigazgatási intézése, hanem az idegen ügyeké, szóval kizárólagos *helyettesítése* az államnak jogilag is.

Rosin nagy körülírással az önkormányzat jogát így magyarázza: «egy nem souverain politikai testületnek elismerése a souverain által kormányzó jogi személynek. Alkotmányos részvéte a polgároknak a kormányzati közegek összeállításánál». Ez nem kielégítő magyarázat, mert e szerint a kinevezett angol békebírák, a közigazgatási főtörvényszékek kinevezései, az önkormányzat kizárásával volnának kapcsolatosak.

Schulze a lényegét abban keresi, «hogy az állam functióinak azon részvét, mely eltér helyi korlátozást és ellátást, átengedi saját polgárai jogkörének, de nem az egyeseknek, hanem azok szervezett egyetemének».

Ezen önkormányzatnak ellentéte a fizetett tisztviselők általi, közigazgatás. Ezen önkormányzatnak egyéb kelléke a tiszteletbeli tisztség, mely a népben gyökeredzik, és valódi jurisdiciót gyakorol, holott Gaupp kijelenti, hogy a tisztviselők választása vagy kinevezése nem önkormányzati kellék.

Löhning: «az állami közigazgatási teendőknek ellátása *tiszteletbeli* tisztviselők által megyék vagy községekben».

Obentraut azt mondja, hogy «az önkormányzat lényegében nem több, sem kevesebb, mint a népesség közreműködése a közigazgatásban». Ő is megkülönböztet helyi és állami érdek között.

Ettől Laband abban tér el, hogy nem a teendők elkülönítését osztályozását javasolja, hanem inkább az összes teendők ellátási módjában keresi ezen különbséget. Az államé legyen az utasítás, vezetés, rendelkezés, felügyelet; önkormányzaté az ügyek közvetítő vezetése, a végrehajtás.

Ezen definitio felel meg leginkább a magyar önkormányzat jelenlegi állapotának, és ennek a mi miniszteriumunknak legújabb közigazgatási tervezete, egész helyesen éppen az ellenkezője.

Gumplovicz kiindulási pontja az állam, mely mindennek jogforrását képezi, tehát a közigazgatási jogét is. A közigazgatás szerinte tehát nem más, «mint a községek *saját* ügyeik ellátása.»

Látjuk tehát a definitióknak, eltéréseknek tömegét, melyek a kérdést nem hogy felvilágosítanak, hanem bonyodalmasabbá teszik.

Az írók nagy része a szóból leszarmaztatva az értelmet, akarja a lényegét megtalálni, mi persze így alig ha sikerül. A másik rész ismét a lényegét kutatva, egyes jelenségeket, pl. a hivatalt, választást veszi a fontosnak, s így hamis úton halad és nem látja a lényegét. Feltűnő azonban az, hogy kritikusom Gumploviczczal egy jogi alapon áll, s mégis ép az ellenkező eredményre jut.

Az önkormányzatot ellenben politikai szempontból véve, mindezen eltérések nem esnek latba.

A közélet elég tág tért nyújt a legkülönfélébb felfogások érvényesítésére, a legkülönbözőbb politikai igények kielégítésére. És tagadhatatlan Gneist érdeme, ha a mérlegelést e szempontból is kezdeményezi vala.

Nézzük már most, hogy minő következtetésre juthatunk, az önkormányzati tevékenységnek gyakorlati szabályozásából.

Németországban az önkormányzat majd politikai jelszó gyanánt szolgált az állami mindenhatóság elleni küzdelemben, majd ismét a községi közigazgatással azonosított. Bluntschlinak is ez utóbbi a nézete, csak hogy ő ezen fogalmat a testületekre is kiterjeszti.

Az eszmék ilyen hatása alatt keletkezett az első önkormányzati alkotás a porosz 1808 Städte Ord. Hogy az önkormányzatnak valami egyéb magasabb hivatása is van, ezt már az 1831. évi Preuss. Städte Ord. sejteti, midőn az «önálló kormányzatot már célznak nevezni». Ezen utóbbi törvény az «önálló, államtól független, gyámkodástól ment és utasítás nélkül működő intézését a városi ügyeknek» akarja elérni.

Az 1850. porosz törvényhozás már az önkormányzatot a községekre is kiterjesztette, de itt egy megszorítást talált szükségesnek, t. i. a határozathozatalnak a végrehajtástól való elkülönítését, mely utóbbit kinevezett közegekre bízott, és ezzel egy theoretice felállított fogalmat gyakorlatilag megvalósított. Az önkormányzat kiterjesztése ekkor saját külön belügyeinek intézésében találta határát.

Hogy mik legyenek ezek: valószínűleg Gneist értelmezése szerinti gazdasági érdekek, továbbá az utak, jótékonyági intézetek, alapítványok kezelése.

Szabatos definitióval tehát sehol sem találkoztunk, sem az önkormányzat lényegére, sem annak kiterjedésére nézve.

Az 1853. év ezen fejlődést nem növelte már, mert az önkormányzatot már csak a «városi» ügyekre szorította, míg végre a legújabb törvényhozási ténykedések ismét felvették a félben hagyott irányt, és az önkormányzati tényezőknek már bizonyos ellenőrzési jogot is biztosítottak.

Ezzel egy egészen sajátos önkormányzatot teremtettek; hol az állami hivatalnokok működnek az önkormányzati tényezők végrehajtó közegeként, hol pedig ismét önkormányzati közegek szerepelnek az állami közigazgatási ügyek körül.

Meier E. «önkormányzatnak állami keretben» nevezi ezen rendszert, mely a hivatalok majdnem mindannyi nemét kombinálja és az önkormányzati közegek működését szoros kapcsolatba hozza a bürocratiával.

Itt magunk előtt tehát az önkormányzatnak oly megvalósulását látjuk, mely a fenn elősorolt theoriák egyikét sem adoptálja teljesen.

Nem volna helyes itt az amerikai és angol Selfgovernmentről körülményesen szólni. Hisz ezeknek sajátosságai: előbbinél az állami ügyek nagy részének intézése egyszerű polgárok által; utóbbinál pedig a tiszteletbeli hivatal, az anyagi viszonyok által támogatott, választás híján is meglevő függetlenség lefelé, a felfelé kifejtett felelősség, sehol sem találtak és hasonló előfeltételek nélkül nem is találhatnak teljes utánzásra.

Egyébiránt Angliában is a legújabb reformok mind szűkebb körre szorítják a társadalmi közreműködést.

Minálunk a tiszteletbeli állásról csak beszélni és ezzel szemben a szakhivatalokat feleslegeseknek állítani akarni: ez a kathedrán szép, de nem czélszerű a parlamentben.

Ausztriában, hol tulajdonkép csak «gazdasági ügyeknek» szabad intézéséről lehet beszélni, a határozathozatal és a végrehajtás egymástól el van különítve és különböző közegek kezében találhatik. A kormány a felügyelési jogot fentartotta, melyet az autonóm testületek valamennyi fokán keresztül azok élére állított kinevezett elnökeivel gyakorol. Ezt a megvalósítást sehogyan sem tekinthetjük önkormány-

zatnak. Sem a hatáskör, sem a jogi elv, sem elvégre az organisatio szempontjából.

Nem lesz felesleges, ha ezek után magyar források után is nézünk. Nálunk hasonló eszmezavar uralkodik, mint a külföldön; mást ért alatta Ugron, mást Apponyi és bizonyára mást kritikusom. Politikai íróink ismét egyre mást értenek alatta.

Egyik publicista már rég sajnálja, hogy az önkormányzati és az állami közigazgatási ügyek között a tárgy és czél hátrányára nem tétetik kellő különbség. Nem praecisirozza ugyan az egyes hatáskörök kiterjedését, de a választást kelléknek állítja az önkormányzatra nézve, mely nélkül azt követelni annyit tenne, mint jó állami közigazgatást akarni, kinevezett hivatalok nélkül! Magyarországon is az önkormányzatról beszélve, a siciliai vecsernye mintájára nem lehetnek eljelszó nélkül. Itt választás az a varázsszó, mely némelyek szerint a politikai élethez szükséges. Beksics is ezekre czéloz, «naivság» vagy «áltatás»-nak állítván azt, ha kinevezés-e vagy választás jelszót egymással egyszerűen ellentétbe helyezik.

Láttuk, hogy az önkormányzat teoriáiban és gyakorlati megvalósításában hányféle combinatio lehetséges; de láttuk azt is, hogy jeles teoriák, jeles szervezetek is, a választási elv elfogadásán vagy megtagadásán gyökeredznek. Azért a municipalisták panasza némileg indokolt, mert némely tan szerint (állítólag) saját végrehajtó közeg nélkül nincs autonomia. Ezen elv soknál nem minden jogosultság nélkül criterium számba jön.

A kérdés tehát nemcsak az, hogy helyes-e az illető definitio és okvetlen szükséges kellék-e a választás, hanem kérdés az is, helyes volna-e a definitio reánk való applicatiója? És e kérdések egyikét sem mernők igenlő válaszzsal ellátni. Legutóbbi művében — bármennyire nyomozza a magyar önkormányzat sajátságait, — Beksics sem adja az önkormányzat tüzetes körülírását. Ő is inkább a külső kiterjedést, mint a belső lényegét keresi, mert az állami közigazgatás functióit ellentétbe állítja a helyi önkormányzat teendőivel és ezeket szűkmarkúan akként szabja ki: hogy az önkormányzat «csak ellenőrzésből» áll. Beismeri ő is, hogy vannak olyanok, «kik az állami ügyeket is a társadalom által akarják intézni, különben nincs önkormányzat». Ezen kijelentése mellett azonban gyakorlatilag nem foglal állást, hanem az összes administratiót akarja centralisálni; joggal kérdehetjük akkor, hol marad az önrendelkezési jog, hol a társadalmi tevékenységnek szánt

tér. de főleg azt is, hol és miben respectálja a történelmi alapot, melyet különben oly fontos kelléknek tart?

Magyar szakközlönyünk, természetesen politikai szempontból kiindulva sem szolgál közelebbi fogalom meghatározással «és ezen nagy kérdésnek a magyar felfogás és eddigi jogfejlődésnek megfelelő mibenlétet nem iparkodik kiemelni a köznapi phrasisok tömkelegéből», hanem csak elveket hangoztat, midőn útmutatókép ezekre figyelmeztet: «hogy elsöbben tisztába hozandó, hogy mi bizható a helyi közületek szabályozása, végrehajtására az állameszme veszélyeztetése nélkül. Ezután lehet csak szó választás vagy kinevezésről». Ebből sejtethjük, hogy ezen «közületekre» bizott ügyek képezhetik az önkormányzat körét; sejtethjük csak, hogy opportunisticus alapon áll, mely akarhat jó administratiót, de nem tartja szükségesnek az önkormányzatot. Ha pedig az önkormányzatot nem tekinti nélkülözhetetlen kelléknek, mire való akkor a történelmi alap emlegetése?

Zólyom megye «az állam összeségének érdekeit felülelő czélok megvalósítására az államot; az államon belül csupán egyes vidékekkel közös érdekek kielégítésére pedig az önkormányzati testületeket» tartja hivatva; tehát szintén csak a kiterjedésre, de nem a közigazgatás lényegére szolgál felvilágosítással.

Pulszky Ágost az önkormányzatban «az alárendelt társadalmi köröknek (közjogi özszemélyiségeknek) azon jogát látja, hogy *saját* ügyeiket önmaguk intézhessék.

Ezen definitióra az a szerény megjegyzésünk van, hogy az «alárendelt», «társadalmi körök», «saját ügyeik» fogalmi ismét újabb magyarázó definitiót igényelnek.

Következik kritikusomnak recipéje. Szerinte nálunk «az állami közigazgatás közvetítését értették az önkormányzat alatt», mitől ő ma sem kíván eltérni, «a polgárok állandó állami munkájában látva a nemzetet». Lényeges nála a «polgárok munkája a burokratikus elem támogatása mellett». Itt önmagától merül fel ismét az a kérdés, melyik burokratikus elemet gondolja ő? Hol van ez beillesztve és miként? Ezen definitio szerintünk sem egészen teljes és nem eléggé határozott; a polgárok melyik munkáját tekinti annak, mi ennek a köre? mert ha az önkormányzat csak az állami közigazgatás közvetítése, hát mi a szorosán vett községi ügyek és a gazdasági érdekek ellátása? A polgári munka elve és a burokratizmus pedig egymással ellentétesek, egyik a másikat teljesen kizárja, nélkülözhetővé teszi. Theoretice sínes

e gondolat kidolgozva, praktikus életbe léptetése pedig felesleges, mert költséges; költséges pedig, mert minden teendőre tulajdonkép két tisztviselő kellene, egy tanácsoló burokratikus és egy végrehajtó önkormányzati organum. Így akarja ő a népeletet a szakszerűséggel egyesíteni. Így a polgárok folytonos állami munkájában a nemzetet szervezni; hozzátehetette volna, hogy így akarja azt az áthidalhatlan űrt átugorni, melyet a nobile officiumból származó dilettantismus a nemzet életében mindennap hátrahagy, mert egyik sarkalatos kívánsága az is, hogy a nemzetállamban az önkormányzat organuma független legyen! A mit a szolgálati pragmatikáról, a nobile officiumról és a nemzetállamról mond, melynek súlypontja «a polgárok ingyenes állami munkájában» van, ez oly theoria, mely önmagát elítéli, mert akkor szerinte Európában Angliát és a régi Magyarországot kivéve nincs is nemzetállam?

De lássuk a vényt szószerint: «a törvényhatóságban és községben a népeletnek az állammal való egységét a polgárok ingyenes közigazgatási munkája létesíti. Ez az önkormányzat egyedüli módja. Itt az ingyen hivataloskodó polgár a néporganum, ennek kezében legyen a döntés. S hogy ez helyesen gyakoroltassék, álljon a néporganum rendelkezésére a kinevezett fizetéses bureaui elem szakszerű véleménye. S legyen felelős mind a vélemény, mind a döntés».

A polgárok ingyenes munkájára nézve egyetértünk, természetesen ennek *csakis a döntést* tartva fenn bizonyos *saját* ügyeiben, de ezentúl tamaskodnunk kell, hogy hol legyen található nálunk az ingyen hivataloskodó polgár, kinek kezében a döntés és végrehajtás legyen, és hogyan legyen az felelőssé tehető oly ténykedésért, melylyel a népeletnek az állammal való egységét létesíti, tehát tulajdonkép nem megbízatásból, hanem souverain hivatásnál fogva intézkedik?

A mi a bureaui elemet illeti, ha ez van, akkor felesleges a néporganum és nincs helye a döntésnek, miután a bureaui vélemény szakszerűségénél fogva kell, hogy mindig döntő legyen. Kritikusom különben el is felejtette a tiszteletbeli tisztséget definiálni. Hiszen minisztereinknél sem kell minősítés és ezek még sem tiszteletbeli állások. Ezek szakhivatalok, melyeket a tisztelet kedvéért is keresnek. Végrevannak tiszteletbeli állások is, melyek többet jövedelmeznek, mint némely fizetéses hivatal; kritikusom pedig tiszteletdíjat akar. Azt meg már éppen nem értjük, hogy a dilettans nobile officiumtól hogy lehessen követelni, hogy activ állami szerepét a tudomány elvei szerint töltsse be.

Schäffle is hangsúlyozza a hivatásszerű hivatalok szükségét. Elkerülhetlenül szükséges szerinte kizárólagos odaadás, szakképzettség, gyakorlat, tapasztalás és függetlenség lefelé. Ezt pedig *nobile officium*-ról, vagy választáson alapuló hivatásos hivataltól nálunk nem lehet kivánni.

Úgy hisszük, hogy *ezen* reformtervvel Magyarországon senki sem fog komolyan foglalkozni. Az élet nem igazolja e theoriát. Ott az állategészségügy; maga a népélet, a tenyésztők, hizlalók, exporteurök kívánják a bürokratiát, pedig ők magok vehetnék kézbe saját ügyük intézését, és ha ezt tennék, azonnal ott volna a maga vetőjával a külföld, mely a bevittet betiltaná; szóval kritikusom theoriája szerint szervezett államot a mi társadalmunkkal nem is lehetne kormányozni. Ezen elmélet különben nem táplálkozik a magyar történelmi fejlődésből, mert a magyar önkormányzat eddigelé egészen másból állott, úgy a jogosított személyt, a hatáskört, valamint a végrehajtó közegeket illetőleg. A mit az eddigi önkormányzatból egyáltalán át lehet venni, az a keretet képező *municipium*, mely nemcsak személyek egyetemét, hanem helyi kört is jelent. Kritikusom elmélete pedig inkább az egyetemes *államra* gondol.

A hatáskörre nézve is van lényeges különbség, mert mindig voltak ügyek, melyek államilag igazítottak el; továbbá a végrehajtó közegek hatalma sem gyökeredzett tiszta választásban, a régiebb időkben sem, mert a választást mindig a *municipium*októl független főispánok befolyásolhatták és befolyásolták is.

Vége ősi tisztségeink csak látszatra voltak *nobile officium*ok. Nemcsak rendszeresített fizetést húztak, hanem annyi mellékjövedelem csurgott, csepegett is, hogy második igazi fizetés számba ment.

Ezen a lehetőség szerint rövid vázlatból kitűnik, hogy két, illetőleg háromféle önkormányzati rendszer különböztethető meg: *a)* az angol és amerikai, az államnak lehet mondani minimalis beavatkozásával; *b)* a német, az államnak jól biztosított túlsúlyával; ez hol a teendőknél saját részére való lefoglalása, hol pedig a végrehajtó közegek választásának befolyásolása vagy megszorítása által működött.

Ezek mellé harmadiknak a magyart felállítani egész határozottan nem mernők, mert ha az utóbbinak történelmi fejlődésében némi különbséget constatálhattunk is, ezeket tisztán az *önkormányzatot*, *t. i. a közigazgatást véve* nem tekinthetjük lényegeseknek. Az egyedüli sajátosságot képezi nézetünk szerint azon körülmény, hogy a *municipium*ok

politikai testületek voltak, mert azon tulajdonságuk, hogy területi közigazgatási köröket képeznek, megtalálja példáját más önkormányzati rendszerben is.

Ezen rendszereken belül számos combinatio létezik, melynél az állami közigazgatási és önkormányzati szervezet hol szorosabb, hol lazább összeköttetésbe léphet; ezekből tetszés szerint választhatunk, de semmi esetre sem definiáljunk előbb, és csak azután alkossunk, hanem inkább alkossunk előbb és a definitiót engedjük át a jövő tudósainak. Hisz az egész vita az önkormányzat helytelen definitiójából ered és az állameszme helytelen felfogásából.

Az angol önkormányzati rendszert sem gondolták ki előre a tudósok, se nem definiálták azt, hanem csak később törekedtek annak lényegét megismerni, mely lényegből most a definitiók keletkeztek.

Úgy volt ez régente Magyarországon is.

A többi önkormányzati szárnypróbálgatásnál már ez megfordítva történt; ezek már bizonyos definitiók nyomán indultak.

Mit akarunk mi Magyarországon? Választhatjuk az igazi széleskörű önkormányzat rendszerét (Selbstregieren) és választhatjuk az önkormányzatot (Selbstverwalten), melynél «saját ügyeinket» önmagunk intézzük. Az előbbi a legtágabb körű autonomia, mely szabad önrendelkezést feltételez és az állami felügyeletet teljesen kizárja; ezt bizonyára nem akarhatjuk. De nekünk az eddigi szűkebb hatáskör sem elég és azért oly közép utat kell találnunk, mely felölelje mindkét hatáskört, de mindkettőt ki is egyeztesse. Mi nem elégszünk meg pusztán jó közigazgatással önkormányzat nélkül, de ezt sem akarjuk egyedül megvalósítani rossz közigazgatással. Azért az önkormányzati intézményt, ha eddig be nem vált, ne dobjuk el, hanem fektessük új alapra. A kardot is, ha eltompul, el nem dobjuk, hanem kifenjük. A mi politikai álláspontunk nem lehet Gneisté, sem Kuncz tanaré. Mi a társadalom gazdasági alapját keressük, ezeket akarjuk fejleszteni és nem elméleteket.

Vannak tévedések: egy bajon nem úgy segítünk, hogy felidézünk számtalan új veszélyt. Azok, a kik a kizárólagos burokratizmusnak hódolnak, meggyőződhetnek ennek hátrányos voltáról ép úgy, mint a legtágabb önkormányzati tevékenység magasztalói, az ő eszményök elégtelenségéről.

Az önkormányzatnak egyoldalú befogadása által is számtalan új veszély keletkezhetik. Bármely önkormányzati szervezet consequens

keresztülvitele csak a közérdek rovására lehetséges. Theoriákat pedig követve, csakis következetes szervezet képzelhető.

Minden állam csak annyit sajátíthat el ezen intézményből, a mennyit anyagi és szellemi ereje megenged, és minden előre látó politikai kötelessége előre is nézni, nem pedig csak hátra, hogy a multak hibái ne ismétlődjenek. Mondjuk ki magyarul, ingyenes munka, tiszteletbeli állás a közérdek számára az állami munka egész körének bevonása: mindez *pium desiderium*.

Nálunk az önkormányzat, saját körét kivéve, csak az ellenőrzésből álló közreműködés lehet, és kötelesség, mely azzal indokolható, hogy ezzel a polgár *saját* céljait előmozdítja és magát védi az állammal szemben. Mi az önkormányzatot nem extensív, hanem inkább intenzív akarjuk kiművelni. Mi nem kívánunk tisztán állami ügyeket az önkormányzat körébe vonni, de a «saját», nevezetesen gazdasági ügyeket az állam kormányától jogilag független, csak az ország törvényeihez és semmiféle utasításhoz nem kötött tényezőknek szeretnők fentartani. A karakteristikus jelleg itt az *önrendelkezés* elve az állami közegekkel szemben, a *függetlenség* az intézkedés minőségében és az eljárás módozatában a saját ügyekben *tevékeny* közigazgatást követelünk, ellenben az állami közigazgatásra nézve az ellenőrzéssel megelégszünk.

Ne mondja azt nekünk senki, hogy ha az állami közigazgatást adoptáljuk, ez kizárná az önkormányzatot; mert ha ez alatt a kinevezett állami tisztviselőkkel való közigazgatást értjük, még ilyenekkel is képzelhető önkormányzat, ha némely ügyek tekintetében megvan az önrendelkezés joga, a körülírt függetlenség, azaz, ha felsőbbségük utasítása reájuk nézve csak az állami ügyekben kötelező. A közre is előnyösebb, ha az autonom testület saját területén szabadon mozog; ebbeli függetlenségét annyira terjesztenők ki, hogy az állami közegek törvényellenes beavatkozását vissza is utasíthassa. Szébb jog ez, mint az állami teendőknek bevonása. Igen szépen indokolta ezt Lorey-Beaulieu közigazgatási művében.

Az önkormányzatban a kormány közreműködése okvetlen nem szükséges, de kívánatos, különösen nálunk, hol ezt az állami tekintetek egyenesen megkövetelik. És ezt czélozza az úgynevezett kormány-felügyeleti joga, mely arra ügyel, hogy az önkormányzat a) betartsa hatáskörét, s b) jogsértést el ne kövessen.

Ezen felügyeleti jog Stein szerint csak negatív lehet, de egyzersmind az önkormányzati rendszerre kiterjedőleg coercitív; mi nem

jelent felülvizsgálatot, úgy mint eddig, a ministeri akaratnak substitálását az önkormányzat helyébe, hanem csak önkormányzati közreműködést egy oly tényező részéről, mely tulajdonkép szintén az önkormányzaton belül áll.

Kuncz tanár az ilyen szervezetről azt mondja, hogy ezzel békóba verjük a központi hatalmat és lehetetlenné tesszük a közigazgatást. Parallelba állítva két szervezetünket, mindenek előtt kérdeznünk kell tőle, hogy ha ő az összes állami érdekeket a polgárok folytonos, ingyenes munkájának kiszolgáltatja és ezek számára még teljes függetlenséget követel: hogy tulajdonkép hol keresendő nála ez a központi hatalom? Mi aligha hiszszük, hogy ez Budapesten volna. Talán a megyékben inkább, de ekkor valószínűleg már megszűnnék a valódi közigazgatás; lehet, hogy ekkor még volna önkormányzat, lehet, hogy már ez sem volna. De eltekintve ettől, minden elfogulatlan ítélő be fogja vallani, hogy a mi tervezetünk nem is érinti az állami érdekek nagyobb részét, holott az övé átenged mindent a vármegyének. Vajjon melyikünk itt a farkas és melyikünk a bárány?

Végre legyen szabad még azt a kérdést is felvetnünk, hogy mennyiben ollóztuk ki ezen tervezetünket Steinből. Meszire vezetne itt az eltéréseket egyenkint felsorolni; mi a szakértő ítéletére bizzuk ezt, ez amúgy is tudni fogja, hogy kritikusomnak nincs igaza. Az önkormányzat berendezését sokan kapcsolatba hozzák a decentralisatióval; Schulze azzal plane egyetértelműnek gondolja.

Bizonyos nexus van a két dolog között mi nálunk is. Az állami érdekek képviselőjét az önkormányzathoz kiválasztva és átengedve azt a szakértelemmel bíró állandó kinevezett tisztikarnak: kétségtelen, hogy el lehet térni a mostani centralisatiótól. Központosítandók csak az egész államot érintő elvi kérdések, a többi teendő decentralizálendő, mi a helyi körülállások figyelembevételével mellett eredményezi a gyors, jó és olcsó közigazgatást és költségmegtakarítással is jár. Így szép szerrel megszabadulnánk a centralisatióban az absolutismusnak egy mindig jeles eszközétől. Egyebekben azonban a centralisatio vagy decentralisatió az önkormányzathoz semmi köze.

Ha a megindult reform ez úton halad, hiszszük, hogy akkor mi elmondhatjuk, hogy az írott ige az állam és a társadalom testévé és vérévé válik és meglesz az a szerves összeköttetés, mely az ellentéteket kiegyenlíti és megtermékenyíti nyilvános életünket.

II. Az állam és társadalom azonossága.

Kritikusomnak a közigazgatási lapok I. évfolyamának 12. számában egy értekezése olvasható, melyben megkülönbözteti az «államot és társadalmat, mint két befejezett organismust, mi úgy a tényleges életfejlődésben, mint az ész böleseleti elveiben levő alappal bír». Ez értekezésben felsorolja, hogy vannak tudományos elméletek, hol 1. az állam mint öncél jelentkezik, de vannak 2. mások is, melyek az eszményi célú tagadják, csak konkrét célokat ismernek.

Elismeri tehát kifogásolt álláspontunk létjogosultságát, mely egyébként nem mindenben azonos Rousseau-nak a népsouverainitás társadalmias eszméjének megtestesítésével.

Kritikusom szerint tehát «az állam annyira öncél, hogy ennek a polgárok jólétüket és boldogságukat feláldozni kötelesek». Más helyütt ismét azonosítja «a nemzetet az állammal», mi nézetünk szerint két különböző fogalomnak, az eszményi államnak és a megtestesített nemzetnek bölcsészetiileg meg nem engedhető összeolvasztása, mely a célú is tekintve szerinte nem azonos: az állam öncél, a nemzet pedig egyénekből álló társadalom, alkotva az egyének boldogítására, mely nézetünknek ő maga is ekként kölcsönöz kifejezést: «A nemzet egyénekből él és egyénekből van szervezve».

Szerinte az állam «minden jogok kútforrása»; mi pedig azt hisszük, hogy a társadalom az a kútforrás. Az oly régi, mint az emberiség, régebbi még az államnál is, tehát implicite ez az önkormányzati jog kútforrása is, mely a társadalom nevében és ennek javára gyakoroltatik. A jog, önmagát igazgathatni, természeti, velünk született saját jog, de kötelesség is a társadalmi jólét előmozdítására. Ebből helyesen folyik az is, hogy mint ő mondja, «az államot mindenki gépnek tekinti, mely hivatva van a gazdasági érdekeknek szolgálni», holott ő a «népéletben» elkülöníti az emberek materialis halmazát, t. i. «az anyagi érdeket, a jólét fejlesztését, mely nélkül az állam sem existálhat», a történetileg élő ethikai személytől. Gyakorlati szempontból beszélve, mire való ezen megkülönböztetés, ezen szétválasztás, mely nemis vihethető keresztül? Pedig kár oly megvetőleg szólani a mai korszakot uraló materialismusról is; ily eszményi magasságra csakis philosophus emelkedhetik!

Feledni látszik, hogy a közigazgatás az életnek azon factora,

mely az állami czélok megvalósítására szükséges anyagi erőt szolgáltatja, e nélkül az állam ethikai fogalom volna ugyan, de csakis fogalom és nem élő lény.

A tapasztalati élet is igazolja, hogy az állami administratio is mindent felölelve, mindinkább a közgazdaság szolgálatába áll; kár, hogy a közélet ezen felszívó tehetségének gyakorlati haszna csak a központban észlelhető legjobban, hol eredmények is vannak, hogy ez a vidéki önkormányzatban az eszményi czélok mellett háttérbe szorult. Éppen a materialismus ezen elhanyagolása az, mely az emberekben a kozmopolitismust tenyésztí, nem pedig megfordítva. Gyakorlatilag ebből az következtethető, hogy a materialismust el sem lehet választani az ethikai személytől, és hogy helyes, ha az állam a materialistikus czélokat szolgálja, mert akkor szolgálja maga magát.

Ugyanott vallja kritikusom is, hogy az *állam és társadalom egy*: «ha az állam nem áll pusztá közjogi formákból, akkor az embereknek ugyanazon szellemi, erkölcsi és gazdasági viszonyai, melyek egy tekintetben a társadalmat alkotják, más tekintetben az állam életét is betöltik». És tovább: «a társadalom nem tekinthető valamely osztály kizárólagos attributumának. A társadalom ép úgy az összes népeletet, tehát ennek minden néposztályát átkarolja, mint az állam».

Kritikusom szerint «a társadalom az egyéni szabadság élete vagy organikus fejlődése». «Az egyéni szabadság alakjában fejlődő ezen egész, a szellemi és gazdasági érdekeknek ezen a földtekét átkaroló systemája: a társadalom.»

Ezek után joggal lehet kérdezni, hogy hát mindez nem az állam is egyszersmind? Lehet és kell kérdezni továbbá azt is, hogy mire való volt ezen theoretikus systema felállítása *ez alkalomból* és előtérbe tolésa az állam mint «ethikai» személynek? Mire való volt a társadalmi álláspont oly fenhángú perhorrescálása, ha mindkettő egy ugyanaz, mint a Jánuszfej két oldala?

Nem párhuzamos mindkettőnek működése, nem azonosak-e céljaik, nem azonosak-e eszközeik? Mindezt azonban a kellő tiszta fénybe helyezi az a párhuzam, melyet kritikusom a társadalom szabadsága és az állam uralkodása között von, mert szerinte is ezen ellentét csak látszólagos, miután «nem két külön tényező működéseinek összhangba hozataláról van szó, hanem az *emberiségi egységes élet* két alakjának szerves összeköttetéséről. Ezt teszi pedig az önkormányzat, vagyis a nemzet (társadalmi) rendelkezése saját sorsáról».

Fejtegetése a szabad társadalomról szemben a szabad állammal figyelemreméltó és tanulságos, de nem mindig meggyőző; pl. midőn azt állítja, hogy «az állami szabadságot az állami uralkodás jelenti». Ez nem lehetne más, mint az állam uralma a társadalom felett, mely két dolog az előbb kifejtett azonosságnál fogva vagy nem jelent semmit, vagy pedig nemhogy egymást kiegészítse, inkább ellentétes egymással. Ezen az államnak követelt uralkodást csak a társadalom nevében és ennek jóvoltának előmozdítására lehet csak gyakorolni, nem pedig valami idealistikus jogi személy nevében és javára.

Mellettünk szól a társadalom és állam jelenlegi fejlődése is. Az állami eszme nevében igénybe vett mindenhatóságtól egész addig, midőn az állam a társadalom játékszerévé lenne, vagyis más szóval, midőn a közhatalom a társadalom decompositiója miatt nem teljesíthetné társadalmi feladatait: igen nagy a hézag. Ne aggódjunk azon, hogy a társadalom ezen úrt ki nem tölthetné, vagy kitölteni nem akarná, mert a társadalom maga az állam.

Es ezzel elértünk kritikusom értekezésének azon helyéhez, melyen maga is ezt a nézetet vallja, mert az állam és társadalom organiszmusait megkülönböztetve, szó szerint ezeket mondja, hogy «nagy és veszélyes tévedés az állam és társadalom között *anyagi* különbséget tenni, mert a kettő között csak *alaki* különbség van. Ezt teljesen megoldani a legnagyobb lángész sem képes».

Újra kell tehát kérdeznünk, mire való volt az önkormányzat kérdésének *praktikus megoldásakor*, támaszkodva az ily meddő megkülönböztetésre, *támadni?*

Bocsánat tehát, ha javaslatunk kritikusomnak nem tetszik, és újra bocsánat, ha kritikusomnak bölcsészeti alapon megindított megoldása ismét nekünk nem tetszik. Az életfejlődési viszonyokat nem az abstract szabályok, hanem a lehetőség és célszerűség intézik. A mundus se expedit még mindig bir gyakorlati értékkel; és mondhatni, hogy Anglia és Amerika önkormányzata nem fejlődött Plato és Aristoteles tantételeiből, hanem önmagából.

A mondottakkal tehát legalább is plausibilissé tettük, hogy az egyén, illetőleg annak gyűjtő fogalma a társadalom a fő, és a többi csak mellékes. Az általános társadalmi érdekek uralják a közigazgatás összes ágait. A közigazgatási ág az állam érdekeit ellenben csak az egyéni célok elősegítésével mozdítja elő; itt nem az állami cél a fő, itt az egyén arra való képesítése, — hogy az állami célt szol-

gálhassa, — a lényeg, melyhez gyakran még az egyéni és társadalmi célok kiegyeztetése is hozzájárul. Zólyomgye is így gondolkozott, midőn a közigazgatás hivatását abban látja, «hogy az államnak a polgárok részére a fejlődés általános kellékeit biztosítania kell és párhuzamban haladnia az életviszonyok soha fel nem akadó fejlődésével». Valóban, a közigazgatásban az élet mindennapi feladatai találnak megoldást, a percenkint változó szükségletek szerint, és nem oly abstract tételek nyomán, minőket kritikusként, mint később látni fogjuk, egyedüli panacea gyanánt ajánl. Ezek okozzák azt is, hogy az angol board-rendszer bámulói napról-napra fogynak. Mind több és több azoknak száma, kik belátják a régi önkormányzati tantételek alkalmatlan voltát azon ügyekre, melyeket a boardok intéztek.

Az idő a legjobb orvos, nincs messze azon idő sem, midőn az újabbkori fejlődés és a gyors közlekedési eszközök kritikusként államának theoriáját szinte elavulttá teendik.

Mindenütt az átalakítás korszakát éljük, új államrendszerek is fejlődnek, sőt gyakorlatilag is kezdeményeztettek megvalósíttatni. Az államok szervezetében is két irány pályázik a fölényért: a nemzeti és a socialisticus; az egyik irány keletről nyugatra terjed, a másik az ellenkező irányban. Melyik fog ezek közül túlsúlyra vergődni, melyiké a jövő? Attól tartunk, hogy az ócsárolt materialismus lesz itt a döntő.

Egy jelentős közigazgatási író művében, habár nem mindenütt helyesléssel, azt is olvastuk, hogy «a közigazgatás rendezésében a valódi népszabadság tényezőjét kell keresnünk. A polgári közigazgatás jogait nem a nemzetiségi származás előnyei, hanem az emberiség és a társadalom örök törvényeinek czíménél fogva kell követelnünk, mert a nemzetiségi származás csak fatális osztályrész, holott az emberiség és társadalmi állapot egyenlő eredetű az emberek és polgárokkal. Az öröktől való». A történelmi átalakulás is in ultima analysi inkább a társadalmi állam felé törekszik, vége valószínűleg egy egyetemes állam lesz, mely habár még ma utopia világrészében fejlődik, már is a szellemeket uralja. Valószínűleg Amerika szüli meg legelőbb ez államot. E körül classikus tanúknak ismét kritikusként kínálkozik. Ő maga állítja, hogy «minél inkább kifejlődik a társadalom eszméje, annál inkább megszűnik a népek individualitásának társadalmi nyilvánulása. A társadalomnak nemcsak formái, hanem lényege is világpolgárisak». Pedig a világpolgárság valódi ellentétese az ő eszményi államának, mely bennünket szerinte is teljesen dominál, — a világ-

polgáriasság az emberiségi egységre, az egyénnek előtérbe helyezésére vezet, mi, nézetünk szerint, csak helyes és kívánatos.

Egyik újabb írónk is azt jósolja, hogy «egy késő korban a történész ép úgy fog csodálkozni a ma élő nemzetek felett, a nemzeti eszme okozta küzdelmeken, mint mi csodálkozunk a középkoron a vallási háborúk miatt». Kritikusom kifogásolja a társasági állam elméletét, mert ez egyes ember eszközévé süllyeszti az államot. Süllyesztésről szó sem lehet, legfeljebb felavatásról; az állam ilyenkor nem egyes egyének, hanem a köznek, a társadalomnak válik eszközévé, mi az államra nézve nem méltatlan szerep, és egyáltalán nem azonos jelentőségű, miután az állam sokszor szembe is száll a társadalom érdekében az egyesekkel.

Nem időzhetünk soká kritikusomnak nemzeti és nemzetállamánál sem, mely az ő értelmezése szerint szinte nem azonos a társadalommal. Ez is szép elmélet, de ismét csak elmélet. Ma még nincs is tényleg, az ő felfogása szerint, nemzetállamunk, s azért még csak teremtenünk kell azt. Ennek ideje még el nem érkezett, addig csak nemzeti állammal elégedjünk meg, ilyennel számoljunk. Kár ezért oly fenhangon emlegetni azt a «feltétlen önrendelkezést a maga állami életében». A ki ma nemzetállamot akar, az nem akarhat feltétlen önrendelkezést, és az ne akarjon korlátlan önkormányzati jogot sem, vagy folytonos állami munkát a soknyelvű polgárság részéről. Ez helyes lehet bölcsészeti szempontból, de nem politikaiból; az angol állam, ha nem lett volna eleitől fogva nemzetállam, bizonyára ki nem állja, korlátlan önkormányzat próbáját. Az angol államférfiak is inkább megnyugosznak vala a «következetlenség» vádjában, hogy sem feláldozzák az állam érdekét.

Egyébiránt nem átaljuk megjegyezni azt sem, hogy az angolok állama reánk nézve sokkal inkább a társadalmi állam benyomását teszi, holott a burokratikus szervezett francia állam valóban nemzetállam, és mégis ennek kellett nélkülöznie legtovább ama korlátlan önrendelkezési jogot. A theoria tehát itt sem azonos a gyakorlattal.

Lehetnek és léteznek bizonyára nálunk is oly akadályok, melyek vármegyénkben gátolják az igazi nemzetállam önkormányzati kidomborodását. Ezeket el nem háritják a bölcsészet ellentétes követelései sem, és azért megnyugszunk egyelőre kritikusomnak afféle nemzeti államában akkor is, ha azt nem is önmagáért létező intézménynek vesszük.

E kitérésre bennünket az késztetett, hogy röviden constatáljuk miszerint kritikuskom sem az államot a társadalommal, sem a társadalmat a nemzetiséggel összhangba nem tudja hozni; félti az utóbbit az előbbtől, e miatt az előbbi ellen küzd és buzgóságában annyira megy, hogy bölcsészetiileg megállapított tantételeit, de facto ellentétbe hozza a testtel bíró államnak saját maga által is elismert életfeltételeivel. Kritikuskomnak az állam és társadalom féle értekezésében tulajdonképpen ép az ellenkező conclusióra kellene jönnie, ha csak azt nem tételizzük fel róla, hogy nem tudja mit akar. Ott ugyanis azt állítja, hogy «csak azon nemzet méltó politikai szabadságra, mely az önkormányzatban az államnak uralmát a társadalomban kifejti». Mi legyen ez? Ez szószerint egészen mást jelent, mint az, mit eddig hirdetett. Eddig t. i. a korlátlan társadalmi közreműködést hirdette, illetőleg azt, hogy önkormányzat, úgy mint ő azt érti, azt jelenti, hogy az egész közigazgatás a társadalmat illeti; most pedig ennek ellenkezőjét hirdeti és az államnak fölényt követel.

Ezen örökös ellentét és ellentmondásból csak egy kivezető út létezik; ha oda térünk vissza, a honnan kiindultunk, hogy t. i. az állam nem öncél, a nemzetállam sem absolute az, legfeljebb csak bizonyos fokig; hogy továbbá az állam azonos a társadalommal, hogy a kettő között csak alaki, a tudósok könyveiben létező különbség van, de nem anyagi. Ebből folyik továbbá az, hogy intézményeinket nem illeszszük az elméleti alakiségben felállított államhoz, hanem a társadalomban megtestesült állam testéhez szabjuk. Ennek boldogítása legyen a cél. Eddig is volt olyan, a milyen, önkormányzatunk, de nem volt hozzá társadalmunk, mely azt kezelni akarta; nem volt hozzá való érettség, anyagi képesség és jóakarát, sem fönn sem lenn; önkormányzati jogaink csorbultak, a meglevők nem alkalmaztattak, a kormány pedig nem tisztelte azokat mindenütt, sokszor megnyirbálta: mi tagadhatatlan bizonyos elkedvelenítést szült. A mai társadalmat sem szabad azért túlságosan igénybe venni, másrészt azt kizárni sem szabad, mert nem való, mit egy politikus állít: «hogy a modern államban a társadalom nem a helyi önkormányzat által érvényesül».

Igenis ez által is érvényesül. Hát hol érvényesül akkor? Csak a képviselőválasztásnál? És előbb a megyékben nem az akkori társadalom működött? És hol marad az ilyen közreműködés nélkül az államépület consequens kiépítése?

Habár tehát társadalmunk még ma is kasztokra — habár másokra, mint előbb — van osztva, és nemzetiségi színezetet is visel: azért ne legyünk el nélküle, mert politikai okoknál fogva sem nélkülözhetjük azt teljesen; veszélyesnek tartanók annak francia minta szerint való lenyűgözését, mert ennek lenyűgözése a mi nyűgünk volna, és mert igenis való, hogy a francia társadalom nem érvényesül a helyi önkormányzat által, de igenis érvényesül a politikában a tágabb körű önkormányzatnál — mit önmagunkról, ha egészen őszinték akarunk lenni — nem mindig állíthatunk.

III. A történelmi alap.

Szándékunk még egynehány közkézen forgó jelszóról szólni, azt valódi értékére leszállítani.

Mai nap oly gyakori a nemzeti genius emlegetése, mint maga az apró pénz. A nemzeti vonás, az önkormányzati szellem olyasmi, a mi közkézen forog. És kritikusom is a történelmi alapot «gyökérig való ásással» akarja felszínre hozni.

Ez szép, de kár, hogy felfedezésével úgy jár, mint Schliemann, kinél a rossz világ kétségbe vonja az eredetiséget. Láttuk már, hogy a bölcsészetiileg kiásottnak semmi a gyakorlati értéke; hátra van még a történelmi eredmény. Legnehezebb ehhez szólni, mert sehol sem találtuk ezt az eredményt, történelmi bűvárkodásának ez ígért gyümölcsét. Sokat beszéltette «a világtörténelmi álláspontot», azt sem tudjuk, melyiket jobban, a németet-e vagy a francziát; de sehol sem a magyart, pedig ez lett volna reánk nézve a fő.

A történelem eseményeinek teljes félreismerésére mutat részéről, ha a renaissanceról azt állítja, hogy abban a fejedelmek önmagukat tekintették az állam «első hivatalnokainak».

Egészen megfordítva áll a dolog.

A fejedelmek csak ma, a modern társadalmi államokban olvadtak e társadalomba, előbb pedig teljesen absorbeálták az államot. Ő nem tudja, hogy létezett XIV. Lajos, ki «l'état = c'est moi» volt; nem tudja, hogy létezett egy hesseni fejedelem, a ki alattvalóit pénzért eladta, és szem elől téveszti, hogy akkoron az államok nervus rerumja is teljesen azonos volt a civillistával. Sajnos tehát, ha ezek után a történelmi eredményt nemcsak soványnak, hanem kétesnek is kell jellemeznünk.

Beksicsnek közigazgatásunk reformja című művében szintén csak a réginek tisztelete az, mely azért dominál, «mert régi». Mindenütt találkozunk ilyen és ehhez hasonló phrázisokkal.

Holott szerinte is intézmények csak addig számítsanak «kegyeletre», a meddig jók; a «nemzeti érdek» így követeli ezt. És így tovább, össze-vissza.

A tabula rasa rendszere el nem fogadható, mert «természeti fejlődés» kell.

A «nemzeti szellemhez» kell idomítani a reformot. Minő ez? Mi az a régi? Mi az a természeti fejlődés? Szerző maga is azt mondja: hogy az államnak alig van történeti fejlődése. «Magyar genius.» Hol volt ez pl. a békebíróóságok és a közigazgatási bizottság behozatalánál? Hol volt egyáltalán az eddigi közigazgatási reformoknál? Törvényhozásunk nélkülözötte akkor is a geniust, de nélkülözötte mindig a rendszerességet is.

Minő értékkel birhat a közigazgatás reformjára nézve az a történelmi alap, melyről Beksics kimutatni vállalkozik, hogy megyénk «specificus magyar intézmény», holott tény, hogy az, mint kormányzati test germán eredetű, a grófság szó szerinti fordítása, lényeg szerinti recipiálása és a mennyiben magyar sajátsága van, ez első sorban nem önkormányzati tulajdonsága, hanem politikai természete. Valamint tény az is, hogy ha ma szóba jön a megye reformjának szüksége, ezt nem annak politikai, hanem önkormányzati oldala teszi szükségessé. Onként merül fel tehát az a kérdés, hogy tulajdonképen mit akarnak fejleszteni?

A megye politikai sajátsága kérdésben sem forog. Azt sem fejleszteni, sem megszorítani nem lehet, azt egyszerűen meg kell tartani. Az önkormányzati részt ellenben épenséggel nem lehet fejleszteni; az állam érdeke a megszorítást követeli.

Nevezetes az is, hogy az eddig napfényre került tervezetek mind a történelmi alapot emlegetik, de egy sem jelöli meg, melyik az, a melyet fejleszteni akar. Vajjon az 1848. év előttit, avagy pedig azt, melyet az 1870: XLII. t.-cz. inaugurált? Pedig e kettő között óriási nagy a különbség.

A magyar önkormányzat szelleme s állaga is nagyot változott; a legalább jogilag teljes önkormányzattól (Selbstregierung) lett autonomia.

A történeti alap, a régi közjogi vármegye előbbi összetételében

megszűnt és lényegében inkább közeledett a nyugati népek intézményeihez.

Avagy az legyen a történelmi alap, melyet kritikusom úgy jellemez, hogy «volt ugyan nálunk olyan *nem* állami, hanem locais érdekű önkormányzat is, csak hogy a városban» és ez megfelel leginkább annak a fogalomnak, «milyennek ma általán az önkormányzatot képzelik».

Ezen kijelentés után cikkiró méltán kérhetné, hol van az a történelmi alap, melyen kritikusom áll, hiszen ő a megyei önkormányzat létezését is tagadja!

Mi elég őszinték vagyunk és ezen alapot is csak frázisnak tekintjük.

Ő náluk ellenben ezen alap, ha őszinték akarnak lenni, csak megszokott külsőségekből, elnevezések és címekből áll, melyekkel palástolni akarják az egész új lényegét.

Pedig, ha nálunk a reform csak ennyit jelent és a hivatalok multiplicatioja helyett nem alkalmazzák a subtractiót, a főispánt, árvaszéket és a többi feleslegessé vált hivatalt el nem törölik, akkor meg lesz az alap, de nem lesz reform.

Helyesebb elv lett volna akkor az ügynevezett fejlődés helyett az őszinte és teljes tabula rasa, félretolása az elavultnak és új alkotás minden téren, elkezdve a területrendezéstől, mely egyedül az igazi fundamentum, végig az utolsó hivatalszolgáig.

A kik a nemzeti vonást keresik és nemzeti programot akarnak, azt leginkább választásokban és áldomásokban találhatják. Akik az önkormányzati szellemet kutatják, egy kis akarat mellett már rég reá jöhettek volna, hogy kihalt már az a nemzedék, mely ezen szellemmel rendelkezett és a megyei életnek mozgalmas elevenséget kölcsönzött; mi fiatalabbak ezt az ősi ragaszkodást, a vármegyéért való lelkesedést már nem is értjük. Reánk is illik, hogy változtak az idők, változtak az emberek.

Úton-útfélen hallani, hogy a mai nemzedéknek nincs ideje, nincs arra pénze, hogy csak tanácskozzék, plane akkor, midőn semmi joghatálya sincs e tanácskozásnak. Az írástudók egy része állítja, hogy «a szellem» megvan.

Nekünk úgy tetszik, hogy a tapasztalat nem igazolta teljesen ez állítást. Az érdekeltség mindig csak a politika, de nem az önkormányzat felé központosult. Az érdekeltség ebben is csak a potyát szerette; hol ez végződött, vége volt az érdeklődésnek is.

Az írástudók másik része ellenben tagadja, hogy ezen «szellem» minálunk meglegyen. Véleményök az, hogy az önkormányzat alkat-elemei nálunk hibáznak, és azért plane importálni akarják e szellemet!

Az ezen tárgyról írt művével feltűnést keltett egyik írónk beismeri, «hogy a társadalom közügyek iránti érdeklődése megcsappant, mely alig érdeklődik egyéb, mint a nagy politika iránt».

Körülbelül ugyanezt mondja még egyszer más szavakkal, midőn a magyar önkormányzati szellemet közelebből így határozza meg: «mely a politikai és állami függetlenség szelleme, csak önkormányzati vegyülékkel». Vakard az orosz, és mutatkozni fog a tatár!

Abstraháljunk tehát a politikától, mi az az önkormányzati «vegyülék?»

Ez a vegyülék az a csekély maradványa az önkormányzati alapnak, melyre ők építeni akarnak.

Végre a megyékről beszélve Beksics bevallja, hogy azoknak «a politizálást okvetlenül meg kell engedni, mert maga az önkormányzat nem volna képes a társadalom kellő érdeklődését ébren tartani». Közigazgatási szakközlönyünk pedig annyira nem hisz a közérdeklődésnek a vármegyékben való feltámasztásában, hogy úgy látszik nem is akar önkormányzati alapon reformálni, ezt albizottságainak szervezetével is igazolja. A «hagyományos felfogásokkal» ő is szakítani akar, mi a történelmi alap nem valami túlbecsülésére mutat.

Pedig, ha így vélekedik, azt nem is teszi talán azon meggyőződés fonalán, mintha nem rendelkezniék kellő számú intelligentiával, hanem azért, mert ezen intelligentiát az önkormányzat megbecsülésére nem tartja elég fogékonyak. Ez nem egészen helyesen van így.

Nálunk igen sok vidék valóban szűkében van az intelligentiának. A falusi gentry vidékenkint teljesen kiveszett és helyét kétes értékű elem foglalta el. Csak a városokban növekedett az értelmiség, holott arra a járásokban is nagyobb mennyiségben számít a tervbe vett reform. Politikusaink is mindig a történelmi alapra hivatkozva, perhorreskálják a külföld utánzását és legfeljebb csak «az önkormányzati szellemet» akarják Angliától elsajátítani.

Ha ezen szellem csak az angol intézményekben élne, akkor ezek egyszerű elfogadásával könnyen segíthetnénk a bajon; de az angol társadalom szellemét hogyan ültetjük által a mienkébe, hogyan dekretálhatjuk ide? De politikusaink nem is következetesek e részt. Ők mindig a régiben tetszelegnek és voltaképen egészen újat akarnak,

mert mindent akarnak reformálni «a beosztástól kezdve a lényeges dolgok reformjáig».

Ők oly főispánt akarnak, a ki valódi préfet, oly bizottságot, mint a departement-é, ráadásul az «amúgy sem veszélyes» politikával. Oly nem független közigazgatási bíróságot is, mely a külföldi rossz minták után sántikál. És ezt nevezik aztán a saját testünkből való testnek! Itt valóban jó lett volna a bővebb magyarázat.

Mi a közszellemet csak a megszokásban vettük észre, nem ugyan az intézmények megszokásában, hanem abban a szokásban, hogy jelzőkkel dolgozunk, a «szellemet» csak emlegetjük. Kettőnk között nincs más különbség, mint az őszinteség, mi, ha tabula rasat akarunk, azt ki is mondjuk és nem irtózunk külföldi mintáktól sem, ha jók.

Mi következnek már most ebből?

Ha nincs elegendő intelligencia, ha nincs közszellem, bizonyára az, hogy ne vesztegessük a nemzeti életnek drága perceit, ne tegyünk újabb kísérletet, szóval végezzük ki a vármegyét. Igen ám, de ez két oknál fogva nem tanácsos. Az önkormányzati testületeknek «specificus sajátsága» tiltja ezt.

És mi ezt a sajátságot többre becsüljük, mint annak szellemes feltalálói.

Ez pedig az a bizonyos «védbástya»-féle jövődöbeli hivatása. Politikusaink nagy tévedésben vannak, hogyha azt mondják, hogy alkotmányunk védelmére ma «sokkal hatalmasabb biztosítékok vannak letéve, mint a mit egy szűkkeretű vármegyei hatóság ereje valaha nyujtott». Jó lett volna ezen letett biztosítékokat tüzetesen megjelölni; de az ilyen megjelölés nélkül is hiszszük, hogy nem vagyunk tévedésben, ha e biztosítékok legjelesebbjét a parlamentben keressük. Régi bölcsesség az, hogy soha nincs *elég* biztosíték. De, hogy a parlamenti biztosíték mennyit ér, és hogy ez sem elegendő, annak ismételve tanúi voltunk saját és más népek történetében.

A magyar parlament alapja az 1848-iki törvényekben újabb és biztosabb alapokra lett fektetve és mégis 1867-ig nem bizonyult elégségesnek, hogy alkotmányos helyzetünket biztosítsa. A külföld történelme is tanulságos példákkal szolgál; a francia parlament meg nem gátolhatta az első császár abszoluzmusát és az utolsónak államcsínyjét, sőt a Cromwell utáni idő is hasonló jelenséget mutat. Egy 1848-as országgyűlési kerületi választmány jelentése azt tanácsolja: «hogy az okulást, melyet a história nyujt, a magyar törvényhozás jövőre nézve is szent hagyományak tekintse».

A régi megyei szerkezetben három alkotmányjogi garancia volt : hogy 1. az executiva választott tisztviselőkből állott ; hogy 2. a tisztviselők csak a megyének voltak felelősek ; végre 3. az ellenfelirás jogából.

E garantiák két elsejét eltörlé az új reform, nem felesleges tehát biztosítani és növelni a megyének ellenállási képességét, azt esetleg más czélszerűbb módon pótolni, főleg nálunk, kik össze vagyunk házasítva egy másik, az alkotmányosságnak csak iskolaporát taposó állammal. A külfölddel való analogia nem congruál itt. A külföld államai függetlenek, semmiféle összeköttetésben sincsenek más állammal.

Más országokban a nemzet kül- és belügyeiben szabadon intézkedik, minden tekintet nélkül szomszédjaira. Ellenkezőleg van ez nálunk. Sokszor vált már végzetessé alkotmányosságunkra e szomszédság. Egyébként nem helyes a vármegyék szűk területéről szólani, mert hisz valamennyi vármegye az egész Magyarországot jelenti.

Fontos pedig az, hogy e garancia akkor van hivatva működni, midőn fel van függesztve a többi biztosítékok actiója, míg a megyék fel nem függeszthetők, mert ezek önkormányzati közreműködése nélkül lehetetlen a közigazgatás.

E garantiáról úgylátszik kritikusom sem tart sokat, mert habár a «kényuralom szervezetének szétmarczangolására» vállalkozik, neki mégis miután az «eső megszűnt, nem kell már esernyő». No ez csak vélemény, még pedig indokolatlan, mert ezzel koránt sincs még bizonyítva az, hogy ezután sem lesz eső.

Csodálatos, hogy politikai írónknál nincs meg a kellő érzék az alkotmányjogi garantiák iránt ; ezeket egymásután csak úgy elkótyavetyélik. Egyikök az esküdtszéki intézményt sem akarja már.

Ez intézmény is nemcsak garancia, hanem okszerű folytatása és kidolgozása az alkotmánynak ; a birói hatalomban való részvét ép oly kellék, mint a közigazgatásban való közreműködés : mindkettő a legtagabb körű önkormányzatnak (Selbstregierung) lényeges alkatrésze. megengedjük azért, hogy ez intézménytől szeretnének szabadulni talán a professzionátus jogászok, de a politikailag érett népek semmi esetre.

Erről itt ennyi elég.

A másik indok, melyre Gneist der Rechtsstaat czímű művében is gondolt, az, hogy az önkormányzat az alkotmány kiegészítő része.

Schäffle, ki különben az önkormányzatnak jogelméletileg nélkülözhetlen kellékeivel nem sokat törődik, szintén tapasztalja, hogy

az alkotmányos élet fejlődése oda mutat és utal, hogy a szabadságot a közigazgatásban való részvét, nem pedig az államtól való elzárkózottság által kell biztosítani. A következetesség is szükséges az alkotmányos téren; a törvényhozásban való részvéthez kell, hogy hozzájáruljon a közigazgatásban az észszerű önkormányzat.

Ha tehát a vármegye eddigelé bárminemű oknál fogva be nem töltötte hivatását, abból csak az következik, hogy azt ezentúl oly karba helyezzük, hogy feladatát jövőben végezhesse, hogy megvédelmezhesse a polgárok szabadságát és lehetetlenné tegye az abszolutizmust.

Ezek voltak a főindokok, melyek bennünket önkormányzati javaslatunk szerkesztésénél vezéreltek; a polgárok önkormányzati jogait biztosítani akartuk *minden oldalról*, úgy hogy azok mindennap legyenek gyakorolhatók, nem pedig csak öt évenként, mint ezzel politikusaink egy része megelégszik. Azért érthetetlen is előttünk, hogy kritikusunak tetszését ki nem érdemeltük, hiszen mi is csak azt akarjuk, a mit ő akar, csak hogy más eszközökkel, mert nem tételezzük fel róla, hogy ő valóban pártolná az abszolutizmust. E gyanút bennünk azon kijelentése ébreszthetné, hogy szárazon kijelenti, hogy «minden következetes író az abszolutizmus híve». És ő így következetes akarván maradni, az önkormányzatról szóló értekezésének első részében következetesen az államabszolutizmusról beszél!

Nem tudjuk már most, melyik abszolutizmust akarja: Hobbesét vagy Rousseauét?

Előbbit nem akarhatja a mai korban; felteszem, mert fejedelmi abszolutizmust tanítani elavult dolog volna. Utóbbit azt hiszem, szintén nem, mert ez volna az «atomizált sokaság hatalma», már pedig ő perhorrescálja az atomizálást is.

A mi bennünket illet, mi bevalljuk, nekünk nem rokonszenves sem a fejedelmek, sem a sokaság, sem a parlament vagy annak kormánya, sem elvégre a pártok abszolutizmusa, és azért garantiákról gondoskodtunk, nem válogattunk az eszközökben, el nem kerülhattük, hogy a hatalmak elkülönítését követeljük, sőt a hatalom némi atomizálásától sem irtóztunk. Szemünk előtt lebegett mindig az egyének lehető szabad mozgása, fejlődésük biztosítása.

Ezt veszélyeztethetik ép úgy az állami, mint az önkormányzati közegek, garancia kellett tehát fel és lefelé, a hatalmi körök okszerű elkülönítése itt és ott. Meier E. szerint az önkormányzat czégére alatt

azon társadalmi csoport, mely felülkerekedett a választásoknál, uralja a többit állami tekintetben is; ez ép oly tűrhetetlen absolutismust involvál, mint a fejedelmi kormányok absolutismusa.

A parlamentí absolutismus nem kevésbé kellemetlenül érezteti hatalmát, mint bármely más és talán a jogérzetnek nagyobb megsértése miatt jobban fáj, mint a másik. Hogy mind ennek elejét vegyük, keresni kell a harmoniát az önkormányzatban és elfogadni a hatalom korlátozását a hatalmak felosztásában.

Ezt az elmélet sem akadályozhatja, miután kritikusom szerint is, az állam rendelkezik saját hatalma felett, azt meg is oszthatja. mint pl. meg is osztotta a törvényhozó hatalmat; intézkedhetik a hatalmak miként való kezelésére nézve és a hatalom kezelőit ellensúlyozhatja egymással.

Jó lélekkel mondhatjuk tehát, hogy ezekkel kritikusomnak céljait szolgáltuk. Megvalósítani akartuk az «alkotmányos nemzeti szabadságot» és abban a polgárokat folytonosan edzeni»; ha még ezzel sincsen megelégedve, ez megérdemelt volna bővebb gyakorlati megfejtést.

És ha e tárgynál még tovább is időzünk, annak egyedüli oka kritikusom. Ő legnagyobb ágyúját veszi elő és egy lövéssel szét akarja robbantani a hatalmak szétválasztásáról szóló *maradandó* értékű tantételt. Nekünk e tétel nem politikai divat, hanem az újabb honi jogfejlődés legbecsesebb vívmánya, olyan, mint az ipar terén a munkafelosztás. A mit ő Montesquieuról mond, az általában nem elavult, mert az előre látó politikusnak mindvégig az lesz a törekvése, hogy örökre lehetetlenné tegye az akkori absolut államok visszaállítását. Montesquieu, midőn művét írta, nemcsak az absolnt államot, hanem az afféle nemzetállam példáját is már ismerte.

Montesquieu célul tűzte ki magának a szabadság biztosítását és mi sem akarunk egyebet és pedig a practicus politika szempontjából, nem pedig csak in thesi; ezen szellem maradandó lesz, hiszen kritikusom is Montesquieuról elismeri, hogy ő «a praktikus életre akart hatni!» Már mi ezen elavult «képtelenség» mellett maradunk és reánk nézve a Montesquieu-vel való párhuzam csak hizelgő. Előbbi «megsemmisítette (állítólag) az állami személyes egységet», mi pedig úgymond kritikusom, már «az egyes hatalmi ágak egységét is felduljuk», mert elkülöníteni akarjuk a közigazgatást a közigazgatástól!»

«Mert hová lesz a közigazgatási organismusnak cselekvési egysége!»

Sajnáljuk, hogy kritikussom érv helyett egy rossz szójátékhoz folyamodott. Merész vállalkozásunk szerinte azért «képtelenség», mert a hatalom megosztható, de nem a főhatalom, mert ez esetben megszűnének főhatalom lenni. Már pedig ezen állítás is képtelenség. Tudtunkkal minden alkotmányos államban a főhatalmak mind fel vannak osztva; a törvényhozó hatalom tényleg el van választva a végrehajtó hatalomtól; tudtunkkal a törvényhozó főhatalom is több factor között megoszlik, a nélkül, hogy elvesztené főhatalmi jellegét. A végrehajtó hatalom is feloszlik és fel is osztandó egyes alkatelemeire, a közigazgatási és bíróra, a nélkül, hogy megszűnt volna főhatalom lenni.

Hogy ezek után mi akadályja lehet a birói hatalom egyes részeinek a közigazgatásból való tüzetesebb kiválasztásának, vagyis mi akadályozhatja a közigazgatási ügyekben való biráskodásnak elválasztását a szorosabb értelemben vett közigazgatástól, azt nem tudjuk, de az bizonyára ismét nem valami praktikus, hanem csak bölcsészeti ok lehet.

Miért nevezi ő a hatalmi egyensúly feldúlásának azt, ha mi nem akarjuk és nem akarhatjuk azt, hogy a minister saját maga ténykedése felett ítéljen: azt ismét csakis ő tudhatja.

Kritikusom a közigazgatás cselekvési egységét féltő tantételeinél sem következetes, mert a nemzetállamot leginkább megközelítő Anglia legtovább ment e téren: «a közigazgatást a közigazgatástól, az ő értelmezése szerint, annyira különítette el, hogy ott a közigazgatási ügyekben pláne a rendes bíróság ítél.

Mindez, a mit kritikussom a háromféle szervezet, nevezzük hatalomnak felosztási akadályáról említ, merjük állítani, semmi gyakorlati értékkel sem bír, — nem egyéb szójátéknál. «A háromféle szervezet nem három hatalmi darab, hanem egy személyes erőnek háromféle nyilvánulása», ez oly bölcsesség, melyet minden kezdő jogász tud, és mely ellen, hogy gondolattal, szóval és cselekedetben bárhol is vétettünk volna, még pápaszemmel sem tudtuk felfedezni.

Sehogy sem bírjuk kritikussom ellenvetéseit megérteni. Mért nem helyes, hogy a végrehajtó hatalom kétféle természetű nyilvánulásait garantiaképen több tényező között feloszszuk? Nem emlékezünk arra sem, hogy a végrehajtó hatalom nyilvánulásait emancipáltuk volna a törvényhozó hatalom köréből, hisz a vármegyét nem helyeztük felül a törvényhozásnak, hanem kivontuk csak, önkormányzati tekintetben, a végrehajtó hatalom egyik hasonrangú ága, a kor-

mányé alul; ez kritikusom szerint sem lehet helytelen, mert egyhelyütt az önkormányzat hatáskörébe a közigazgatási tevékenység minden jelenségét belevonni akarni, másrészt pedig az önkormányzat bizományosát, a vármegyét, annak saját ügyeire nézve sem tenni teljesen függetlenné: ez azt hisszük még sem járja.

Azt is nehézményezi kritikusom nálunk, hogy Steinnal a minis-
teri felelősséget gyengítjük; ám mi azt a közigazgatási bíróság segé-
lyével ép hatályossá tenni akarjuk.

A ministerek a mostani parlamenti felelősség mellett a muni-
cipiumokkal azt tették, a mit akartak; mi pedig ezek jogait praecisi-
rozzuk és biztonságba helyezük a miniszteri omnipotentia ellen. Ezen
vád tehát nem ér bennünket. Holott mi joggal lobbanthatjuk szemére
kritikusomnak a következetesség hiányát. Már csak, hogy egyebet
ne is említsünk, jó lesz, ha csak a városok és tisztviselők felől való
véleményét az olvasó figyelmébe ajánljuk. Ő a városokról ellenségesen
nyilatkozik, vonakodik őket önkormányzatban részesíteni, pedig éppen
ezeknél a «gyökerestől kiásott» történelmi jog az ellenkezőt kívánná.
Hirdeti a szabadságot is lelkesülten, de a hivatalnokoknak még szer-
zett jogait sem respectálja és nem tartja szükségesnek azokat törvé-
nyesen biztosítani. Egyszerre nobile officiumot követel és díjazást, ezt
csak azért, hogy gazdag is résztvehessen az önkormányzatban?! Ezekre
az időt vesztegetni csakugyan kár volna.

Tisztelettel meghajolunk kritikusomnak bölcsészeti elmélkedései
előtt, ezek jogosultságát a *maga helyén* senki sem fogja tagadni.

Ha azonban az így mereven oda állított elmélet nem számol a
tényleges viszonyokkal és kritikusom abból egy circulusaiban meg-
feneklett bölcsész tudományos csalhatatlanságával levonja végső con-
sequentiait: akkor ő zátonyra jutott, ellentétbe jön az elemekkel és
hajótörést szenved.

A mi védelmünk és az előbbi figyelmeztetés: volt jelen soraink
célja.

Sprinczer.

VÁLASZ SPRINCZER KÉPVISELŐ ÚRNAK IMÉNT KÖZLÖTT CZIKKÉRE.

Ezen szóáradatból legelőször is azon bizonyosságot halásztam ki, hogy a cikkíró úr megneheztelt az önkormányzatról írt és a M. Phil. Szemle m. é. V—VI. füzetében közzétett dolgozatom miatt, melyben előbb általánosságban kifejtvén nézeteimet, végül cikkíró úrnak önkormányzati javaslatára is kritikailag kiterjeszkedni bátorkodtam.

Mindjárt a bevezetésben gyengédtelességgel vádol engem cikkíró úr.

Lehet, hogy igaza van. Mert ha gyengédtelesség másnak nézeteit érvekké halomra dönteni, akkor lehet, hogy nagyon gyengédtelen voltam cikkíró úr irányában. Csakhogy az ilyen gyengédtelesség meg van engedve elmélet és gyakorlat terén, még a «czehbeli philosophusnak» is; sőt az kikerülhetlenül szükséges az igazság földerítése végett. Ha ellenben a gyengédtelesség sértő hangot jelent, akkor az említett vádat a leghatározottabban elutasítom magamtól, mert sértő hangot említett dolgozatomban nem használtam s arra okom sem volt.

Czikkíró a tudományos vitának nem éppen szokatlan és minden esetre igen kényelmes módját alkalmazza. Diadalmasan megezáfol velem szemben oly dolgokat, melyeket én soha sem állítottam.

Például nagy hévvel bizonyítgatja, hogy a materialis érdekek mily fontossággal bírnak az állam szempontjából. De vajjon hol és mikor tagadtam én ezt? S egyáltalán melyik az az állami író, kinek munkájában az *ethikai* államfogalom a materialis érdekekkel ellentétbe jött. Az *ethikai* államfogalom az *individualistikus* politikának képezi ellentétét, de éppen nem a gazdasági érdekek méltatásának. Nem abban van a különbség, mintha az *ethikai* államfogalom nem fektetne súlyt a gazdaságra, míg az *individualistikus* állam igen, hanem a *miként*-ben. Az *ethikai* állam sohasem lesz pusztán gazdasági géppé.

Az emberiségnek és különösen a magyar nemzetnek szerencsétlenségére szolgálna az, ha az államnak ideális oldalát a mai túlzó realismusnak fölládoznók. Ezt állítottam s most is állítom. Harczolok azon irány ellen, mely az államot az egyéni önzés gazdasági gépévé alacsonyítja. Vagyis harczolok úgy a plutokratikus, mint a socialistikus állam ellen. De ez még nem involválja a gazdaszati érdekeknek kicsinylését. Miként a napfény elárad hegyek és völgyeken, erdők és mezőkön, úgy áradjon el az állameszme fénye a gazdasági érdekeken. Az összes anyagi javak ne csak egyéni önzésnek szolgáljanak a társadalomban, hanem az ideális érdekek fejlődésének bázisát is képezzék a nemzetállamban. Nem az államot kell a gazdaszati javakhoz leszállítani, hanem megfordítva, az utóbbiakat az előbbihez fölemelni. Azzal, hogy a gazdaszati ily ideális irányt is akarunk adni, még éppen nem vakultunk el annak jelentősége iránt. Nagyon jól tudjuk mindnyájan, hogy általában az idealismusnak s különösen a politikai idealismusnak is fejlődéséhez bizonyos jólét szükséges. A lappok és az eszkimók szegénységéből nem sarjadzanak föl az emberiség ideális javai. Az ethikai államfogalom oly földön terem, mely a munkát jóléttel fizeti meg. Ezekből újabban is láthatja cikkíró úr, hogy én az idealismust nem hozom ellentétbe a materialis érdekekkel.

De viszont nem is ad irányt eszmemenetemnek korunk materialistikus szenvedélye. Itt tolongnak körülünk a gazdaszati érdekek tengerének zavaros és fájdalom, véres hullámai. Látjuk e szörnyű küzdelemben az emberi önzést oly mértékben kifejlődve, mint az még soha azelőtt nem volt. Látjuk az embert szinte föloszlani a gazdaszati javakban.

Ha már most valaki ezen kétségkívül nagyszerű, de egyuttal félelmes és veszélyes jelenséggel szemben elismeri ugyan a gazdaszati érdekeknek fontosságát az emberiségben rejlő erő-kapitalis teljes és minden oldalról való kifejlődése szempontjából, sőt hangsúlyozza, hogy a nemzetgazdaszati törvényei a kényuralomnak korlátot szabva, a szabadságot is előmozdítják (Magy. Phil. Szemle, 1890., 327. és 328. lapok), de azt is meri állítani, hogy nemcsak kenyérből él az ember, és sikra száll a gazdaszati irány azon egyoldalú és korlátlan uralma ellen, mely úgy a bölcsészeti ideált, mint a történeti folytonosságot eltemeti, s végül egy érzékies kozmopolitizmus mocsárába vezet, — ha így bátorodik valaki itélni korunk gazdaszati élete és szenvedélyéről,

szóval, ha nemcsak a ragyogást látja, hanem az árnyat is és az éremnek másik oldalára is pillant, az ilyen ember cikkíró úr szerint megveti a materialis érdekeket, feledi, hogy az állami czélok megvalósításához az anyagi erőt a gazdaszat adja, sőt az ilyen ember cikkíró úr szerint élő lényből üres fogalommá változtatja az államot. Más szavakkal ez annyit tesz, hogy az embernek a legegyszerűbb realiztává kell lenni, és korunknak még hibáit is imádni, ha a legegyszerűbb politikai dolgokat belátni akarja. Különben nem tud az ember semmit. Alább nem adjuk!

Látom, hogy nagyon különböző oltáron áldozunk mi ketten, t. i. én és cikkíró úr. Ő a jövőbe pillantva már előre látja az én oltárom romjait. Attól tart, hogy az ócsárolt materialismus lesz a döntő.

Meglehet. Bár ezt bizonyosan senki sem tudhatja. Csak egy dolog bizonyos, hogy t. i. az elmúlt évezredekben minden nagy alkotás, minden nagy korszak az idealismusból származik. Korlátolt eszmekörben, de lángoló idealismus lakott kelet theokrátiáinak és civilizációjában. A politikai szabadság idealismusa ragyog a classikus világban. A keresztény idealismus szervezi a középkort. A bölcsészeti idealismus alkotó a mai szabad társadalmat a szabad államban. De mit alkotott a materialis érdekek egyszerű uralma? Hellwaldnak kétségbeesett kérdését: Lesz idő, mikor az ember már csak volt. «Mi végre?»

A legtöbben azért vetik el a nobile officiumot, mert ez korunk gazdaszati, realistikus szellemével ellenkezik. Én viszont azt tartom, hogy még sohasem volt a nobile officium oly szükséges, mint ma, mert ellensúlyozza a gazdaszati egoismust, s az elmét és szívet magasabb czélokra irányozza.

Czikkíró előtt érthetetlen, hogy az önkormányzatról írt műve az én tetszésemet ki nem érdemelte. Hiszen — úgymond — ő is csak azt akarja, a mit én, t. i. a polgárok önkormányzati jogainak minden oldalról biztosított és folytonos gyakorlását. Czikkíró szerint csak eszközeink különböznek.

Én azonban úgy látom, hogy nemcsak az eszközök, hanem a czél tekintetében is, vagyis az önkormányzat lényegére nézve nagyon eltérő nézetben vagyunk. Önkormányzat és önkormányzat mint ég és föld távol állnak egymástól. Elismerem, hogy cikkíró úr épp úgy, miként én is a polgárokat állandóan akarja küldeni az önkormányzat politikai iskolájába. De a mire tanítani és nevelni akarjuk ezen iskolában a polgárokat, az már nagyon különböző két dolog. Az ő isko-

lájában csak egy tantárgy van és az a *helyi érdek*. Az én iskolámban is csak egy tantárgy van s ez a *nemzet állameszméje*.

E különbség okát már multkori cikkemben kifejtettem. A társasági államban, melyet cikkíró úr követ, a politikai szabadság lényege abban áll, hogy a nagykorú polgárok a saját ügyeiket maguk intézik. Mert hisz a társasági állam nem egyéb magánérdekek sommázatánál. Itt tehát az önkormányzat sem jelenthet mást, mint azt, hogy a polgárok, kik egy községben, vagy egy megyében laknak, szintén maguk intézik az ő helyi érdeksommázatukat. Ellenben a nemzetállamban minden a nemzet úgy országosan egyetemes, mint helyileg particularis vonatkozásaiban. Nekem az önkormányzat a nemzet állami szabadságának érvényesülése a helyi viszonyokban. Nekem a particularismus jó értelemben véve nem particularis érdek, hanem a nemzeti érdeknek a particularis viszonyokban való kifejtése. A nemzet egyetemes állameszméjét a helyi viszonyok ezernyi sokféleségében megvalósítani és ezáltal annak kimeríthetetlen és legyőzhetetlen erőt adni, — ez nekem az önkormányzat. Cikkíró úrnak önkormányzata az én álláspontomból tekintve nem egyéb, mint a helyi érdekeknek legalizált anarchiája és a társadalom inváziója az állami közigazgatásba. *Én az önkormányzatnak az államigazgatással való szembeállítását nagy és szerencsétlen tévedésnek tartom s épp magát az államigazgatást kívánom megyében és községben önkormányzatilag szervezni. Kézzel fogható tehát, hogy köztünk nemcsak az eszközök tekintetében van nézeteltérés.*

Az angolok állama cikkíró úrra nézve sokkal inkább a társadalmi állam benyomását teszi, holott a burokratikus szervezett francia állam valóban nemzetállam.

Ez minden esetre jelentékeny fölfödözés. Végre ezen állításából következtetve megtudtuk, hogy Jean Jacques Rousseau a társasági szerződésről írt híres munkáját tulajdonképen az angol alkotmányról másolta le! Az ember eddig azt hitte, hogy a társasági államot a papiros alkotmányok (charták) országaiban kell keresnünk. Hisz a társasági állam elmélete volt az, mely igazi fanatismussal gyűlölte a multat, tabula rasát alkotott s előkészítette a tért a csinált alkotmányok számára. Maguk a társasági állam hivei az angol alkotmányt eddig egy nagy logikai képtelenségnek tartották, mivel annak élő formái nem illettek abstract elméletükbe. S íme most megtudják cikkíró úrtól, hogy éppen ezen angol alkotmány az ő tulajdonképi ideáljuk.

Ellenben azok, kik épp azt szerették az angol alkotmányban, hogy az egyenes tagadása a társasági államnak, czikkíró ezen új fölfödözése következtében vizsgálatlanok lesznek.

Az én vezérelvem szerint a nemzeti szervezetnek minden intézményében össze kell kötni a népeletet a szaktudománynyal. Ha ez a közigazgatási reformban fölösleges erőpazarlás, a melylyel czikkíró úr véleménye szerint senki sem fog Magyarországon komolyan foglalkozni, akkor mért nem fölösleges az esküdtszék? Hisz ez sem egyéb, mint a szaktudós burokratikus hivatalnoknak összeköttetése az államilag activ népelettel! Miért foglalkoznak tehát komolyan az esküdtszékekkel hazánkban is? Mért nem elégszik meg czikkíró úr az igazságszolgáltatásban is a bureaui szakszerűség döntésével? Miért kívánja itt a «fölsleges» néporganumot, t. i. az esküdteket? A mit a közigazgatási nobile officium ellen föl lehet hozni, ám mindazt fölhozhatni a jury ellen is; tényleg föl is hozták, és pedig úgy abstract, mint conerét politikai szempontból, különös tekintettel hazai viszonyainkra. Miként lehet ugyanazon elvnek egyik esetben hódolni, másik esetben ellenszegülni. Ugyanazon érveket majd jobbra, majd balra fordítani?

Elméletemet a történetre és a bölcészetre alapítottam. Czikkíró mind a két szempontból megtámadva azt, tagadja annak történeti alaposságát és bölcészeti következetességét.

Lássuk először a történeti szempontot. Én a már idézett dolgozatban nagy vonásokkal rajzolom az emberiség fejlődésének három korszakát: *a)* a szorosán vett középkort; *b)* a renaissance-t; *c)* a mi korunkat. Czikkíró kiszakít egyet állításaim közül, azután a világtörténetből is kikap egy olyan tényt, mely azon állításommal ellenkezik s deducálja a történeti alap hiányát. Ha így kezeljük a történeti anyagot, akkor mindent lehet bizonyítani és czáfolni egy lélegzet alatt.

Én azt állítottam, hogy a renaissance burokratizmusa oda vezetett, hogy utóljára a fejedelmek is hivatalnoknak tekintették magukat, vagyis a feudalismussal szemben uralomra emelkedő közjogi felfogást burokratikus alakban fejezték ki. Czikkíró ezen állításom ellenében utal XIV. Lajos francia királyra, ki azt mondá: «az állam én vagyok».

Czikkíró szerint ennél fogva említett állításom a történelem eseményeinek teljes félreismerésére mutat. Én viszont azt bátorodom megjegyezni, hogy a czikkíró úr jól tudhatja az egyes történeti eseményeket, mint összefüggés nélkül való holt adathalmazt, de nincsen

érzéke a történet, mint élő és fejlődő egész iránt. Ismeri az eseményeket, de nincs pillantása az emberiség nagy korszakai irányában s nem veszi észre az ezen korszakokból eredő világtörténeti föladatokat. Szóval, a fáktól nem látja az erdőt.

A középkorban a souverainetas magánjog volt s azt a renaissance tette ismét közjoggá. A középkorban az állam a fejedelmek családi birtoka volt és a renaissance adta vissza az államot önmagának. A középkorban az alattvalók voltak a fejedelemért s a renaissance emelte győzelemre a római jog segélyével azon elvet, hogy a fejedelem van a népért. Ezen nagy átalakulást a mult század fölvilágosodott despotismusa úgy fejezte ki, hogy a fejedelem az államnak első hivatalnoká.

De ilyen átalakulás nem mehetett végbe mától holnapra. Ahhoz századok kellettek. S minthogy czikkíró úr a renaissance századaiban a feudalismus magánjogi fölfogásának (mely az államot az uralkodó privát tulajdonává tette) maradványait találja, azért tagadja a renaissance-nak általam kiemelt közjogias irányát. Éppen így mondhatná czikkíró úr, hogy nem felel meg a valóságnak azon állítás, hogy a tavasz elolvasztja a havat, mert hiszen még áprilisban is találunk itt-ott jelentékeny hótömegeket, sőt a fagyos szentek még csak májusban következnek. Semmi sem könnyebb, mint a korszakoknak nagy vonásokban rajzolt jellemével ellenmondásban levő tényeket találni. Középkori jelenségekkel még ma is találkozunk; pl. sz. Ágostonnak és aquinói sz. Tamásnak azon tantételét, hogy az egyház csak föltételesen tartozik engedelmeskedni az állam törvényeinek, még ma is elegen hangoztatják. De azért ki állítaná, hogy még mindig a középkorban élünk. Különben XIV. Lajos ama mondása nem birt egészen középkori értelemmel. Az *udvari* despotismus még nem volt ugyan tiszta közjog, de már egészen magánjog sem volt.

Czikkíró a világtörténetben nem különbözteti meg a kelő és nyugvó napot s a renaissance következtében hanyatló elvről azt hiszi, hogy az maga a renaissance.

Lássuk most az állambölcsészeti elv szempontjából tett ellenvetését. Czikkíró úr azon ellenmondást fődözi föl elméletemben, hogy egyfelől önkormányzat alatt azt értem, hogy az egész közigazgatás a társadalmat illeti, másfelől mégis ennek ellenkezőjét hirdetem és az államnak fölényt követelek.

Erre azt felelem, hogy az elsőt sohasem hirdettem és most sem

hirdetem, az utóbbit mindig. A társadalomnak a közigazgatásban nem adtam soha sem korlátlan, sem korlátolt közreműködést s az állami (közigazgatási) önkormányzatot mindenkor szigoruan megkülönböztetem a társadalmi (pl. részvénytársasági) önkormányzattól. Ellenben azt, hogy az állam uralkodjék a társadalom fölött, mindig hirdetem. És pedig nem oly értelemben, hogy egy abstract bürokratiamus uralkodjék a népelet fölött, hanem úgy értve a dolgot, hogy az állam magában a népeletben és magának a népeletnek *activ* közreműködése által uralkodjék a társadalom fölött. Nem a hivatalnok a polgárok közönsége fölött, hanem az állam minden egyes polgárnak és ezek összeségének életviszonyaiban *maguk a polgárok által* uralkodjék a társadalom fölött. És hogy ezt megértessem, azért fektetek a cikkíró úr által idézett régibb dolgozatomban oly nagy súlyt arra, hogy az állam és társadalom csak *alakilag* különböznek; tehát *nem anyagilag*, mert ugyanazon összes életviszonyaink alakúlnak úgy állammá, mint társadalommá, és pedig folytonosan és minden ízökben aszerint, a mint azokat az állameszme ragyogja át, vagy pedig az egyéni érdek. Jogos és szükséges mind a kettő. Életviszonyainkba bele kell élnünk úgy a nemzeti, vagyis állami én-t, miként saját én-ünket; a hazafias önfeláldozást, miként saját egyéni érdekünket. Csakhogy az életviszonyoknak előbbi oldala legyen túlnyomó és uralkodó. Így értem, hogy az állam uralkodik a társadalom fölött. Nekem az állam nem pusztá hivatali szervezet, hanem az active közreműködő polgárok szervezete. Nekem tehát az államnak uralma a társadalom fölött, nem egy hivatalnoki szervezet uralma a nemzet fölött, hanem magának a nemzetnek uralma az egyéni érdekek fölött az összes polgárokban és ugyanezek által. Mindenütt, a hol a hivatali szervezetbe teszszük át az állam súlypontját, vége a szabadságnak. A nobile officium a polgárok életviszonyaiban szervezi az államot. Csakhogy az életviszonyokat nem szabad a társadalommal egy fogalomná tenni, mert ez azoknak csak egyik oldala.

Az állam és társadalom alaki különbségére nézve kifejtett elméletem nem ábránd, mert az emberi természetén alapszik. Az ember lényegileg önfeláldozó és önző lény. Az utóbbit nem kell bizonyítanom. Az előbbit akkor látjuk legszembetűnőbben, ha a salakban s a bűn mocsarában leginkább elmerült embereket veszszük szemügyre. A rabló bandákban mennyi megható példája az önfeláldozásnak. Az önfeláldozás hajlama olyan az emberi lélekben, mint a gravitatio az anyagban.

Az ember mint önfeláldozó lény, éli az államot, mint önző lény éli a társadalmat. Mindkét minőségben legyen az ember szabad. De az első a magasabb szabadság, melynek uralkodni kell az utóbbi fölött, miként az ész uralkodik az érzékiség fölött.

A ki az államot anyagilag különbözteti meg a társadalomtól, annak az állam puszta hatósági szervezet; mert neki az összes életviszonyok csak és kizárólag társadalmi jelleggel birhatnak. Ezen álláspontból természetesen a közigazgatási nobile officium, sőt a jury s az egész parlamenti szervezet a társadalomnak állami aktivitása, mert hisz mindezen intézmények és szervezetek az élő viszonyok uralmát viszik az államba. S nekik, mint mondám, minden élő viszony szükségképen merő társadalom.

Egészen másképp áll a dolog, ha az államot és a társadalmat alakilag különböztetjük meg. Ezen esetben is a polgárok által közvetített közigazgatás, a jury, a parlamentarizmus beviszi az életviszonyok uralmát az államba, de legalább nem szükségképen a társadalom uralmát. Minél inkább gyakoroljuk a polgárokat abban, hogy államigazgatási ügyeket kezelve életviszonyaikban az állami gondolat uralkodjék, annál inkább fog ezen állami irány a parlamenti szervezetben is érvényesülni. Ellenben, ha a közigazgatásban elmulasztjuk a polgárokat államra nevelni, akkor az életviszonyokból kihál az állam, a képviselőválasztásoknál társadalmi érdek lesz irányadó s az országos pártok ugyanannyi társadalmi pártokká fognak sülyedni, melyeket merő önzés igazgat. Ha az önkormányzat, mint az államigazgatásnak egyik nagy alakja, folytonosan arra tanítja a polgárokat, hogy a localis ügy is az egész nemzet érdeke, akkor a választókerület is a maga képviselőjében az egész nemzet organumát fogja látni. De ha az önkormányzatot az államigazgatás ellentéte gyanánt szervezzük s abban a localis ügyet localis érdekké tesszük, akkor a parlamenti képviselet is tele lesz a localis érdek gondolatával és szenvedélyével. Nem kell egyéb, csak egy olyan közigazgatási reform, mely a polgárokat helyi érdekre neveli s minden további törvényes intézkedés nélkül átalakul a magyar nemzetképviselet helyek szerint keletkező társadalmi érdekhalmaz képviseletévé. Ha az embereket egyik szervezetben mindig helyi érdekekkel foglalkoztatjuk, akkor ne reméljük, hogy a másik szervezetben országos érdekért lelkesednek. A kiket így nevelünk a közigazgatásban, azok a parlamenti szervezetben is csak «saját» ügyeiket látandják.

Czikkíró úr, mint láttuk, elméletemet ellenmondással vádolja. Másutt viszont circulusaiban megfeneklett bölcsésznek nyilvánít engem, ki nem számol a tényleges viszonyokkal, levonja elméletéből végső consequentiáit még az elemekkel is ellentétbe jöven.

De miként lehetek én önmagammal ellenmondásban és ugyanakkor consequentiáim által még az elemekkel is harcban? És miként lehet hibájául róni ugyanazon egy elméletnek az ellenmondást is, meg a consequentiák levonását is? Czikkírónak melyik állítását vegyük komolyan? Különbén az elemekkel harcolni nem bűn, sőt egyetemes emberi rendeltetés.

Szobátúdóst is emleget czikkíró úr. De ki a szobátúdós, az-e, a ki az önkormányzatot ezer éves nemzeti életre alapítja, vagy pedig az, ki ezen intézményünket az államigazgatás rendszeréből kitépve, tabularására építi?

Befejezésül még csak egy megjegyzést teszek. Czikkíró azt állítja, hogy a doctrinairek rendszere volt az, mely megrontotta az önkormányzat igazi jellegét.

Az emberiség sötét századaiban nagyon könnyű volt az elméletet bűnbakká tenni. De ezen idő, bizonyynyal némelyeknek sajnálatára, örökre és visszahozhatlanul lejárt. Mióta a XVIII. század bevitte a tudományt a könyvekből az életbe, még pedig mint igazi uralkodó tényezőt, mióta a bölcsészet átalakította az emberiséget, azóta anachronismussá lett az elméletet és gyakorlatot úgy ellentétbe állítani, mint azt czikkíró úr idézett megjegyzésében teszi. Ma a történet többé nem úgy csinálódik, hanem az ember öntudatosan vezeti azt a tudomány szövéténekénél. Ma az államhatalom gyakorlásának mindenik ága egy-egy tudomány. Az elmélet igazságai élő nemzeti öntudattá válnak. Napjainkban a tudomány praxis és a praxis tudomány. Ne küzdjünk tehát vizözön előtti jelszavakkal. A doctrinairek kicsinylő emlegetése múzeumba való rozsdás fegyver.

Dr. Kuncz Ignác.

A PHILOSOPHIÁRÓL.¹

Nem szabadulhatok bizonyos elfogultságtól, midőn most a philosophia feladatáról akarok értekezni, mert az ember ezt teljes joggal csak akkor tehetné, ha világnézete a főkérdésekben már egészen megszilárdult. Ehhez pedig az emberi életnek saját tapasztalatokból merített átható ismeretére volna szükség, vagyis arra, hogy az ember ugyan-csak keresztüljárta légyen az élet minden iskoláját. Szükséges volna, hogy közvetlen érzelmek alapján ismerje mindazt, a mi az embert kétségbe ejtheti és a mi Istenhez fölemelheti. Ámde valamely munka elvégzésében sohasem követelhetünk olyan sorrendet, hogy minden lépésünk már előre teljesen ki legyen számítva, hanem gyakran kénytelenek vagyunk egy-egy merészebb kísérletet is kockáztatni, mert különben csupa lelkiismeretességből minden munka lehetetlenné válnék. Az ember szükségét érzi már az út elején, hogy valamely czél körvonalait rajzolja maga elé, ámbátor könnyen megeshetik, hogy mialatt eszménye felé tör, maga ez az eszmény teljesen átalakul.

Manapság nagyon aktuálissá lett az a kérdés, hogy a philosophia minő viszonyban áll az úgynevezett positiv tudományokhoz. Ha értelmes embernek, ki a mai kor szellemi áramlatait nem ismeri, azt mon-

¹ Ezt az értekezést szerzője, a Petőfi-társaság tagja, mult ősön olvasta föl a nevezett társaság egyik ülésén. Úgy is tekinthető tehát ez az értekezés, mint a Petőfi-társaság philosophiai nyilatkozata. Hogy aztán ez értekezés az általunk kellő elismerésben részesített s éveken át a magyar közönségnek egész rendszerében bemutatni vágyott Comte-féle positivismust támadja, az nem tarthatott vissza minket Palágyi Menyhért elucubratioinak közlésétől. Megfordítva; bizonyos gyönyört találunk abban, hogy a positivismusra egyéb vádat nem hoz föl annál, mint hogy alapítója nem volt *osztálytalan ember*, a minek Palágyi szerint, az igazi philosophnak lenni kell. E műkifejezés értelmezése természetesen nem a mi feladatunk, hanem szerzőnké; mi összesen azt az óhajtásunkat fejezzük ki, nehogy szerzőnk azt értse alatta s arra vágyódjék, a mit a franczia a *déclassé* alatt ért. Szerk.

danám, hogy századunkban a philosophia és tudomány egymással éles ellentétbe jutottak, akkor az bizonyára mód fölött meg volna lepetve, mert nem értené, hogy a bölcsesség szeretete és a positiv tudás, miként támadhatnak egymás ellen. Pedig a tény mégis csak az, hogy a kettő közötti nagy pör egyre folyamatban van és hogy a legjelesebb gondolkozók nagy szenvedélyességgel vegyültek beléje, hol az egyik, hol a másik párthoz csatlakozva, hol meg az ellenfelek között közvetítő, kiegyeztető álláspontot elfoglalva. Némelyek a positiv tudományt belé akarják vinni a philosophiába, mások ismét philosophiát akarnak beleplántálni a nagyon is szétforgácsolódó szaktudományokba. A mérhetetlen sok vitatkozásnak eredménye nagyban és egészben véve csak annyi, hogy a philosophia nagyon sokat vesztett hiteléből és főleg az úgynevezett metaphysika olyan rossz hírbe keveredett, mint pl. a holdkóros romantikus poézis. A mult században a felvilágosodott emberek a theológiával szemben mind a philosophia zászlaja alá sorakoztak; a mi korunkban azonban a felvilágosultak túlnyomó része a természettudományokhoz, vagy a mint mondják, a positiv, az exakt tudományokhoz esküdött és a legjobb esetben csak valamelyes positiv philosophiának tulajdonít létjogot; sokan azonban minden bölcselmi rendszer alkotást túlhaladott álláspontnak tekintenek.

Elvont vitákban az emberek többnyire azért nem tudnak tájékozódni, mert nem értik, hogy a föllengző kérdések mögött milyen gyakorlati érdekek lappanganak. Ha ellenben az enyém és tiedről van szó, az emberek általában egyszerre néhány fokkal okosabbak lesznek, és ezért minden népszerűsítés nyitját abban vélem megtalálni, hogy a problémákat az enyém és tied kérdésére vezetjük vissza. Végül is az emberi szellem a ragadozó madár természetével látszik bírni, fölemelkedik a felhőkbe, eltűnik az aetherben, de — ha nem tévedek — csak azért, hogy annál biztosabban törhessen alá prédájára.

A világosság kedvéért tehát így vetem föl a kérdést: minő társadalmi jelentősége van annak a háborúnak, mely a bölcelem és a tudomány között évtizedeken keresztül dúlt és még egyre folyik. Mert bármily elvontnak látszik valamely vita, okvetlenül kell, hogy valami társadalmi háttérrel bírjon. Az angyalok osztályozása fölött sem veszekednek az emberek, ha nincsen reá valami földi indító okuk. De hogy a szóban forgó harc titkos rúgóit fölismerhessük: ne beszéljünk elvontan a philosophiáról és tudományról, hanem szóljunk conerét módon azoknak képviselőiről: a tudósról és a bölcselőről. Végül is a

bölcselem s a tudomány, ha könyvekbe is raktározatnak, tulajdonképpen az agyvelőkben székelnek és az agyvelők — mint tudva van — személyekhez kötvék. Én tehát a következőkben a bölcselelő és a tudós viszonyát akarom fejtegetni.

Az emberek maguk között igen sokféle megkülönböztetést tesznek: felekezet, faj, nemzetiség, rang, foglalkozás szerint és e megkülönböztetések iránt végtelenül érzékenyek. Ha vannak is olyanok, kik az egyik distinctióra nagy súlyt nem fektetnek, akkor rendszerint a másiknak annál nagyobb jelentőséget tulajdonítanak. Némelyek a vallást állítják föl a legfőbb osztályozó elvnek és a többi szempont nekik mellékes, mások a nemzetiségben, ismét mások a rangban, születésben lelik föl a leglényegesebb megkülönböztető principiumot. A tény az, hogy mindnyájan classifikálnak és a mi legfontosabb, magukat is a classisok egyikéhez számítják. Az ember tehát általában oly lény, ki magát társadalmi szempontból mindig valamely osztályhoz tartozónak tekinti. Vagyis az ember általában osztályember, kaszt-ember; ámbár a szempont, mely szerint magát valamely kaszthoz tartozónak vallja, nagyon különböző lehet: pl. vallás szempontjából keresztény, nemzetiség szempontjából magyar stb.

Az osztálynak bélyegével homlokán halad az ember az életem keresztül. Ezért a világtörténelemben a milliárd egyedek általában csak mint valamely osztályba felolvadt, még pedig maradék nélkül, totaliter felolvadt lények szerepelnek. Ha a tömegekből egyesek ki is válnak, akkor azok többnyire csak mint valamely osztály harczosai emelkednek ki; ők tehát szintén osztályemberek. A világtörténelem nem is volna egyéb, mint a kasztok harcainak véres krónikája, ha nem léteznének elvétve egyesek, kik semminemű osztályba egészen bele nem illeszthetők, a kiknek fékezhetetlen egyénisége kinő minden kasztból, széttör minden osztálykorlátot. Ezek az egyesek képezik — ha úgy tetszik — az osztálytalanok osztályát. Sokratesről nem tudunk még mindent, ha azt tudjuk, hogy görög volt és Jézusról nem mondunk meg mindent, ha azt mondjuk, hogy zsidó származású volt. Ők az osztálytalanok osztályának képviselői.

A tudósok osztályt képeznek; philosophok osztálya azonban nem létezik: íme, ebben rejlik a tudós és világbölc közötti fundamentalis különbség. A tudós, a szakember mindig kasztszerű lény, a philosoph, az igazi bölcselelő sohasem lehet az. Ha pedig a bölcselelő is kaszt-emberré válik, akkor rendszerint meghamisítja a philosophiát. Ilyen

kasztszerű, szédelgő bölcselek voltak annak idején a Sokrates és Plátóval szemben álló sophisták. Ezek nagy összeköttetésekkel bíró, befolyásos, elmés emberek voltak, rhétorok és a dialektika művészei, kik az embereket jó pénzért arra tanították, hogyan kelljen a hamis érvelésnek az igazság látszatát adni és ily módon a törvényt megkerülni, annak gyöngé oldalait a maga előnyére kizsákmányolni. Szóval, a sophisták egy philosophiai prókátor-osztályt képeztek, a minőre az athenei polgárnak tényleg szüksége volt. Az athenei polgár ugyanis pörös ügyben nem küldhetett maga helyett fizetett ügyvédet és így kényszerítve volt magának a rebulistikában személyesen kellő gyakorlatot szerezni. A görög régiség híres angol történésének, Grote-nak érdeme, hogy a sophisták társadalmi jelentőségét kellő világításba helyezte. Mindazonáltal kár volt, mint azt többen tették, a sophistákat pártfogásba venni. Hogy a pörlekedni szerető izgékony helléneknek reájuk szükségük volt: azzal a sophisták tisztázva nincsenek. Mert a legaljasabb szokásokat, erkölcsöket és intézményeket is azzal menthetjük, hogy szükségyszerű fejlemények voltak. Lewes is nagy védbeszédet tart a sophisták mellett, a miből csak az tűnik ki, hogy bár ő komoly író, mégis rokonszenvezett a kasztszerűség szellemével.

Minden, a mi szép és nagy, megromlik, ha azt egy osztály, egy felekezeti, egy kaszt magáévá teszi. A vallásos érzés, mely pedig kiríthatlanul él minden igaz ember szívében, az által korrumpáltatott, hogy kultuszát egy kasztra bízták az emberek. A philosophia is meghamisítottatik, ha azt csak a kathedra, a tanári kaszt emberei művelik. Maga a természettudomány is lassankint elfajulna, ha a természetbúvárok közt erős osztályszellem fejlődne ki. Ósrégi nyomorúsága az emberiségnek, hogy az eszmék elkopnak, mihelyt általánosakká válnak. A költők legmélyebb érzelmei affectatióvá lesznek a divat által; a bölcseleknek színarany gondolatai szennyesekké válnak, ha közforgalomba jutottak; a legdicőbb eszmék kompromittáltak, mihelyt intézmények alakjában valóságot öltenek. Sajnos, ez történelmi igazság és még sajnosabb, hogy ezen alig változtathatunk. Az eszméknek el *kell* terjedniök, kivitelükben meg *kell* osztozkodnunk és a munkafelosztás elve okvetlenül kasztokat hoz létre. De épp ebből a végtelenül sajnos szükségyszerűségből fakad a kasztonkivüli, osztálytalan emberek, a valódi egyéniségek missziója. Hogy a történelem nem stagnál, a szívek ki nem száradnak, az elmék be nem fagynak és az emberiség egyre

megújhodó erővel tör egy ideál felé, azt nekik köszönhetjük az osztálytalanoknak.

Ilyen osztálytalan ember volt pl. Spinoza Benedictus, a bölcsek legnagyobbika. A zsidók kitzasztították, megátkozták, élete ellen törtek, hogy annál fényesebben dokumentáltassék, hogy ez isteni elméjű ember, ki aztán többé más felekezethez nem csatlakozott, nem lehetett kaszt-ember. Ismeretes, hogy Károly Lajos palotagróf 1673-ban felajánlotta neki a philosophiai tanári széket Heidelbergában; de ő a professori kasztnak sem vállhatott tagjává, mert azt kivánták tőle, hogy kerülje a fennálló hitfelekezetekkel való összeütközést. Szebb példáját az osztálytalanságnak nem találom a bölcselem történetében.

És osztálytalan ember volt a bölcselem egyik nagy reformátora, Schopenhauer. E különöz ember életének történetéből tulajdonképen csak egy momentum emelkedik ki, hiábavaló küzdelme a kathedra bölcseleői vagyis a kasztszerű philosophok ellen. Kant által — úgy mond ő — a bölcselem újból nagy tekintélyre fett szert, de csakhamar ismét önös érdekek eszközüvé alacsonyított, az állam által fölülről, a személyes érdekek által alulról. A kormányok a bölcseletet állami czéljaik szolgálatába hajtják és a tudósok tanszékeikben ipart csinálnak belőle; mert régi dolog, hogy a kinek kenyerét eszi az ember, annak a nótáját kell fujnia. Schopenhauer igen nagy szenvedélyességgel tör ki Fichte, Schelling és Hegel ellen, a kiket modern sohpiistáknak tekintett. E híres német bölcseleők valóban osztályemberek voltak és jórészt ők okozták, hogy a philosophia hitele korunkban mélyen aláhanyatlott.

Ha az osztályember és az osztálytalan közötti különbséget kellőképen felfogtuk: akkor egészen új világításban fogjuk látni a Comte Ágost által megalapított úgynevezett positiv philosophiát, mely a modern ember világéletének egyik uralkodó elemévé lett. Comte egyik tipikus képviselője századunk szellemi törekvéseinek; hatalmas agyveleje megbirkózott a tudományok összeségével. A matematikai és természettudományok emlőjén nevelkedett, szellemüket belevitte az emberi társadalom fejlődési törvényeinek vizsgálatába és kidolgozta a tudományok egészének rendszerét. A positiv tudományokból kivonta a positiv philosophiát és végül még egy positiv vallás alapítására is vállalkozott. Egyéni fejlődésének különböző szakait örültségi intervallumok szakították meg. Különös egy szent ember volt, olyan, a minő eddig még nem létezett. A szentek között az első szigorúan tu-

dományos szent, de vajjon az ő nyomdokán támadnak-e majd újabb matematikus szentek, vagy ő marad-e e speciesnek egyedüli képviselője, azt én eldönteni nem merem.

Comtenak igen nagy magasztalói vannak, de vannak minden táborban gondolkodók, kik ellene hevesen kikelnek. Rendszerének sok dicsőítését és sok kritikáját olvastam, de megvallom, törekvéseinek lényegét földerítve még nem láttam. Nézetem szerint az ő tulajdonképeni ambíciója az volt, hogy a tudósok kasztja minél erősebben szerveztessék, úgy, hogy egy modern papi kaszttá váljék; ő maga ezen pozitív papok osztályának pozitív főpapja akart lenni és nagy ármádiája élén tönkre akarta tenni első sorban a katolikus hierarchiát, másod sorban pedig a metaphysikus böleselőket. És ő valóban sok rendkívüli kelléket egyesített magában a nagy terv kiviteléhez. Minden szakot felölelő tudományossága imponált magúknak a legkiválóbb szakembereknek. Első dolga volt tehát a tudományok osztályozása vagy mint ő mondja, a tudományok hierarchiájának megállapítása. Már kifejezéseiből látni, hogy mialatt elvontan a tudományokkal foglalkozik, azalatt ő egyszersmind a tudós osztály szervezésére is gondol. Különben ezt már első fontosabb értekezése «*Considérations philosophiques sur les Sciences et les Savants*» is mutatja. Ha már egyszer a tudós világ kellőképen szerveztetett, akkor azt harezba lehet vinni a clérus és a metaphysikusok ellen. Most már csak az volt hátra, hogy kimutassa, hogy az emberi szellem fejlődésében három fokozatot lehet megkülönböztetni: egy alsó vagy vallásos, egy középső vagy metaphysikai és egy felső vagy pozitív fokozatot. Ily módon emeli ő a pozitív tudományokat a vallás és a metaphysika fölébe; ily módon gyűri le a clerust és philosophiai elődjait a tudósok osztályának segítségével.

E rendkívüli elméjű emberben századunk legrejtettebb ösztönei testesültek meg. Comte egyenes utódja a XVIII. század enciklopedistáinak: Diderot és Dalembernek; forradalmár, mint ezek voltak; csakhogy ő a szellemi forradalmat egy jól szervezendő tudós kaszt segítségével akarta keresztülvinni. Éppen ebben rejlik nagy tévedése. Politikai és társadalmi forradalmat nagyon természetesen csak egy osztályra támaszkodva kísérelhetünk meg; de szellemi forradalomhoz csak egy ember kívántatik, és ennek az egynek okvetlenül osztálytalan embernek kell lennie. Comte nem volt az; ő egy kaszt főpapja és mégis egyszersmind kasztonkivüli ember akart lenni. Sokrates nem

kivánt egy osztályra támaszkodni. Jézus sem szervezett hierarchiát és Spinoza megelégedett azzal, hogy néhány barátja megértette.

A positiv philosophia a természettudományoktól akar magának tekintélyt kölcsönözni. Ez nem járja. Vagy van a philosophiának magában véve tekintélye, vagy egyáltalán nincsen semminemű tekintélye. A bölcselő, ki osztálytalan ember, nem kér magának szellemi hitelt semminemű kaszttól a világon. Minden hitel, minden tekintély egyedüli és kizárólagos kútforrása az egyéniség, és ha valaki egyéniségéből nem meríti a hódító és imponáló erőt, azon nem segítenek a legexaktabb tudományok sem. A positiv bölcselők olyan philosophiát akarnak, mely természettudományi alapon szigorúan bizonyítható legyen. Valóban az ilyenmű követelések fölött csak mosolyogni lehet. Mert ha valamit bizonyítani akarunk, akkor előbb a bizonyító eljárásra nézve kellene teljes megegyezésre jutni. És így mindenkinek előbb azt kellene bizonyítania, hogy az ő bizonyítási módszere a helyes és így tovább. Az igazság csalhatlan kriteriumát feltalálni halandó embernek eddig még nem sikerült és a ki azt hiszi, hogy olyan frázisokkal, mint inductio és deductio az igazság génuszát hálójába kerítette, az valóban csak professor ember lehet.

Az úgynevezett positiv philosophia fölöd minden reményt, hogy a dolgok lényegét megismerhessük; ezért nem akar a tapasztalat körén túllépni és nem törődik többé sem az első okokkal, sem a vég-czélal. A positivismus tehát tulajdonképen nem egyéb, mint a bölcselem nyilvános tagadása és hogy magát bölcselemnek miért nevezi, az valóban fölfoghatatlan. A positivisták azt mondják, hogy íme az emberiség ezer év óta töpreng a kezdet és a vég problémái fölött és mégis e kérdésekben egy lépést sem tett előbbre, ideje tehát, hogy hagyja már abba minden metaphysikai ábrándjait és foglalkozzék praktikus dolgokkal. Nos, ez valóban csodálatos egy philosophia. E miatt kár volt Comtenak megőrülnie. Mit szólnának önök a következő okoskodáshoz? Valaki éhes és tőlem kenyeret kér, én még így válaszolok: Kedves barátom, ha én neked adok is kenyeret és te már jól is laktál, néhány óra mulva mégis csak újból éhes léssz és ha ismét adok, éhséged csakhamar ismét visszatér; mindig csak oda jutnál, a hol már most tartasz; így tehát egyáltalán fölösleges, hogy egyél. A szellemnek is megvan a maga éhsége és szomjúsága a nagy kérdésben, hogy mért születni, minek élni? ámde a positivista azt mondja, kár ezt az éhséget és szomjúságot oltani, mert végkép eloltani úgy sem lehet.

Igen, de ha az emberiség mégis örökké szomjazza a végigazságot! Hát hallgathat-e akkor a pozitivistákra?

Csak olyan ember, ki teljesen belerozdásodott a maga szaktudományába, úgy, hogy lelke végkép elfonnyadt és érzéketlenné vált az emberiség nagy kérdései iránt, szóval csak a legmerevebb kasztember fog a positivismushoz csatlakozni. Ez a tan elaggott, invalidus lelkek számára készült, olyan lelkek számára, kiket a tudósok osztályszelleme megnyomorított. A positivismus harcza a metaphysika ellen nem egyéb, mint a tudósok kasztszellemeinek gyűlölködése az osztálytalan nagy emberek ellen, kik az emberiségnek egyedül hivatott vezére. A positivismus, bár az látszólag a felvilágosodásért harcol, alapjában mégis lelketlen reaktionarius tan, mert a tudósok gőgös kasztszellemeinek kifejezője és mert a nagyképű resignatio, melyet az emberi szív legfontosabb kérdéseivel szemben simulál, megbénítja, az eszményhitet és útját vágja a haladásnak. A positivismus tulajdonképen az egyháznak tesz szolgálatokat, mert az érző embereket eltaszítja magától és a vakhit karjaiba löki.

Hiába, világnézetet, eszményeket létrehozni nem a szaktudósok vannak hivatva és egyáltalán nem a tudományok; hanem csakis a metaphysikus elmék. Az emberiség még vissza fog térni hozzájuk.

Palágyi Menyhért.

ÉRTESÍTŐ.

A renaissancékori bölcsészet története. Irta Domanovszky Endre, a nagy-szebeni m. k. felszólított jogakademiában a bölcsészet ny. r. nyug. tanára és a magy. tud. akademia l. tagja. Budapest (Franklin-társulat), 1890. Nagy 8-rét. 492 lap. Ara 4 frt.

A renaissance kora az emberi művelődés történetének egyik elsőrangú fejezete s legérdekesebb időszaka. Annak hű és teljesen kimerítő képét adja Domanovszky előttünk levő művében, mely 1870, 75 és 78-ban megjelent 3 kötetes bölcsészettörténetének 4-ik kiegészítő kötetét képezi, de mint «önálló mű» is 12 évi szakadatlan gyűjtő munkásságának méltó gyümölcseként számottevő munka különben is erőlködő magyar philosophiai irodalmunkban.

Az alaposan és lelkiismeretesen kidolgozott munka, mely első ilyenmű mű magyar nyelvünkön, 489 lapon ismerteti általában a renaissance korát s ennek bölcsészetét, és pedig: *a)* az itáliai új platonismust s képviselőit: Gemistus Plethot, Bessariont, Marsilius Ficinust, a fiórenczi plátói akademiát: mirandolai Pico Jánost, Reuchlint, Betteshaimot és Paracelsust; *b)* Aristoteles híveit: Tomaszus Leonikust, Achillinus Sándort, Pomponatiust, Caesalpinust, Zabarella Jakabot és Cremomini Caesart; *c)* a humanista bölcsészeket: Valla Lőrinczet, Vives Lajost, Agricola Rudolfot, Nizolius Mariust és Ramus Pétert; *d)* az itáliai természet-philosophusokat: Cardanust, Felesiuszt, Patrizzit és Bruno Jordánt; *e)* a politikai írókat: Dantét, Paduai Marsiliust és Machiavellit; *f)* a francia skeptikusokat: Montaigne Mihályt, Charron Pétert és Sanchez Ferenczet; végül a renaissance bölcsészeteére való «visszapillantás»-ban összefoglalja az egész kor irányzatát jellemző eszméket, megjelölve egyszersmind azt az utat, a melyet a bölcsészet a maga inkább negatív, mint pozitív irányú magvaival a reformatio korának s ezzel a modern philosophiának egyengetett. Rö-

viden: a mű azzal az *átmeneti* korszakkal foglalkozik, mely a formalisticus scholasticai philosophiát a reformatio-kori bölcsészettel köti össze, vagyis azzal a *szellemi erjedés* időszakával, melyben a középkori bölcsészet belső igaztalanságánál fogva felbomlik s az újkori philosophia csirái kezdenek kiképződni.

Igaza van a bölcsészettörténet komoly, őszinte tanulmányozásában és irodalmi művelésében sok becsülettel és elismeréssel foglalkozó írónak, midőn Előszavában így kiált fel: «Fájdalom! nálunk a tudománynak egy ága sincs, melynek olvasóköre oly kicsiny volna, mint éppen a philosophiának», a melyet a Platon-Aristoteles-féle terminológiára emlékeztetve «anyatudomány»-nak, tehát alapstudiumnak nevez s hozzáteszi, hogy «ez a körülmény nyomasztólag hat azon ember kedélyére, ki a philosophiának irodalmi úton való műveléséhez hajlamot érez magában és ki belátja, hogy egy nemzet irodalma annál alaposabb, nemesebb és tisztultabb, minél inkább át van hatva a philosophia szellemétől». Főleg a bölcsészettörténet az, mely a hazai studiumban még ez idő szerint sem érte el az őt méltán megillető helyet s teljes meghonosulását csak a szerencsés jövőtől várja. E tekintetben még a budapesti tudományegyetem bölcsészeti fakultása sem tesz kivételt, a melynek tanrendjében sokkal inkább szerepel p. o. az ethika, mint maga a bölcsészettörténet.

Ez aggasztóan szegényes philosophiai irodalmi viszonyainkra való tekintetből, de meg elvi szempontból sem tudjuk ennél fogva részünkről helyeselni azt a tág alapot, a melyet szerző művének adott akkor, a midőn a renaissance bölcsészetét a reformatio korától elkülönítve tárgyalja. Mert bár «a renaissance az emberi gondolkodás és műveltség világában egy hatalmas haladási lépés», mégis csak inkább negatív irányban való előkészítő factora annak a modern philosophiának, a melynek legelső alapvető rendszerét aztán — a multnak hamis hagyományaival radicalisabban szakítva — V. Bacon és Descartes alkotta meg. A renaissance korában még igen sok a középkori szertelenség, szerzőnk szerint is «sok az elfogultság, előítélet és babona». Bölcsészete — bár rajong a természetért — még nem ismeri a természeti jelenségek törvényeit; innen rendszereiben (p. o. Paracelsusnál, a kóborló orvosnál) a sok mágikus, astrologikus és alchimistikus elem. A vulkanikus forrongásnak korszaka ez, a mely az új szellemáramlatot, a reformatio s a modern bölcsészet alap gondolatait még csak csirában foglalja magában. Szerintünk czélszerűbb lett volna — Carrière «Die

philosophische Weltanschauung des Reformationszeitalters» cz. művét követve — a renaissance és a reformatio bölcsészeti világnézetét együttesen tárgyalni, hogy így a tudós szerzőtől művének befejezéseként mielőbb a modern philosophia történetét várhatnók. A «külön tárgyalás szükségessége» nincs a mű által indokolva. Mi szükség volt p. o. Campanellát, az olasz természetphilosophia betetőzőjét a reformatio korába utasítani?

Műve megírásában «eredeti forrásokat» használt s ez nagy érdeme. Bizonyára önállóbb eddig megjelent köteteinél, a melyeknek megírásánál Zellert, Rittert, Erdmannt és Baurt, a tübingai kritikai iskola fejét követte. Az idegen nyelvű eredeti források aztán, a nélkül, hogy az a mű belső értékét érintené, mégis megvesztegették helyenkint a gondolatok elrendezésében és kifejezésében a szerző irányát. Vannak itt-ott nehézkes constructiói és idegenszerű szófűzése, habár másrészt el kell ismernünk, hogy itt sokkal világosabb, szabatosabb és élvezhetőbb iránylyal és kevesebb tömörséggel van dolgunk, mint az előző kötetekben, a melyekből inkább «a tudós tanár, mint az ügyes író» tűnt ki. Mint önálló mű, a melynek belbecse inkább annak tartalmában van, a német irodalomban is megállaná a helyét.

Az egyes rendszerek tárgyalásánál — a mint az a dolog természetében rejlik — a művelődéstörténeti szempont az irányadó. Ítéleteiben mindenütt objectiv, a mennyiben kellő bölcsészeti szabadelvűséggel mindent az illető kor és egyén szempontjából igyekszik megítélni. De kellő figyelemmel volt a száraz schablonszerű krónikás előadást mellőzve a történeti pragmára is. Az egyes rendszereknek egymásból való kifejtése és kölcsönös egyéni átalakítása a tárgyalásból világosan kiérezhető. Charismaticus képességgel tudott elmélyedni az egyes bölcsészek műveibe és világnézetébe; vonzó alakban tünteti föl e kor társadalmi, politikai, vallási, irodalmi és művészi mozgalmát, mi mellett bírálati megjegyzései s a tárgyaláshoz fűzött reflexiói (p. o. Brunónál, Dantenál stb.) a mély vallásos, szabadelvűen gondolkodó s erős bölcsészeti érzékkel bíró philosophiai író jellemzik. A scholastica bölcsészettét bíráló gondolatainál, a melyek műve bevezetését képezik, még a német theol. és philos. irodalomban sem olvastam szebbeket és alaposabbakat, mely bölcsészet «míg egyrészt az előbbi philosophiát felozlatta, addig a másikat előkészítette», azonban már «az egyházi állapotok» rajzát kissé hosszadalmasnak találom.

A munka kimagaslóbb részletei kétségtelenül a Petrarcaról, Pat-

rizziról, Giordano Brunóról, Danteról, Paduai Marsiliusról és Machiavelliről írottak, a melyeknek néhány fejezete a Szemle olvasói előtt már ismeretes. De míg p. o. a humanismus ismertetésénél a classicus irodalom termékeiben nem fejt ki, hogy miben van az az erő, mely a renaissanceot létrehozta s csak az eredményt mutatja fel s nem egyszersmind a ható okokat is, addig a forrongó, olykor phantasticus Bruno pantheisticus-hylososticus philosophálásánál — mely talán Dante és Machiavellivel együtt a mű legremekőbb fejezete — igen sikerülten mutatja meg, hogy nála a pantheisticus és individualisticus gondolatok nincsenek specificusan egymástól elkülönítve s hogy rendszerét az universum, a természet vallásos imádása s a természetnek, világnak és istenségnek azonossága jellemzi. De már a Bruno-ünnepély felfogásában téved, a midőn azt kizárólag az olasz nemzeti egységért rajongó olaszok *politikai* ünnepélyének tartja a hierarchiával szemben. Szerintünk ez ünnepélynek mélyebb okai is vannak, mert ellenkező esetben mit keresett volna ott p. o. a németországi protestáns-egylet? Általában az olasz természetphilosophia tárgyalásánál nem eléggé szabatosan tüntette föl azt, hogy az sok phantasiával s kevés történetkritikai érzéssel szabadította föl a gondolkodást a középkori dogmás bölcsészeti abstractiótól s a philos. szellemet lekötő hierarchiától. Azonban helyesen utal arra, hogy a természeti létnek tudományos megfigyelése nemcsak a régi hagyományos tévedéseket és előítéleteket törte meg, hanem beleoltotta az emberbe az érzeki lét iránti érzéket és érdeklődést is, miáltal a tudatos gondolkodást fejlesztette s az önálló kutatás érzetét felkeltette, a mi aztán az ósdi dogmás hierarchia vereségével végződött. Itt még megjegyezzük, hogy Cusa Miklós is Vanini rendszerének elmaradása sines indokolva. A műnek szerintünk egyik hibája az — s ebben az előző kötetekkel egy nyomon halad — hogy *nincs benne irodalom*. Bölcsészettörténeti tankönyvem megírásánál szinte boszantó volt, a midőn p. o. Platon iratainak kritikai méltatását, mely újabban egész irodalmat létesített, hiába kerestem a szerző művében. Ritter, Fischer, Erdmann (itt is csak 1-ső kiadásban), Carrière s a bölcsészek eredeti művein kívül alig idéz valamit. Pedig közönségünk a philos. irodalmat alig ismeri s a tanulóknak is üdvös tájékozásul szolgál a jól megválasztott irodalom. Így többi között Ramusnál — a humanismus magyarországi terjedésének megfelelőleg (62—64 l.) — meg kellett volna említeni, hogy annak a logika egyszerűsítését czélzó dialecticája befolyással volt Apáczaik Cs. J., Buzinkai, Márton-

falvi, Tolnai és Lisznyai gondolkodására is, sőt művei Debreczenben 1697, 1704-ben s Nagyváradon 1653-ban ki is adattak. «Ramus» — úgy mond Apáczai — «Aristotelesnek böles mindentudósága helyett tisztább-féle bölesészetet pártul fogott... s a bölesészek zúrébe módszere világánál szép rendet hozott», mígnem Ramus dialecticáját a cartesianismus kiszorította. A gazdag Bruno-irodalmat hasonlóképen kár volt mellőznie, így többi között Buday Józsefnek a Szemlében megjelent s az i. v. irodalmat eléggé hiven fölsorolt jeles értekezését. Általában szeretnők, ha bölesészettörténeti íróink a mi magyar philosophiai törekvéseinket is jobban méltányolnák, a mi a bölesészetnek nemzeti műveltségünkbe való szorosabb beékelését eredményezhetné. Igyekezzünk a lehetőség határán belül a philosophia terén is a nemzeti szellem s az abból eredő felfogás érvényesítésére! Brunót különben leghívebben jellemzi *Carrière*, kinek szavait felhasználás céljából Németország egyik igen tekintélyes szakközlönyéből im ide iktatjuk: «Bruno ist der philos. Genius Italiens, der mit dichterischer Begeisterung im Anschluss an die neue kopernikanische Lehre verkündet, dass die Erde ein Stern unter Sternen sei und Gott im Weltall seine Unendlichkeit entfalte, als innerlicher Künstler alles beseelend und bildend, durchdringend, und über allem als Geist und Liebe waltet. In Bruno gipfelt die Philosophie der Renaissance: er bietet eine Fülle von Ideen, doch mehr in Form der Anschauung als des wissenschaftlichen Beweises; muthig ringt er nach Geistesfreiheit in selbstschöpferischem Wissensdrange; weniger für das Volk, wie die Reformation und Mystik, mehr für eine Aristokratie der Gebildeten wie die Cultur der Renaissance überhaupt, trägt er die Fackel der Wahrheit; dem Protestantismus schliesst er sich innerlich nicht an, dessen Dogmatik verwirft er und stellt ihr seine heroische Begeisterung für das im Universum geoffenbarte Göttliche gegenüber. Er ist ein phantasiereicher Priester der Natur, der in der antiken Mythologie Symbole für seine Gedanken sucht, während Böhme in das menschliche Herz seinen Sündenschmerz und Erlösungsfreude im Anschluss an das Evangelium vertieft».

Az érdekes munkát különben, mely talán «az egyházi atyák korá»-nak szentelt szép tanulmányért Gregus Ágost emlékezetének van ajánlva, a legmelegebben ajánljuk az érdeklődők, különösen a fő- és középiskolák szives figyelmébe. Érdemes a munka az ő jutalmára! A tudós szerzőnek pedig lankadatlan munkakedvet és sok szerencsét kívánunk a valóban kívánatos további kötetek megírásához és közrebocsátásához!

Dr. Szlávik Mátyás.

Kritik der Vaccinations-Statistik und neue Beiträge zur Frage der Impfschutzes. Denkschrift an den IX. internationalen medicinischen Congress zu Washington 1887 von Josef Körösi etc. Zweiter erweiterter Abdruck. Berlin, 1889. Puttkammer et Mühlbrecht

I.

Pár év mulva száz éve lesz annak, hogy Jenner a védhímlőoltás felfedezésével oltalmat nyújtott egy oly járványos betegség ellen, mely a legborzasztóbb csapás gyanánt nehezedett a különben is annyi mindenféle ellenséggel küzködő emberi egészségre. Azóta a hímlőoltás kérdése felette változatos sorsban részesült. Mert igaz ugyan, hogy az oltás védő erejében helyezett bizalom jó ideig csaknem minden kétely kizárásával, rendületlenül állott fenn; sőt a tapasztalaton épült közmeggyőződés ez irányban a legilletékesebb és legmagasabb fokon: a művelt államok törvényhozásában napjainkig határozott kifejezést nyer; hiszen az angol parlament még 1856-ban a védhímlőoltást, a német birodalom 1874-ben a másodszori oltást is kötelezővé tette minden gyermekre nézve a 12-ik életév betöltése előtt; a magyar törvényhozás pedig 1876-ban mondotta ki a kötelező oltást, sőt e kötelezettséget alig pár évvel ezelőtt, 1887-ben szigorítani s bizonyos mértékben az újraoltást is behozni látta szükségesnek. Tagadhatatlan azonban, hogy másrészt a hímlőoltás hatása iránt idővel több és több kétely merült fel s a kételkedők mellett egyenes ellenzői is támadtak a hímlőoltásnak, a kik ennek már nemcsak védő erejét vonják kétségbe, vagy épen tagadják, hanem azt határozottan károsnak s ezért elvetendőnek tekintik azon okból, mert az mig egyrészt közvetlen veszélylyel járhat, másrészt egyéb betegségeknek az oltott organiszmasába való átültetését vonhatja maga után.

Ez ellentábor hívei álláspontjukat az orvosi tudomány tételei alapján, részint pedig szintén tapasztalati adatokkal igyekeznek támogatni. Az oltást ellenzők sorában nem egy kiváló tudományos hírnévvel dicsekedhető egyénnel találkozunk; a nagy közönség körében is mindinkább tért foglal a kételkedés; egyes államok pedig ily behatások folytán az oltás kényszerét megszüntették. Ily körülmények közt a védhímlőoltás kérdése eldöntöttnek egyáltalán nem lévén tekinthető: valóban nem végez hiábavaló munkát az, a ki ez irányban behatóbb és célravezetőbb vizsgálódások alapján, az egyedül alkalmazható módszer kijelölése által megmutatja a helyes utat, a melyen

haladva úgy a gyakorlati élet, mint a tudomány szempontjából teljesen megnyugtató eredményeket lehet elérni.

Ily feladatra vállalkozott *Kőrösi József*, a fővárosi statisztikai hivatal jeles igazgatója. Előre is mondhatjuk, hogy nem siker nélkül. A kérdés valóban emberére talált benne. Ő nemcsak a gyakorlati statisztikai, hanem a statisztikai tudomány terén is kiváló hirnevet érdemelt ki. Kőrösi neve talán ismertebb és méltányoltabb ez idő szerint az egész műveltségvilágban, mint hazánk határain belül. Nincsen ma számbavehető külföldi szakmunka, a mely Kőrösinek igen sok felfedezészerű tudományos szolgáltatásairól elismeréssel ne venne tudomást. Különösen senki sincs hazánkban, a ki a statisztikai módszer kérdéseivel behatóbban és eredményesebben foglalkozott volna mint Kőrösi.

Jelen munkája, mely az 1887-iki, Washingtonban tartott nemzetközi orvosi congressushoz intézett emlékirat második, bővített lenyomata, szintén egy kiváló bizonyítéka azon akadályokat nem ismerő törhetlen buzgalomnak az igazság keresésében, annak a széleskörű erudíciónak és éles, bonczoló kritikai szellemnek, a melylyel Kőrösi statisztikai kérdések körül forgolódni szokott. Azért e munka is mindenkire nézve érdekes és igen tanulságos olvasmányul szolgálhat, bármily specialis jellegűnek látszik is tárgyánál fogva.

De mégis kérdezhetné valaki, hogy ugyan mi köze van a Philosophiai Szemlének a himlőoltás kérdéséhez? Valóban nincs is szándékunkban, bármily érdekes lenne különben e munkának a kérdés érdemére vonatkozó tartólmával, magával a bizonyítási anyaggal, az adatkészlettel s az eddigi kutatásokra alapított vagy alapítható következtetésekkel foglalkozni e helyen. Erre is kiterjeszkedni inkább a Budapesti vagy a Nemzetgazd. Szemlének, mint szakfolyóiratnak, lenne inkább módjában, sőt talán kötelességében is. Csodáljuk, hogy két év sem volt elegendő arra, hogy e munkáról érdemleges tudomást vehessenek, s e tekintetben az idegen irodalom által magukat megelőztetni engedték. Pedig az osztrák stat. havi folyóiratban is nem kisebb tekintély, mint az osztrák hivatalos statisztika feje: Inama-Sternegg a múlt évi márcziusi füzet bevezető cikkében ismerteti és méltatja a szóban forgó munkát. Minket a Phil. Szemle szempontjából a munka methodologiai oldala, a statisztikai kutatás módszerére vonatkozó fejtegetései érdekelnek s vázlatos ismertetésünk is csupán e körben fog mozogni.

II.

Az oltás védő erejét illetőleg direct experimentum lehetetlen. A legerősebb mikroszkopok és a legfényesebb hypothesisok segítségével sem lehet soha bebizonyítani, hogy a tehénhimlő bevezetésének szükségképen meg kell óvnia a beoltottat a himlőbetegségtől. Itt nem speculatiók, hanem csupán a *tapasztalat* dönthet, még pedig az u. n. tömeges észlelés (Massenbeobachtung); más szóval e kérdésekre megbízható választ csak a statisztikától várhatunk. Ha a tehénhimlő-lymphának az emberi organismusra való hatására nézve felállított physiologiai és chemiai hypothesisok helyesek: akkor ezek a statisztikai tömeges észlelés által is szükségképen meg fognak erősíttetni; ha azonban a statisztika ellenkező eredményre vezetne: akkor az minden, még olyan szépen felállított hypothesisist is meg fog dönteni. Hogy tehát a végmegoldás a statisztika kezébe van letéve, az általánosan elismert dolog; hiszen úgy a védők, mint a támadók a statisztikát használják fegyverül. Ha ezelőtt egyik orvos tapasztalata állott egy másikéval szemben, tehát egyén egyén ellen: ma a számtömeget viszik egymás ellen a harcztérre. Szükséges tehát, hogy a használatba vett fegyvereket s azok erejét megvizsgáljuk. A felhozott bizonyítási anyag kritikai vizsgálata arról győz meg, hogy ha valahol, itt sürgetőleg szükséges a bizonyítási eljárás bírálata. Indokolják ezt már mindkét rész szenvedélyes hangja s a statiszt. anyag czélzatos ferdítése és meghamisítása miatt emelt panaszok és gyanúsítások. A bírálatnak ki kell terjeszkednie az adatok megbízhatóságára, főleg és különösen pedig a bizonyítás alaki oldalára, a *módszerre*, a mely szerint a megfigyelés és következtetés történik. Előre is megjegyzi K., hogy az oltásra vonatkozó különféle ítéletek logikai alapjainak vizsgálása meglepő eredményekre vezet. Ki fog tűnni, hogy a statisztika, mai helyzetében, főleg pedig az eddig alkalmazott módszerek segítségével, nemcsak azon felette bonyolult kérdésre nem képes feleletet adni, hogy vajjon az oltás után fellépő valamely betegség, pl. syphilis az oltás következménye gyanánt tekinthető-e; hanem azon legelembb kérdésekre sem, vajjon a himlőjárvány az oltás behozatala óta csökkent-e, s hogy az oltás nyújt-e oltalmat a himlőben való megbetegedés ellen? Kőrösi az oltási statisztika ezen és némely más controvers kérdéseire a statisztikai megfigyelés egy *új módszerének* alkalmazása által

reményli, hogy némi világot vehet s ezáltal egyszersmind a statisztikai módszer sikeres alkalmazhatóságát e kérdésben bebizonyítani, mintegy a statisztika megingatott tekintélyét helyreállítani képes leend.

Az oltást védők rendszerének kritikai megítélése különféle gyengeségek és hézagok felismerésére vezet épen a legfontosabb pontoknál. Így pl. hiányos annak bizonyítása, hogy az oltás behozatala óta alábbhagyott a himlő (historiai bizonyíték), minthogy nincsen kimutatva, hogy ezt valóban az oltás okozta. Ugyanez áll, bár kisebb mérvben, azon állításról, hogy a jól oltó államokban a himlő ritkább (geograf. bizonyíték). Egyébiránt mindkét felhozott esetben a bizonyítás menete indirect. A két direct bizonyíték közül az, a mely a beoltottak kisebb mérvű betegedésére vonatkozik, a törzsösszeségek, vagy alapmennységek (Stammgesammtheit) problémája miatt, t. i. azon okból, mert a beoltott és oltatlan élők számát nem ismerhetjük, nincsen eléggé támogatva; a beoltottak kisebb fokú elhalására alapított bizonyosság pedig nem egész népességi complexumok, hanem csak a népesség egyes osztályai, mint a katonaság vagy kórházak betegállománya körében gyűjtött adatokon nyugszik, szintén azért, mert egész népeségekre nézve az élő összeségek problémájával nehézségei miatt e viszonyok ki nem mutathatók.

Az itt felhozott fogyatékoságok és nehézségek elhárítását tűzi ki czélul K., s mint főnehézséggel, kiválólag *törzsösszeségek problémájával* foglalkozik. Ez abban áll, hogy a míg a megbetegedettek és elhaltak oltási viszonyai ránk nézve hozzáférhetőek, az élők és egészségeseké egyáltalán nem. Minthogy pedig a betegedési, illetőleg halálozási arányszám (Morbidity bez. Mortality-Coefficient) oly tört, a melynek számlálójában a megfigyelt betegedési illetve halálesetek, nevezőjében pedig minden élő oltott és oltatlan egyénnek összes száma van kifejezve: a hol csak a számláló ismeretes, a nevező azonban nem, ily coefficientst kiszámítani lehetetlen. Ez a nehézség különben fenforog a statisztikai, nevezetesen demologiai kérdések egész sorára nézve. Leginkább hangoztatják azt a halandósági statisztikában, a hol általános elv, hogy az élők összeségében uralkodó viszonyok ismerete nélkül semmi helyes következtetést vonni nem lehet. Ezen axioma keletkezése a halandósági táblázatokban keresendő. A Halley-féle kétszáz évvel ezelőtt készült halandósági táblázat csak halálozási lajstrom alapján készült s egyesegyedül az elhaltak korviszonyaira van a számítás fektetve. Innen ma már e tabellák tökéletlensége.

Hasonló az eset egyes foglalkozási osztályok halandóságának vizsgálatánál. Erről egész irodalom keletkezett, a mely azonban csaknem kizárólag az egyes foglalkozási csoportokhoz tartozó *elhaltak* számára van alapítva, épen azért nagy részben hasznavehetetlen.

Épen e problema miatt szenved hajótörést a beoltottak és oltatlanok betegedése és elhalálózása kérdésének megfejtése is. Az élők számának ismerete iránt formált követelést legalább is a halálozási statisztika egész vidékére kiterjesztették, generalisálták. Kőrösi már egy másik vitáiratában (Armuth u. Todesursachen 1886.), a melyet ugyan e Szemle lapján volt szerencsénk annak idején ismertetni, kimutatta, hogy ez az általánosítás nem helyes, s vannak kérdések, a melyeknél az érintett axiomától el lehet térni. A kérdés, a melyet K. tárgyal, szintén azon esetek sorába tartozik, a hol az élők összességének ismerete nem szükséges föltétlenül. Ha csupán arról volna szó, hogy a himlőesetek gyakorisága oltottak és oltatlanoknál megállapíttassék: akkor természetesen föltétlenül szükséges volna a népesség körében élő oltottak és oltatlanok számának ismerete. De magában az esetek gyakorisága még semmiféle támpontot nem nyújt az oltás védő erejének megítélésére. Az ellentábor mégis folyvást azt fogja mondani, hogy az oltatlanok összesége a gyengébb egyének összeségét képviseli; hogy tehát épen ezért nemcsak a himlő, hanem a tuberculosis és minden más halálozási ok több áldozatot kíván e körből, mint az egészségesebb, vagyonosabb s ennélfogva ellenállásra képesebb beoltottak köréből; hogy e szerint az oltási védelem kérdésére nézve mitsem jelent, ha még kimutatható lenne is az, hogy a himlőesetek gyakoriabbak az oltatlanoknál; mert hiszen a halálozás valódi oka nem az oltás hiányában, hanem egyéb életviszonyokban keresendő. Hogy már ez ellenvetésre megfelelhessünk, mindenekelőtt az oltatlanok normalis betegedését és halálozását szemben a beoltottak normalis betegedési és halálozási arányával kellene megállapítanunk s csak akkor vizsgálunk, hogy a specialis betegedés és halálozás, t. i. a mely a himlő által következik be, relative magasabb vagy alacsonyabb-e. Ekként az esetek gyakoriságára vonatkozó általános kérdésről a *relativ gyakoriság* kérdésére megyünk át, a melyet szélesebb értelmezés szerint *relativ intensitasnak* nevezhetünk. E relativ intensitas tehát az a második relatio, a melyhez az eredetitől áttérve, folymodnunk kell. Az előny, melyet ez új relatio alkalmazása nyújt, abban áll, hogy az ugyanazon coefficiensből is kiszámítható, a mely

az élők számát is magában foglalja, de nem feltétlenül ebből számítható ki, hanem ezen coefficientens és az élők számának ismerete nélkül is megállapítható.

Kőrösi ekként az élők összeségének problemáját a *relativ intensitas elméletének*, mint új módszernek kifejtével oldja meg, a mely módszert már előbb fentidézett iratában némely infectiosus betegségek-nél sikerrel alkalmazott és igazolt. Ez által a himlőoltási statisztika körébe eső kutatásnak eddig követett, de megoldhatatlan nehézségekre vezető módszerével szemben egy minden irányban kielégítő s a kéte-lyeket teljesen elenyésztetni alkalmas útirányt jelölt ki. De K. nemcsak elméletét fejezi ki e módszernek, hanem azt fogyatékoságában is csak az övéhez hasonló fáradhatatlan utánjárással (4 budapesti és 15 vidéki kórház) beszerezhetett statisztikai anyagon gyakorlatilag is alkalmazza s ez úton nemcsak a főkérdésre, t. i. a himlőoltás védő hatására nézve ad igenlőleg meggyőző tájékozást, hanem az ellenzők-nek más betegségek átoltására vonatkozó állításait s az ebből folyó aggodalmakat is kellő értékükre szállítja le.

III.

Nem hagyhatjuk érintés nélkül K.-nek épen ez utóbbi aggodal-makkal kapcsolatos methodologiai fejtegetéseit, melyeknek folyamán első tétel gyanánt állítja fel, hogy *valamely hatásról annak okára való következtetés mindig hypothetikus*. Ama számtalan előzmények közül, a melyeket valamely hatás kísér, azokat keressük ki, a melyekre nézve hasonszerű eredmények vagy megelőző constans összeköttetések ismerete alapján valószínűnek látszik előttünk, hogy azok a megfigyelt jelen-ség okát tartalmazzák, míg ugyan e szempontból indifferenseknek tekintett antecedentiákra semmi további figyelmet nem fordítunk.

Második tétel, hogy az *okság (causalitas) előlegesen bizonyítottnak tekintendő, ha az antecedensnek a jelenségek körébe való bevezetése mellett min-dig ugyanaz a hatás mutatkozik*. Ha e bevezetés, illetve eltávolítás álta-lunk és pedig az okság kiderítése szándékából történt: akkor azt közönségesen kísérletnek (Experiment) nevezik, a mikor azonban még ama hallgatag föltevésnek kell fenforognia, hogy a hatás szorosan ez okokhoz csatlakozik. Ha az antecedens bevezetése vagy eltávolítása nem áll hatalmunkban s csak a készen adott összeköttetéseket hason-líthatjuk össze: akkor ezt az általános nyelvhasználat *megfigyelésnek, észlelésnek* (Beobachtung) nevezi. . . .

Harmadik tétel, *mely szerint a hol többféle okok lehetségesek, ott sem a kísérlet, sem még kevésbé a megfigyelés nem nyújt biztosítékot arra nézve, hogy vajjon a következés egyáltalán az okot jelöli-e meg.* Mindig fenforog a lehetőség, hogy az antecedenssel egy másik körülmény, épen az igazi ok van összeköttetésben. Ily esetben ez összefüggést, e concausalitást ismét a fent érintett valószínűségi alapon kell megállapítani.

Ennélfogva, negyedszer, *a ható okot mindenekelőtt iszolálni, kísérő jelenségeitől elkülöníteni szükséges.* Ez különböző módon történhetik. Ha módunkban van az okokat felváltva az indifferens antecedentiák sorába helyezni: az eredmény a legvilágosabban rá fog vezetni az igazi okra. Más esetekben, a mennyiben collectiv fogalommal van dolgunk, kisebb csoportokat kell alakítanunk, a mire nézve két út áll előttünk:

vagy a megfigyelt realis összeséget magát osztjuk kisebb egészekre, a melyek épen az adott körülmények jelen- vagy távolléte által különböznek egymástól s minden egyes részösszeséget magában veszünk megfigyelés alá;

vagy pedig, azon esetben, ha a ható okok szerint végbemenő ily részösszeségekre való osztás realis akadályok miatt lehetetlen volna, a hatóságok összeségét oly ellentétes (contradictorius) viszonyba hozzuk, a melyekből a kizárt ok súlya megismerhető.

Az előbbi módszernél minden idegen tényezőt elkülönítünk; az utóbbinál kiszámítjuk egy el nem különíthető tényező befolyását a többi adott értékek segélyével. Ez utóbbi módszer egy egyenlet egy ismeretlennel; az előbbi egyszerű kiválasztása az idegen tényezőknek a vizsgálódás köréből, hogy a kiderítendő tényezőt szintén megfigyelhessük.

Kőrösi a következőkben aztán az itt kifejtett általános methodologiai szabályokat alkalmazta azon kérdés eldöntésénél, hogy a himlőoltás ellen mennyiben hozható fel az inoculálás, vagyis más betegségek átültetésének súlyos vádja.

Terünk nem engedi, hogy ezekről s egyéb itt még nem érintett dolgokról, a melyek a kezünk alatt lévő becses könyvben foglaltatnak, részletesebben szóljunk. Így ezúttal még azon felette érdekes és magvas fejtegetés ismertetéséről is le kell mondanunk, a mely a kísérlet és a megfigyelés közt lévő különbségről szól és a melyben épen a himlőoltási vitában többször felmerült azon nézet helyreigazítását vette ezélba K., mely szerint a kérdés nem statisztikai kutatás, hanem egyedül kísérleti tapasztalat útján dönthető el.

Különben e munka nem nagy terjedelme mellett is oly gazdag tárháza a szakbeli tapasztalatoknak, s egy élesen látó elme azokhoz fűzött gondolatainak, hogy minden igyekezet mellett sem volnánk képesek egy könyvismertetés keretében arról teljesen kielégítő képet nyújtani. Nincs is egyéb célja e néhány szerény sornak, mint felhívni a figyelmet egy oly szaktudós nagybecsű szolgáltatásaira, a ki fontos munkakörében az egész művelt világ előtt mindig dicsekedésünk tárgya leend.

Dr. Bacsoni Lajos.

Aristoteles és a British Museum papyrusa.

Schvarcz Gyula megtartotta az Akadémiában azt az értekezését, a British Museum őrei által kiadott s Kenyontól Aristotelesnek tulajdonított papyrusról, melynek megtartásához mi e folyóirat ez évi első számában reményt fűztünk.

Schvarcz az ismertetett szöveget nem tartja Aristotelesének, hanem inkább *Theophrastos*-ének, vagy még inkább *Demetrios Phalereus*-ének. Ide vonatkozó érveit az Akademia Értesítőjéből a következőkben vesszük át:

«A British Museum tulajdonában levő s Kenyon által kiadott görög szöveg fölfedezésének híre korántsem okozott volna oly nagy zajt Európaszerte, ha nem tulajdonították volna ezen szöveget némelyek azonnal magának Aristotelesnek, azt állítván, hogy ezen Ἀθηναίων πολιτεία részét tette azon alkotmánygyűjteménynek, melyben a Πολιτικὴ világhírű szerzője 158 görög s barbár állam alkotmányának ismertetését állította volt össze, e cím alatt Πολιτεῖαι πόλεων stb. Schvarcz Gyula nem lát semmi külső kényszerítő okot arra, hogy ezen csonka szöveget Aristotelesnek tulajdonítsuk. Maga Kenyon is beismeri, hogy irhatta azt Aristotelesnek egyik vagy másik tanítványa is, de azért mégis az Aristoteles szerzőségét tartja a legvalószínűbbnek. Értekező ezt határozottan tagadja, még pedig a következő alapon: A szöveg eleje hiányzik, nincs meg rajta sem a szerző neve, sem a munka címe, csak a tartalomból vonhatjuk azon következtetést, hogy annak címe ez lehetett: Ἀθηναίων πολιτεία, minthogy az athenei alkotmányt ismer-teti, még pedig történelmileg az Epimenides-féle kifüstöléstől (596-ban Kr. e.) le egész 322-ig; és nem 307-ig, mint Kenyon mondja; mert a szöveg úgy írja le az Eukleides-féle új korszak elején visszaállított athenei demokratiát, mint tényleg még főnnállót; pedig Antipatros

Különben e munka nem nagy terjedelme mellett is oly gazdag tárháza a szakbeli tapasztalatoknak, s egy élesen látó elme azokhoz fűzött gondolatainak, hogy minden igyekezet mellett sem volnánk képesek egy könyvismertetés keretében arról teljesen kielégítő képet nyújtani. Nincs is egyéb célja e néhány szerény sornak, mint felhívni a figyelmet egy oly szaktudós nagybecsű szolgáltatásaira, a ki fontos munkakörében az egész művelt világ előtt mindig dicsekedésünk tárgya leend.

Dr. Bacsoni Lajos.

Aristoteles és a British Museum papyrusa.

Schvarcz Gyula megtartotta az Akadémiában azt az értekezését, a British Museum őrei által kiadott s Kenyontól Aristotelesnek tulajdonított papyrusról, melynek megtartásához mi e folyóirat ez évi első számában reményt fűztünk.

Schvarcz az ismertetett szöveget nem tartja Aristotelesének, hanem inkább *Theophrastos*-ének, vagy még inkább *Demetrios Phalereus*-ének. Ide vonatkozó érveit az Akademia Értesítőjéből a következőkben vesszük át:

«A British Museum tulajdonában levő s Kenyon által kiadott görög szöveg fölfedezésének híre korántsem okozott volna oly nagy zajt Európaszerte, ha nem tulajdonították volna ezen szöveget némelyek azonnal magának Aristotelesnek, azt állítván, hogy ezen Ἀθηναίων πολιτεία részét tette azon alkotmánygyűjteménynek, melyben a Πολιτικὴ világhírű szerzője 158 görög s barbár állam alkotmányának ismertetését állította volt össze, e cím alatt Πολιτεία πόλεων stb. Schvarcz Gyula nem lát semmi külső kényszerítő okot arra, hogy ezen csonka szöveget Aristotelesnek tulajdonítsuk. Maga Kenyon is beismeri, hogy irhatta azt Aristotelesnek egyik vagy másik tanítványa is, de azért mégis az Aristoteles szerzőségét tartja a legvalószínűbbnek. Értekező ezt határozottan tagadja, még pedig a következő alapon: A szöveg eleje hiányzik, nincs meg rajta sem a szerző neve, sem a munka címe, csak a tartalomból vonhatjuk azon következtetést, hogy annak címe ez lehetett: Ἀθηναίων πολιτεία, minthogy az athenei alkotmányt ismereti, még pedig történelmileg az Epimenides-féle kifüstöléstől (596-ban Kr. e.) le egész 322-ig; és nem 307-ig, mint Kenyon mondja; mert a szöveg úgy írja le az Eukleides-féle új korszak elején visszaállított athenei demokratiát, mint tényleg még főnnállót; pedig Antipatros

322-ben véget vetett ezen demokrátiának, behozván a 2000 drachmás censusra alapított állampolgárságot, és nem kevesebb mint 12,000 régi (kevésbé vagyonos) állampolgárt fosztván meg politikai jogaitól; és ha 318-ban Polysperchon visszaállította is a hagyományos tömeguralmat a maga teljességében, már 317-ben Demetrios Phalereus került Kassandros helytartójakép, a Munychiában elhelyezett makedon helyőrség védelme alatt, mint ἐπιστάτης az athenei állam élére; és ekkor ismét lényegesen megváltozott az alkotmány. A szöveg nem ismeri sem Antipatros, sem Demetrios Phalereus alkotmányhozását, tehát a szövegnek 322 előtt kellett iratnia. Úgyde ha többé-kevésbé mégis egyez vagy 55 töredék azon Ἀθηναίων πολιτεία című munkából, melyet Plutarch, Pollux, Harpokration és Sopatros idéznek, a British Museum szövegének illető helyeivel: azt, hogy ama, Plutarch, Pollux, Harpokration és Sopatrostól idézett Ἀθηναίων πολιτεία-t csakugyan maga Aristoteles írta volna, ezt még senki sem volt képes bebizonyítani. De ha nem maga Aristoteles írta, hát ugyan melyik tanítványa írhatta?

Értekező szerint *Theophrastosra* is lehetne gondolni, a ki köztudomás szerint rendkívül termékeny író volt és Cicero tanúságtétele szerint nagyban földolgozta különböző államok törvényeit és különösen két munkájában tárgyalt a British Museum szövegével rokon anyagot, u. m.: a Νόμον κατὰ στοιχείων és a Νομοθετῶν című munkájában. Theophrastos évek során át Athenében lakott és tartott előadásokat, mint Aristoteles után a peripatetikusok feje, és akkor húzódott el csak Athenéből, midőn őt is Περὶ ἀσεβείας perrel fenyegették, mint Aristoteles; de jóval valószínűbb, hogy a British Museum szövege ugyanazon *Demetrios Phalereusnak* a munkája, a ki 317-től 307-ig mint ἐπιστάτης állott az athenei állam élén és 350 körül születvén, már 322 előtt kimagaslott az athenei állampolgárok közül, nemcsak mint Cicero és Quintiliantól magasztalt szónok, de mint peripatetikus philosophus és politikai író. Demetrios Phalereusnak egyik munkája, Περὶ νόμων címmel, az athenei törvényekről szólt; a másik Περὶ πολιτικῶν, Cobet emend. szerint (Περὶ πολιτικῆς) címmel, valószínűleg a politikai tudományról értekezett és magában foglalhatta az előtte élt politikai írók elméleteinek bírálatát vagy legalább áttekintését; egy harmadik műve, a melynek az volt a címe, hogy: Ὑπὲρ τῆς πολιτείας, valószínűleg az athenei állam alkotmányjogi helyzetét és a szükségelt reformokat fejtegethette, mielőtt még a legfőbb hatalom birtokába jutott, avagy pedig a saját alkotmányreformjának védelmére írta ezt, a minthogy

Περὶ δεξτεταίς czímmel később egy történelmi munkát tett közzé, a melyben mintegy számot adott mindazon kormányzati actusokról, a melyekkel ő tíz évi epistasiája folyamában az athenei állam és társadalom színvonalát oly buzgó erélylyel emelni igyekezett, és Strabon tanúságtétele szerint a legfényesebb eredménnyel emelte is. Írt azonban Demetrius Phalereus egyéb politikai tartalmú műveket is, így a Περὶ δημογωγίας czím alatt és az Ἀθηναίων καταδρομή czím alatt megjelentekben az athenei tömeguralom kinövéseit, ballépéseit és megrontóit vette bonczkés alá; de mindezeknél fontosabb ránk nézve jelen alkalomból az, melyet a Περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας czím alatt, a legfontosabb pedig az, melyet Περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτειῶν czím alatt tett közzé e nevezetes philosophus-államférfi. Hogy mit tartalmazott a Περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας, megérthetjük a fönmaradt töredékekből, a melyek magánjogi, büntetőjogi és kivált perjogi természetűek; de ezekhez bevezeteskép nagyon is odaillett volna egy államjogi szakasz Athéne alkotmánytörténelmének vázlatával. Ily államjogi természetűek a Lexic. Rhetor. ad calc. Photii, továbbá a Harpokrationnál található töredékek, valamint Plutarchosnál a Solon törvényhozására vonatkozó idézet. Ezen adatok végén azt mondatja Plutarchos Demetrius Phalereus idézett munkájával, hogy Solon idejében 5 drachma volt egy ökör ára, 1 drachma pedig egy darab birkáé. Már ebből is láthatni, hogy Demetrius csakugyan jobban hozzáférhetett az athenei állam és társadalom történetére vonatkozó hivatalosan őrzött forrásokhoz, mint Aristoteles, a kit μέτοικος létére Athenében a μητρῶν-ba talán be sem eresztettek. Cicero, valamint Pollux is, több ízben idézik Demetriusnak ezen munkáját, kivált a törvénykezési mozzanatokra vonatkozólag. Szóval, a ki mindezeket oly részletezéssel írta meg, az bizonyára inkább megírhatta a British Museum görög szövegét is, mint a Πολιτικά szerzője, Aristoteles; megírhatta pedig nem Ἀθηναίων πολιτεία czím alatt, de ezen czím alatt, hogy Περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτειῶν. Demetrius Phalereus épen ezen czím alatt írt és bocsátott közre egy nevezetes munkát. Demetrius ezen elveszett munkája, már a czíme után ítélve is, valószínű alkotmánytörténelmi munka lehetett, a mely mindazon alkotmányokat ismertette, a melyek az athenei államban különböző időkben fönnállottak. Ugyanilyesmit tartalmaz a British Museum szövege is, még ha nagyobb belemélyedéssel vannak is részletezve benne az Antipatros előtt fönnállott (Eukleides új korszakával visszaállított Tisamenos-féle) demokratia kormányzati, bírósági s egyéb intézményei

is annak második részében. Demetrios 350 körül született, tehát körülbelül 28 éves volt, midőn 322-ben Antipatros Athéne haderejét megsemmisítette és alkotmányát fölforgatta. Demetrios 332-ben már hírneves szónok és philosophus volt. Mint államférfi bizonyára inkább hozzáférhetett az athenei alkotmánytörténelem régibb korszakainak forrásaihoz az athenei nép állami levéltárában, mint Aristoteles, a ki csak mint zsellér lakott Athenében és makedonpárti összeköttetései miatt állandólag gyanúban állott, sőt utóbb *περι ἀσεβείας* perrel támadtatván meg, Athenéből végleg elmenekülni volt kénytelen. Hisz Aristotelest még phylosophiai előadásainak megtarthatása végett sem eresztették be az atheneiek az ő középületeikbe: hogy eresztették volna be hát őt az állami levéltárba, hogy ott az alkotmánytörténelem forrásait közvetlen betekintés által tanulmányozhassa? Nem is árulja el ily kútfőtanulmányon alapuló részletekbe belemélyedő alapos ismeretét az athenei alkotmánytörténelemnek Aristoteles a maga *Πολιτικῶν*-jában. Csak általánosságokban mozog ő ott, midőn athenei intézményekről van szó. Szóval nincs rá semminemű külső ok, mely bennünket arra kényszeríthetne, hogy inkább Aristotelestől származtassuk a British Museum görög szövegét és ne inkább Demetrios Phalereustól. Azután nem telepedett-e meg Demetrios később Egyiptomban? Nem működött-e ő mint könyvtárnok azon a vidéken, a honnét ez a szöveg előkerült?

De ha összehasonlítjuk a British Museum görög szövegét alkotmánytörténelmi adatok dolgában Aristoteles *Πολιτικῶν*-jával; úgy azt kell mondanunk, hogy a belső okok sem harczolnak valami nagyon sok ponton azon hypothesis mellett, hogy Aristoteles a szöveg szerzője; habár nem is állíthatjuk, hogy ellentétes értesülései voltak a két mű szerzőjének alkotmánytörténelmi mozzanatokra nézve az egész vonalon: tagadhatatlan, hogy nagyon nevezetes kérdésekben a legkirívóbb, sőt homlokegyenest ellentétes módon vázolja a két mű szerzője úgy az intézmények keletkezését, fejlődését, mint az egyes történeti alakok államférfiúi jelentőségét.

Hogy példát hozzak föl, ott van mindjárt Drakon és Solon törvényhozása. Drakonról Aristoteles *Πολιτικῶν*-ja csak annyit tud, hogy «Drakonnak is vannak törvényei; ő egy, már létező alkotmány alapján alkotta ezen törvényeket; semmi különös nem foglaltatik ezen törvényekben, a mi említést érdemelne, ha csak nem az az iszonytató szigorúság, a melylyel Drakon törvényei a büntetéseket oly keményen rendelik megfenyíttetni». Így olvassuk ezt Aristoteles *Πολιτικῶν*-

jában; és íme, most előttünk fekszik az egyiptomi papyrus görög szövege, ebben meg Drakon úgy szerepel, mint nagyfontosságú alkotmányhozó, mint oly államférfi, a ki a saját kezdeményezéséből létrehozta nemcsak azon timokratikus szervezetet, a melyet eddig kizárólag Solonnak tulajdonítottak, de a ki oly mélyreható részletezéssel is rendelkezett az államintézmények fölépítésében, mint a hogy Solonról egyetlenegy kútfő sem állítja. Vajjon hogy magyarázzuk ki ezen kirívó ellenmondásokat? Ha a τρίτον τέλος szöveget zárjel közé teszi is Susemihl a Πολιτικά szövegében mint gyanúsakat, ezzel még nincs helyreállítva az összhang a két szöveg közt, tekintettel a hippeusok és zeugiták vagyonszerzési sorrendjére; de még ha így lenne is, a minthogy nincs, még ebben az esetben is megmaradna a megdöbbentő ellentét Drakon államférfiúi működését illetőleg a két szövegben. Tehát azt higyük-e, hogy Aristoteles akkor, midőn a Πολιτικά-t írta, még nem volt kellőleg tájékozva Athéne alkotmánytörténetének felforgató mozzanatai felől, és csak később, midőn ezen Ἐπιτομὴν πολιτικῶν-*t* írta, szerzett magának kellő tudomást a Solon-féle timokratia szervezete felől? Avagy azt tartjuk-e, hogy a Πολιτικά II. könyvének illető helye interpolatio? Avagy azt gondoljuk-e, hogy nem Aristoteles saját maga, hanem valamelyik tanítványa írta az előttünk fekvő szöveget, pl. éppen Demetrios Phalereus...? Mind a három eset lehetséges; sőt lehetséges még egy negyedik is, az t. i., hogy ez az egész papyrus-kézirat jóval későbbi, ha nem merőben modern koholmány. Legyen bárhogy, annyi tény, hogy ma mindezek ellenére mégis Aristotelesről, saját magától származnék ez az elmetermék, hát akkor éppen nincs igazok a legtekintélyesebb német philologusoknak, a kik az Ἠθικά egy kifejezésébe, a συναγμέναι πολιτεῖαι-ba kapaszkodnak; mert akkor nem is írhatta Aristoteles a Πολιτικά előtt az ő 158 államalkotmányról szóló gyűjteményes munkáját, a melynek állítólag részét tenné ez az Ἐπιτομὴν πολιτικῶν, hanem csakis a Πολιτικά után írhatta ez utóbbit; és ugyan nemcsak azért, mert ezen szövegben lejön Aristoteles, illetőleg a szöveg szerzője egész Kr. e. 329-ig, holott a Πολιτικά ily késő korbéli eseményekre már nem terjeszkedik ki, de leginkább azért, mert nem lehetetlen, hogy Aristoteles, ha már előzetesen ismerte volna is mindazt az athenei alkotmánytörténelemből, a mit ezen szövegben földolgoz, mégis akként írta volna meg a maga Πολιτικά-jának Athenere vonatkozó helyeit, mint a hogy ő azokat tényleg megírta. Ott van azután az Areiopag is. Sem a Hermann és Schömann, sem a Philippi és Lange elméletei az

Areiopag tanácsának keletkezéséről nem tüntették föl eddigelé a Solon előtti Areiopagot oly nevezetes hatalomkörben, mint a hogy ezt a British Museum görög szövege cselekszi; nem sejtette senki, hogy az állambírótság alkotmányjogi magas tisztét erre az ősrégi testületre nem Solon ruházta rá, hanem már évtizedekkel azelőtt Drakon. Aristoteles erről még mitsem tud a Πολιτικῶν-ban, hanem csak olyasmit mond, a minek az értelme az, hogy Solon nem törölte el az Areiopag tanácsát, melyet már készen talált».

A világuna világűrben, önálló természetes világnézet, írta dr. Weisz József, Budapest, 1891.

E keresettnek látszó cím: A világuna a világűrben, ne tartóztassa vissza az általános problémák iránt érdeklődőket Weisz József rövid, alig negyven lapra terjedő értekezése elolvasásától.

Nagy előnye a kis értekezésnek, hogy minden során átérzik szerzőjének természettudományi jártassága s egyúttal gondolkodásának fegyelmezettsége.

A régi metaphysikák lét problémáját veti föl s a maga módja szerint újra szerkeszti belőle a világot. S mintha ez a szerkesztett világ, a mit Weisz József csinál, közelebb állna ehhez a megmagyarázásra mindig váró mi világunkhoz, mint állott előzőinek, a syllogistika fonalán szerkesztetteknek legtöbbje: okvetlen ez alá a hatás alá kerül az ember a kis értekezés elolvasásakor.

Ezt a hatást természettudományi s gondolkodásbeli fegyelmezett-ségének köszönheti az író.

Lejebb egy kis fejezetet közlünk művéből, a bevezető részt, mely szerzőnk kiinduláspontját s célzatát egyaránt magába foglalja.

Meg fogja látni az olvasó, hogy Sz. syllogistikájának főtétele: a *hő* és *őszön*, a mikkel érzeki világunkat az alaktalan ürrel összeköti, eleven kapcsolatot képeznek.

Hogy ez a kapcsolat szilárddá is váljék, ahhoz még csak annak a bizonyítása volna kívánatos, hogy a mi értelmünk meg is nyerje azt a tudományos jogosultságot, hogy segélyökkel újra szerkeszthesse az úr világot, az úr világot.

Ez észrevételünk megtételére természetes, hogy John Locke ismert kérdése késztet: Mennyit bír meg a mi értelmünk. Másszóval elengedhetetlennek tartjuk a szerzőnkéhez hasonló problémák fölállításá-

nál és fejtegetésénél a lélektani problémák tárgyalását, melyeket pedig szerzőnk teljesen mellőz. E mellőzés miatt bizonyos naiv szint nyert az értekezés, mint ezt a következő, szerzőnk művéből átvett bevezető rész igazolja.

«Szerves vagy szervetlen valóságokkal találkozunk a világban mindenütt. Ezen valóságok általában véve többé-kevésbé egymástól látszólag különlegesen, látszólag önállóan léteznek a megfoghatatlan világ-ürességben. *Mert mi véges valóságok mindnyáján úgy vagyunk szerkesztve, hogy csak azt érzékelhetjük és érezhetjük, a mi hozzánk bizonyos közelségben, korlátolt nagyságban és alakban van. A világűr pedig, mivel alakatlan, korlátolhatlan és végtelen s ennél fogva mivel mindenben, mindenkor és mindenütt közös ugyanazon jelenségeként mutatkozik, magában érzékelhetlen és érezhetlen mindaddig, míg hő és ösztön jelenségeivel, hely és időszerint különleges munkálkodásban nincs.*

A különleges valóságok, kivétel nélkül mindannyian többé-kevésbé egybetettek, alakosságukban, halmazállapotukban változandók s ideiglenesen bizonyos helyhez vannak rendeltetve. A világűr ellenben végtelen terjedelmű, alakatlan és örökkévaló.

Az érzékiség csak a különlegest, különbözetest és tüneményest számíthatja be a maga végességébe; a közös, ugyanazon állandót ellenben, mint alaktalant és végtelent korlátolt létébe nem fogadhatja be.

A világegyetemben tehát a helyleges, tüneményes jelenségek külön vagy csoportban, az űr állandó végtelenségében lebegnek. Az alakos tünemények, mint anyagi alakulatok, csak elenyésző csekély részét teszik az anyagiányos űr terjedelmének. A lényeges nagyrész az űr, mert léte állandó és változhatlan, az anyagé ellenben mulékony és változó. Lényeges a világűr főleg azért, mivel feltétele minden mozzanatnak, minden alakulhatásnak s az űr léte nélkül az alakulatok léte és lehetősége általában helytelen képtelenség. Az űr a tüneményes létnek állandó lényege, a léteny.

Minden tüneményes dolgot a világon eltűnni képzelhetünk, de az űrt nem létezőnek gondolni nem vagyunk képesek a nélkül, hogy egyzersmind saját megsemmisülésünkétől fenyegetve ne éreznők magunkat.

Az űr önállóságára mutat az is, hogy a dolgok kivétel nélkül mind eltűnhetnek a nélkül, hogy az űr, miben voltak, változást szenvedne; de űr nélkül a dolgok nem is képzelhetők. Saját képzeletünk ha mindent, a mi véges és alakos, megsemmisülni gondol, akkor a végtelen alakatlan űrben tévedező képzeletünk mintegy átváltozik

ürré. Ezeknél fogva általában a létfeletti verseny csak a térnek és ürnek nyerhetésében, megtarthatásában áll.

Minden különleges alakulat mozgásban levő anyagból, anyagrészekből áll, holott az anyag önmagától mozdulni nem általában képtelen, önmagával tehetetlen. Minden mozgásban levő látható anyagnak közvetlen vagy közvetőleges mozdítója egy kevésbé látható és kevésbé megfogható terjengősebb áramlat. E szerint lépcsőzetesen haladva észlelésünkkel végeredményül elvégre oda jutunk, hogy minden érzékelhető mozzanatnak, ami az alakosban van, oka és okozója egy általános érzékelhetlen és mindenüttvaló alaktalan, ami az általános anyagi tétlenséget, általános mozgósított forgalomban tartja. Ez az általános mozgósító világerő, mivel az anyagban nem, tehát csak az anyagihiányban, a világűrben keresendő. Melyben minden véges tüneményes alakulat rendre feloszlik s abból rendre ismét kiválhat. Tehát az anyag a maga erejét egy alaktalan és érzékelhetlen ürleges alanyiságtól, eszményiségtől nyeri, minélfogva minden alakulat egy benne munkáló eszményiségnek mű-valósulata.

Az alakulatok elhelyezkedésében, forgalmasságában és kölcsönös összeilleszkedésében mindenütt rend és czélszerűség nyilvánul. Ez pedig egy általános, közös értelmi végtelenséget feltételez, mivel az alakulatok száma és elterjedése végtelen. Különben is az erő és hatalom értelem nélkül örült tombolása, nem alkotása lenne a világnak.

Az őserőt a hőben, az ősertertmet az ősztönben megtaláljuk mindenben és mindenütt. Tehát van egy végtelenre kiterjedhető erő és egy végtelenre kiterjedhető értelem, mint kiapadhatlan forrása és alapja minden további alakulhatásoknak és fejlődhetéseknek.

A háromféle alaktalan és végtelen, az űr, erő és értelem, épen alaktalanságuknál és végtelenségüknel fogva, egymást ki nem zárhatják, hanem ellenkezőleg egymást egészben és minden részeikben fedniök s egymást egymásban találniok kell. Következőleg az űrben kell lenni erőnek és értelemnek s miután az erő és értelem változó minőségben és mennyiségben jelentkezik az űr állandóságában, ennek amazok csak tulajdonságait képezik.

Mindezeknél fogva nem habozhatunk kimondani, hogy a világűr maga egy mindenre képes, erővel és értelemmel bíró alaktalan végtelenség, miben tehát egy mindenre képes mindenható, mindentudó és örökkévaló szellemiség, a teremtő egység lakozik.

Ezen teremtő közös egységnek minden különleges véges valóságok

az ő teremtményei, ideiglenes helytartói, kiszabott helyben és ideig nyilvánuló részei.

Az egyes külön alakulatok csak beszervezett élő részei egy egységes egésznek, mert semmi véges alakulat magára külön a többiek nélkül sem fejlődni, sem működni, sem általában létezni nem képes.

A teremtésnél fogva minden véges alakulat és jelenség e világon úgy egybe és össze van szöve egymással s főleg a környezetben levők útján oly csereviszonyban létezik a többivel, hogy a különleges valóságok összege egy szerves élő egységet képez. Ezen érzékelhető élő egység a világ testisége, mely az alaktalan világ-eszménységnek, mint teremtő szellemnek műve és valósulata. A teremtő szellemiség az űrben állandó és maradandó, annak csak műve és munkája változik a teremtményekben folytonosan, mert a teremtő munkálkodása szünetlen és örökké tart. Ennélfogva mondhatjuk, hogy az idő az űrben való változásoknak, az űr munkálkodásának sor szerinti rendje.

A teremtmények ugyanis mindannyian bizonyos szerkezetekből és szervezetekből állanak, ezeknek pedig tervezete a tervező teremtőben már meg volt, mielőtt magok a teremtmények meglehettek, megvalósulhattak volna.

A teremtő az ő teremtményeit úgy állítja ki, hogy ezek az ő reájok vonatkozó rendeletét érteni és teljesíteni képesek és készek is legyenek s továbbá úgy, hogy ezen mondhatni élő gépezetek bizonyos időre, mielőtt működni megszűnnének, maguk helyett magukból szaporodás útján egy más újabbat és magukhoz hasonló tökéletesebbet állítsanak elő a kiszabott helyre és időre, mely a változott környezeti viszonyokhoz még inkább beilleszkedhessék.

Így a folytonos és általános változásnak eredménye külön-külön a részekben és az egészben is a tökéletesedés. Az anyagiban az alakulékonyaságnak, vagyis az érzékenységnak és mozgékonyaságnak folytonos gyarapodása; a szellemiben pedig az egésznek a részekben s a részeknek az egészben való teljesebb megtalálása és felismerése.

Nem a részeknek és részleteknek történetes összetalálkozásából vagy azok önálló független egyesüléséből származik az egész és általános; nem, hanem ellenkezőleg az általánosból és az egészből időről-időre lesz a rész és a részlet. Nem a különlegesek alkotják a közös egységet, hanem megfordítva a közös élő egységből válnak, választatnak ki időről-időre a különleges valóságok. Mert ha mind ez így nem volna, ha a mi egyes különleges saját belvilágunk lenne a

külső valóságos nagyvilágnak egy kis képes minta-mássa, hanem ellenkezőleg a külső nagyvilág lenne és folyna a mi belvilágunk képzelete szerint; ezt pedig gondolni is képtelenség, örültség.

Nem az alakos, véges anyagból lesz az alakatlan, végetlen űr és ebben a szellem; hanem megfordítva ennek csak tüneményes jelensége amaz. Nem a lélek, nem a szellem tulajdonsága az anyagnak, a testnek; hanem megfordítva ez annak sajátos munka-jelensége hely- és időszerint. Mert nem a mi gondolatunk szerint változik és nem a mi képzeletünkhez alkalmazkodik a világ rendje; hanem mi valamint minden más véges valóságok és jelenségek vagyunk az egységes terem- tőnek gondolatai és képzeletei, mert ő nála és benne külvilág nincs, minden ő benne, az ő belső világában fogamzik s ennél fogva gon- dolatai és képzeletei egyszersmind valósultak is.

Mi különleges valóságok, mint teremtmények a teremtőben is általa egymásnak testvérei vagyunk és egymás iránt testvéri szere- tettel és igazsággal tartozunk lenni. Ezen szeretetnek és igazságnak gyakorlásában imádkozunk legbuzgóbban.

A különlegesek nagy száma és sokfélesége nem pazarlásból lett s nem pazarlás végett van; hanem azért, hogy a munka tere nagyobb legyen és a nagy munka, megosztás által gyorsabban és czélszerűbben végeztessék, mert: Az értelem a különböző erők szövetekezésében és az erő a különböző eszmék egyesülésében nyilvánul hathatósabban s kü- lönben is: Általában a harmónia annál szebb, minél többen összhang- zanak benne.

Ez röviden az én nézetem vázlata a világi dolgok berendezett- ségéről, azok rendezőjéről és a köztük levő összefüggésről s ezen nézet- ből folyólag általános erkölcsi főszabálynak tartom, hogy egymás iránt kölcsönös szeretettel és igazsággal viselkedjünk. Mert a különböző elemek közötti megélhetésnek és boldogulhatásnak, a kölcsönös szeretet- ben és igazságban alapszik nemcsak a legjobb filozóphiája, de egyszer- smind a legjobb politikája is.»

Bölcséleti erkölcsstan, iskolai használatra. Irta dr. Öreg János, a debreczeni keresk. akadémiában az erkölcsstan tanára. Debreczen, 1891.

Buckle jegyzi meg Adam Smithről, a nemzetgazdaság tudomá- nyának megalapítójáról, hogy szándékában volt bemutatni az embert önző és résztvevő lényében; s hozzáteszi, hogy ha e vállalatát foga-

külső valóságos nagyvilágnak egy kis képes minta-mássa, hanem ellenkezőleg a külső nagyvilág lenne és folyna a mi belvilágunk képzelete szerint; ezt pedig gondolni is képtelenség, örültség.

Nem az alakos, véges anyagból lesz az alakatlan, végetlen űr és ebben a szellem; hanem megfordítva ennek csak tüneményes jelensége amaz. Nem a lélek, nem a szellem tulajdonsága az anyagnak, a testnek; hanem megfordítva ez annak sajátos munka-jelensége hely- és időszerint. Mert nem a mi gondolatunk szerint változik és nem a mi képzeletünkhez alkalmazkodik a világ rendje; hanem mi valamint minden más véges valóságok és jelenségek vagyunk az egységes terem- tőnek gondolatai és képzeletei, mert ő nála és benne kívülvilág nincs, minden ő benne, az ő belső világában fogamzik s ennél fogva gon- dolatai és képzeletei egyszersmind valósultak is.

Mi különleges valóságok, mint teremtmények a teremtőben is általa egymásnak testvérei vagyunk és egymás iránt testvéri szere- tettel és igazsággal tartozunk lenni. Ezen szeretetnek és igazságnak gyakorlásában imádkozunk legbuzgóbban.

A különlegesek nagy száma és sokfélesége nem pazarlásból lett s nem pazarlás végett van; hanem azért, hogy a munka tere nagyobb legyen és a nagy munka, megosztás által gyorsabban és czélszerűbben végeztessék, mert: Az értelem a különböző erők szövetekezésében és az erő a különböző eszmék egyesülésében nyilvánul hathatósabban s kü- lönben is: Általában a harmónia annál szebb, minél többen összhang- zanak benne.

Ez röviden az én nézetem vázlata a világi dolgok berendezett- ségéről, azok rendezőjéről és a köztük levő összefüggésről s ezen nézet- ből folyólag általános erkölcsi főszabálynak tartom, hogy egymás iránt kölcsönös szeretettel és igazsággal viselkedjünk. Mert a különböző elemek közötti megélhetésnek és boldogulhatásnak, a kölcsönös szeretet- ben és igazságban alapszik nemcsak a legjobb filozóphiája, de egyszer- smind a legjobb politikája is.»

Bölcseleti erkölcsstan, iskolai használatra. Irta dr. Öreg János, a debreczeni keresk. akadémiában az erkölcsstan tanára. Debreczen, 1891.

Buckle jegyzi meg Adam Smithről, a nemzetgazdaság tudomá- nyának megalapítójáról, hogy szándékában volt bemutatni az embert önző és résztvevő lényében; s hozzáteszi, hogy ha e vállalatát foga-

natosította volna, elő is adta volna az embert mindenestől fogva, mert az ember önzésből és részvétebből áll.

E merőben akadémikus természetű észrevétel figyelmeztetésnek is beillik ama szakiskolák számára, melyek főcéljuknak az önzés tudományának tanítását vallják.

Bárkitől származott legyen, igen szerencsés gondolatnak tartjuk, hogy a debreczeni *kereskedelmi* iskola, eltérőleg minden többi társától, sőt még az irányt jelölő ministerialis tantervtől is, fölvette tanítandó tárgyai közé: «A bölseleti erkölcsstan tanítását», az ember lényéhez szorosan tartozó ama postulatumok rendszeres megösmertetését, melyek önző lényének kiegészítő részeit képezik.

Hatáskörünkön kívül esik, hogy a kereskedelmi iskolák berendezésével részletesen foglalkozzunk. Csupán annak megemlítésére szorítkozunk, hogy a szakpálya szoros követelményei mellett átlag nincsenek tekintettel sem a művészet, sem a vallás szükségleteire. Előttük, a kereskedelmi iskolák tervezői, s tantervének javítatói előtt, csupán a *comptoir* eszményképe lebegett, az az ember, ki a nap huszonnegy órájában sohasem szünik meg könyvvivő, árúismerő, szerződő lenni, kinek érzeke sincs a társadalmi élet egyéb szükségletei iránt.

Debreczen másképp gondolkodott s virágzó kereskedelmi akadémiájában az emberi szükségletek egy más részének, a társadalmi önfeláldozás eszméjének is meghódolt, s fölvette tanítandó tárgyai közé a bölseleti erkölcsstant s e tantárgy tanításával megbizta Öreg Jánost, a debreczeni ref. főiskola érdemes tanárát, ki most, a fentcímzett könyvben, alig hatvan kis nyolczadrétű oldalon beszámol az általa tanított tananyagról.

Öreg Jánost úgy ismerik olvasóink, mint a deterministicus iskola egyik merev képviselőjét. Ebben a kézikönyvben alig lát-szik nyoma e merev álláspontjának. Tizenöt—tizennyolcz éves tanítványai előtt nem tartotta szükségesnek az elvi harc folytatását; szorítkozott csupán azokra a semleges pontokra, melyek az erkölcsi életnek legkiemelkedőbb részeit alkotják. Alapfogalmak és kötelességek, összesen ennyiből áll a kis tankönyvnek a tartalma.

Az alapfogalmak czímén megismerteti az erkölcsiség alapját, az erényt, a bűnt, az erkölcsös cselekvés kellékeit, a felelősséget és beszámítást, a lelkiismeretet. A kötelességek czímén szól a magunk, felebarátaink és isten iránt való kötelességekről. Ezekből áll az egész könyvecske.

Lehetne észrevételt tennünk a beosztásra, így például a kötelességek tanában nem alap nélkül jegyezhetnők meg, hogy szoros kötelesség csak felebarátaink iránt van. A másik kettő, tudniillik a magunk s az isten iránt való kötelesség közül az elsőről a természet sokkal erősebben, phiziológiai alapon gondoskodott; a másodikra pedig azt, hogy hiában van az úgynevezett isten iránt kötelesség, midőn istenre még oly szoros kötelesség mellett is hatással nem lehetünk. De nem keressük most, midőn e téren irodalmi kezdeményezéssel van dolgunk, a kifogásokat. Egyszerűen kifejezzük örömünket, hogy találkozott egy intézetünk, melynek érzéke volt az erkölcsi eszmék megszólaltatása iránt épen a kereskedelmi iskolában s hogy találkozott arravaló tanító, a ki ez eszmének szavat is adott.

Népiskoláink gyorsabb fejlesztése, írta: dr. Wekerle László. M.-Sziget, 1890.

Az után a nagyon is gyakorlatias hangzású cím után itélve, melyet *Wekerle Lászlónak*, Máramarosmegye kir. tanfelügyelőjének műve visel, kinek ötlenék föl, hogy a műnek közé van a legelvontabb problémákhoz, melyek a bemutatást e helyen is megvárják. Pedig úgy van a dolog.

Wekerle nemcsak ügyes administrator, de egyúttal hivatott philosoph természet, kiben megvan a készség, hogy a problémákat fölkutassa, ha ugyan önként nem jelentkeznének előtte.

Főntezimzett műve négy részből áll. A két első a népiskolai felügyelet s az iskola szervezete gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Elég gyakorlati még a harmadik fejezet tárgya is, tudniillik «a hatóbb oktatás és nevelés munkájának természetes alapja és rendje».

Ránk azonban, kivált a mű negyedik fejezete tartozik, mely ezt a címet viseli: «A vallásos nevelés isten valóságának bizonyítása alapján».

Főladatát ekként jellemzi:

«A vallásoktatás és vallásos nevelés ellen, mint azt eddig műveltek és ma is művelik, semmi kifogás nem volna, a mennyiben a kellő buzgóság, odaadás és módszer tekintetében semmi kivánni való nem marad. És mégis a positiv eredmény a legjobb esetben is csak (sokat concedálok) nagyon közepes, a legtöbb esetben pedig kétes. Ez azért van, mert a vallástanításnak tárgya, végelemzésben, a világ végoka — Isten. Valamely tananyagot tanítani s annak tárgyát nem ismerni, avval tisztában nem lenni: ez e tantárgy tanításánál a sikertelenség-

Lehetne észrevételt tennünk a beosztásra, így például a kötelességek tanában nem alap nélkül jegyezhetnők meg, hogy szoros kötelesség csak felebarátaink iránt van. A másik kettő, tudniillik a magunk s az isten iránt való kötelesség közül az elsőről a természet sokkal erősebben, phiziológiai alapon gondoskodott; a másodikra pedig azt, hogy hiában van az úgynevezett isten iránt kötelesség, midőn istenre még oly szoros kötelesség mellett is hatással nem lehetünk. De nem keressük most, midőn e téren irodalmi kezdeményezéssel van dolgunk, a kifogásokat. Egyszerűen kifejezzük örömünket, hogy találkozott egy intézetünk, melynek érzéke volt az erkölcsi eszmék megszólaltatása iránt épen a kereskedelmi iskolában s hogy találkozott arravaló tanító, a ki ez eszmének szavat is adott.

Népiskoláink gyorsabb fejlesztése, írta: dr. Wekerle László. M.-Sziget, 1890.

Az után a nagyon is gyakorlatias hangzású cím után itélve, melyet *Wekerle Lászlónak*, Máramarosmegye kir. tanfelügyelőjének műve visel, kinek ötlenék föl, hogy a műnek közé van a legelvontabb problémákhoz, melyek a bemutatást e helyen is megvárják. Pedig úgy van a dolog.

Wekerle nemcsak ügyes administrator, de egyúttal hivatott philosoph természet, kiben megvan a készség, hogy a problémákat fölkutassa, ha ugyan önként nem jelentkeznének előtte.

Főntezimzett műve négy részből áll. A két első a népiskolai felügyelet s az iskola szervezete gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Elég gyakorlati még a harmadik fejezet tárgya is, tudniillik «a hatóbb oktatás és nevelés munkájának természetes alapja és rendje».

Ránk azonban, kivált a mű negyedik fejezete tartozik, mely ezt a címet viseli: «A vallásos nevelés isten valóságának bizonyítása alapján».

Főadatát ekként jellemzi:

«A vallásoktatás és vallásos nevelés ellen, mint azt eddig műveltek és ma is művelik, semmi kifogás nem volna, a mennyiben a kellő buzgóság, odaadás és módszer tekintetében semmi kivánni való nem marad. És mégis a positiv eredmény a legjobb esetben is csak (sokat concedálok) nagyon közepes, a legtöbb esetben pedig kétes. Ez azért van, mert a vallásitanításnak tárgya, végelemzésben, a világ végoka — Isten. Valamely tananyagot tanítani s annak tárgyát nem ismerni, avval tisztában nem lenni: ez e tantárgy tanításánál a sikertelenség-

nek, az álsikernek legbiztosabb, legtermészetesebb forrása. A vallásos nevelés tárgyalásánál az *én földadatom tehát* nem az, hogy a tanítás módjához, menetéhez szóljak, hanem az, hogy a homályos és hiányos, illetve hiányzó tárgyismeret nagyfontosságú és mély kérdését a tudomány, — a természet- és vallásbölcselet — alapján tanulmányom tárgyává téve, a *világ végökének és ezzel egyetemben Isten valóságának kétséget kizáró tiszta tudatára ébreszszek*.

A problema megoldását pedig, Weisz J. fönt bemutatott művel rokonságban a következőkben vázolja: «Az abszolút anyagtalanság úgy határilag, térileg, mint atómányagilag az anyagnak a térben öröktől való szétoszlottsága, illetőleg szétvonzottsága: a szétvonzódás, vagyis az abszolút atóмок eltaszító erejének sommájából összegondolandó legtermészetesebb keletkezés előtti ősállapot. Hogy ezen ősállapotnak a gondolása miért volna nehéz, vagy épen lehetetlen: belátni nem tudom, sőt ha a 3-ik halmazállapoton túl a széttaszítás erejét általános érvényrejtésében tekintjük, lehetetlen más következtetésre jutnunk, mint arra, hogy az anyag szétoszlódása a 3-ik halmazállapoton csakis úgy gondolható, csakis úgy vezethet a keletkezéselőtti ősállapot gondolására, ha a szétoszlottság tökéletességét az abszolút nyugvásban létezett, mintegy széthúzó állandóságban — decentrikus-nisusban — veszteglő atómmindenséggel, vagyis az ily értelmű abszolút anyagtalanság állapotával azonosítjuk, mivelhogy a keletkezéselőtti állapotot másképp gondolni egyáltalán nem is lehetséges, egyenesen észellenes. Rájutottunk itt a szétvonzódás őseredeti erősummájára, mely abszolút nyugvó állandóságában adja a keletkezéselőtti *ürunivertsumot*. Ez az abszolút semmi, mint abszolút anyagtalanság tehát nem azonos a mennyiségtani zéróval, mert az anyagnak abszolút atomok alakjában létezett szétoszlottsága a határtalan ünnek bármely pontján egy rögzítő erőnek, egy minden keletkezést szükségképen megelőzőtt szükségképeni «világerő» öröklétállapotának felel meg. Ez az abszolút világszellem, mely egyedül teszi lehetővé az anyagkeletkezés gondolását, és mely egyedül alapja minden képzelhető keletkezésnek».

Ezúttal mi csak azt a kételyünket fejezzük ki, hogy ez az abszolút világszellem a népiskolai vallástanításban a megismerés bizonyosságára emelkedhetnék, mint szerzőnk kívánja.

A philosophia helyfoglalása főiskoláink tanrendében az 1890/91. tanév második felében.

A budapesti tudomány-egyetemen. I. A hittudományi karon: Dr *Kanynurszky* György: Összefüggő egészset tevő általános bölseleti oktatások, tekintettel az összes hittudományokra, heti 2 órában. II. A bölseleti karon: *Lubrich* Ágost. Különös neveléstan, heti 3 órában. U. a. Az újkor neveléstörténelme, heti 2 órában. Dr *Medveczky* Frigyes, betegsége miatt nem tarthat előadásokat. *Beöthy* Zsolt. Poetika, heti 4 órában. Dr *Pauer* Imre. Ethika, heti 4 órában. Logika, heti 3 órában. Dr *Kármán* Mór. Általános paedagogia, heti 4 órában. U. a. A paedagogiai elmélet története (új-kori népek), heti 3 órában. Dr *Alexander* Bernát. Logika, heti 2 órában. U. a. A philosophia története, Kanttól, heti 2 órában. Dr *Bokor* József. Herbart és iskolája, heti 2 órában. Dr *Buday* József. Az angol philosophusok a XVIII. században, heti 1 órában. U. a. A positivizmus rendszere, heti 1 órában. III. A jog- és államtudományi karon: Dr *Schnierer* Aladár. Jogbölselet, heti 5 órában. Dr *Pulszky* Ágost. Jogbölselet, heti 5 órában.

A kolozsvári tud. egyetemen: Dr *Szász* Béla: Az erkölcsstan elméleti része, heti 4 órán; A legújabb philosophia története, heti 3 órán. Dr *Felméri* Lajos: A paedagogia történelme, heti 3 órán; Ethika az iskolában, heti 2 órán. Dr *Werner* Rezső: Bölcsészeti jogtudomány, heti 5 órán; A jogbölcsészet történelme az újabb korban, heti 2 órán.

Az egri papnevelő intézetben a bölselettudományt dr *Ambrus* István, a dogmatika ny. r. s a bölselettud. rendes tanára adja elő. az I. és II. éveseknek heti 2 órában. Abban az évben, a melyben az I. és II. évesek az alapvető hittant tanulják, tárgyalatik a metaphysika, a másokban a logika. Az előadási nyelv a latin. A tanár a latint tartja csélszerűnek, a magyarral vegyesen, úgy hogy a műszók magyarul is legyenek adva s a nehezebb részek így megmagyarázva. A növendékek Amoni «Cursus elementarius philosophiae Christianae» című művecskéjét használják.

Az egri érseki joglyceumban, az 1890/91. második felében: *Szabó* Ignác bölcsészeti ethikát ad elő heti négy órában, dr *Martinovich* József észjogi repetitoriumot tart, heti két órában.

A csanádi papnevelőben a bölseletet előadja *Kováts* Sándor, a dogmatika helyettes s a bölselet rendkívüli tanára, az I. és II. éveseknél heti 4 órában. Abban az évben, a melyben az I. és II. évesek alapvető

hittant tanulnak, a metaphysika tárgyaltatik, másokban a logika és a tapasztalati lélektan. Az *előadási nyelv a latin*. A növendékek kezében a Limbourg és Noldin, Jézus-társasági atyák által irt füzetek forognak. A nevezett tanár azt tartja, hogy az oktatási nyelv okvetetlenül a magyarral volna felcserélendő; mivel pedig magyar kézikönyvünk nincs, leghamarabb volna segítve e bajon a legjobb latin kézikönyv fordításával. A magyar nyelv mellett van azért, 1. mert így a tárgyat könnyebben, hamarabb és jobban megértik, 2. mert a túlhalmazottságon csak így lehet enyhíteni, ha a bölceletet nem akarjuk, mint nem is szabad, teljesen elejteni.

A nagyváradi 1. szertartású papnevelőben dr Karsch Lollion a bibliai tudomány ny. r. és a bölcelet rendkívüli tanára, heti 2 órában adja elő a bölceletet, az I és II. éveseknek. és pedig a következő beosztással: az egyik évben a tapasztalati lélektan és a logikát, fő tekintettel annak anyagi részére; a másokban ismerettant kimerítően, lénytant és világtant. *Előadásait magyarul tartja* s hallgatói kezébe saját jegyzeteit adja.

A szatmári papnevelőben dr Binder András, a dogmatika rendes s a bölcelet rendkívüli tanára, az I. és II. éveseket az egyik évben a logikára, az ontológiára és a psychológiára, a másik évben a metaphysika többi részére oktatja, heti 5 órában. *A tanítási nyelv a latin*. A tanár is *azt tartja czélszerűnek*. Tankönyvül Egger «Propaedeutica Philosophica-Theologica» czimű munkája szolgál.

A sz. Benedek-rend pannonhalmi főiskolájában dr Hajdu Tiborcz úr az I. és II. éveseknél, dr Öcsényi Anzelm úr pedig a III. és IV. éveseknél tanítja a bölceletet, mindegyik mint a bölcelet-tudomány rendes tanára. Az I. évesek a noëtikát és az ontológiát hallgatják, a II. évesek a részleges metaphysikát, III. és IV. évesek pedig a tanári paedagogiai vizsgálatra szükséges anyagot, mindenütt heti 1 órában. *Az előadási nyelv a magyar, mind a két tanár ezt tartja czélszerűnek*. A kézikönyvet a tanárok előadásai pótolják.

A sárospataki ref. akadémiában Kun Pál előadja 1. A bölcsészeti újkori történetéből: Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Herbart, Feuerbach, Schoppenhauer, Comte s a positiv philosophia ösmertetését, valamint a legújabb bölcsészeti irányzatokat, a materialismust, spiritualismust, darvinismust s a történelem bölcsészetiét. Hetenkint 4 órán. 2. Európa művelődésének történetéből: Görögország értelmi korszakát s Róma civilisatióját a pápai hatalom megalakulásáig. Bevezetésül

Egyiptom culturáját. Hetenkint 4 órán. 3. A jogbölcseészet történetét és irodalmát hetenkint 2 órán. *Szinyei* Gerzson, A neveléstanból a tanítástan második vagy különös részét, hetenkint 2 órán.

A debreczeni ref. akadémiában *Tóth* Ferencz 1. Ujkori böletészeti történelmet heti 4 órán. 2. Bölcseészeti erkölcs és izléstant heti 3 órán. *Osterlamm* Ernő: Általános nevelés- és tanítástant heti 3 órán. *Géresi* Kálmán: Művelődés történelmet (XVII. és XVIII. század) heti 4 órán. *Erdős* József: Vallásbölcseészetet heti 3 órán.

Folyóiratok szemléje.

Philosophische Monatshefte herausgegeben von Dr. Paul Natorp. XXVI. köt. 7—10. füzet. Önálló cikkek: A. *Döring*: Über den Begriff des naiven Realismus. — Th. *Ziegler*: Zwei ethische Systeme der Gegenwart, melyben Paulsen és Höffding etikáit összehasonlítja s az utóbbinak philosophiai higgadtságát az előbbinek szaggatott s a napi kérdések körébe mélyen lebecsátkozó tárgyalásával szemben dícsérőleg kiemeli. — J. *Zahnfleisch*: Das natürliche Denken auf Grund des Analogieschlusses. — A. *Bauer*: Eduard Zeller als Religions philosoph. — *Az ismertetések*: közül kiemelendők: H. *Münsterberg* der Ursprung der Sittlichkeit, ism. F. Staudinger; A. *Döring* Philos. Güterlehre, ismerteti F. Jodl; H. *Münsterberg* Beiträge zur experimentellen Psychologie, ism. Ziehen (ezen könyvet a M. Phil. Szemle már 1889-ben a VIII. évfolyamban ismertette). — XXVII. köt. 1—4. füzet. Önálló cikkek: P. *Natorp* Quantität u. Qualität in Begriff, Urtheil und gegenständl. Erkenntnis. Ein kapitel der transcendentalen Logik. — Ed. v. *Hartmann*. Zum Begriff des naiven Realismus, mely *Döring* fenti cikkére vonatkozik, mire viszont *Döring* teszi egy cikkben megjegyzéseit. — Th. *Lipps* folytatja az aesthetikai művek ismertetését: «Zweiter aesthetischer Litteraturbericht» cím alatt, s megbeszélés tárgyává teszi Bergmann, Trautmann, Biese, *Stöckl* (Lehrbuch der aesthetik) és Alt műveit. — *Az ismertetések* közül kiemelendők: Ch. *Sigwart*: Die Impersonalien, ism. Th. *Ziegler*; *Münsterberg* II. füzete ism. Ziehen; *Schuppe* V. Das Gewohnheitsrecht, ism. A. Merkel; A. *Seth* Hegelianism and Personality, ism. A. Lasson. — *Az irodalmi értesítő* (Litteraturbericht) igen gazdag mind a két kettős füzetben. Ismertetve vannak P. *Janet* L'automatisme psychologique; F. *Paulhan* L'activité mentale et les éléments de l'esprit; H. *Gruber* August Comte; sein Leben

Egyiptom culturáját. Hetenkint 4 órán. 3. A jogbölcészlet történetét és irodalmát hetenkint 2 órán. *Szinyei* Gerzson, A neveléstanból a tanítástan második vagy különös részét, hetenkint 2 órán.

A debreczeni ref. akadémiában Tóth Ferencz 1. Ujkori böletészeti történelmet heti 4 órán. 2. Bölcészeti erkölcs és izléstant heti 3 órán. *Osterlamm* Ernő: Általános nevelés- és tanítástant heti 3 órán. *Géresi* Kálmán: Művelődés történelmet (XVII. és XVIII. század) heti 4 órán. *Erdős* József: Vallásbölcészetet heti 3 órán.

Folyóiratok szemléje.

Philosophische Monatshefte herausgegeben von Dr. Paul Natorp. XXVI. köt. 7—10. füzet. Önálló cikkek: A. Döring: Über den Begriff des naiven Realismus. — Th. Ziegler: Zwei ethische Systeme der Gegenwart, melyben Paulsen és Höffding etikáit összehasonlítja s az utóbbinak philosophiai higgadtságát az előbbinek szaggatott s a napi kérdések körébe mélyen lebecsátkozó tárgyalásával szemben dícsérőleg kiemeli. — J. Zahnfleisch: Das natürliche Denken auf Grund des Analogieschlusses. — A. Bauer: Eduard Zeller als Religions philosoph. — Az ismertetések közül kiemelendők: H. Münsterberg der Ursprung der Sittlichkeit, ism. F. Staudinger; A. Döring Philos. Güterlehre, ismerteti F. Jodl; H. Münsterberg Beiträge zur experimentellen Psychologie, ism. Ziehen (ezen könyvet a M. Phil. Szemle már 1889-ben a VIII. évfolyamban ismertette). — XXVII. köt. 1—4. füzet. Önálló cikkek: P. Natorp Quantität u. Qualität in Begriff, Urtheil und gegenständl. Erkenntnis. Ein kapitel der transcendentalen Logik. — Ed. v. Hartmann. Zum Begriff des naiven Realismus, mely Döring fenti cikkére vonatkozik, mire viszont Döring teszi egy cikkben megjegyzéseit. — Th. Lipps folytatja az aesthetikai művek ismertetését: «Zweiter aesthetischer Litteraturbericht» cím alatt, s megbeszélés tárgyává teszi Bergmann, Trautmann, Biese, Stöckl (Lehrbuch der aesthetik) és Alt műveit. — Az ismertetések közül kiemelendők: Ch. Sigwart: Die Impersonalien, ism. Th. Ziegler; Münsterberg II. füzete ism. Ziehen; Schuppe V. Das Gewohnheitsrecht, ism. A. Merkel; A. Seth Hegelianism and Personality, ism. A. Lasson. — Az irodalmi értesítő (Litteraturbericht) igen gazdag mind a két kettős füzetben. Ismertetve vannak P. Janet L'automatisme psychologique; F. Paulhan L'activité mentale et les éléments de l'esprit; H. Gruber August Comte; sein Leben

und seine Lehre; E. de *Roberty* L'inconnaissable, — sa metaphysique — sa psychologie.

Különös gonddal vezeti a *Paedagogica* rovatát Th. Ziegler. Az ismertetett és méltatott könyvek egy része paedagogiai rendszeres művek (G. A. *Lindner*, Grundriss der Paedag. als Wissensch.); másika részint az iskolareformra vonatkozik, részint neveléstörténelmi tartalmu. Ilyen pl. Joh. Schulze und das höhere preussische Unterrichtswesen in seiner Zeit, von Dr. C. *Varrentrapp*; Herbart Lehrjahre von Dr. E. v. *Sallwürk*; ein Collegium logicum im 16-ten Jahrh. von Chr. *Sigwart*. A tanügyi reformra vonatkozó művek közül W. *Preyer* könyve «Biolog. Zeitfragen» éles visszautasításban részesül; ép úgy *Schmeding*, ki művében («Die Bedenken seiner Exc. des Herrn Min. von Gossler gegen die Aufhebung des Gymnasialmonopols») a realgymnasium egyenjoguságát követeli a human gymnasiummal szemben; elismeréssel mint jelentékeny műről szól *Matzat* *Henr.* művéről «Die Überfallung der gelehrten Fächer u. die Schulreformfrage»; úgyszintén Herm. *Plandiér*ről («Das Latein. in seinem Recht als wissensch. Bildungsmittel»), melyben egy realgymnasiumi tanár (a szerző) Oskar Jäger mellett állást foglal a sokfelől ellene irányult támadásokkal szemben.

*

Philosophische Studien, herausgegeben von Wilh Wundt. VI. köt. 43. füzet. A következő értekezéseket tartalmazza: *Emil Kraepelin* (Dorpati tanártól) Zur Kenntniss der psychophys. Methoden; — *Oswald Kulpetöl* Über die Gleichzeitigkeit und Ungleichzeitigkeit von Bewegungen; — E. W. *Scripture* Vorstellung und Gefühl. Eine experimentelle Untersuchung über ihren Zusammenhang. E cikknek célja azon kérdésre a feleletet megtalálni: vajjon az érzés a képzés mellett önálló folyamat-e vagy sem? A kísérleteket úgy eszközölte, hogy egy fénytelen üvegkorongra különböző színeket vetített, miket a sötétben levő figyelő megpillantva, a benne keletkezett lelki állapotokról számot adott. — A kísérletek bizonyítják 1. hogy ilyen színek láttára rendszeren érzés támadt (pl. piros . . . kellemes ibolya . . . hatalmas; 2. ily színek a megfelelő képzetet hozták elő (pl. zöld szín . . . lövonatú vasút zöld lámpája); 3. a keletkezett érzés újra képet hozott elő (pl. zöld . . . félelem . . . rémképek). Ebből *Scripture* azt következteti, hogy kép és érzés egymástól tiszta tudattal egészen elkülöníthetők s csak a szellemi élet egészére nézve áll elkülöníthetlenségök. A. *Kirschmann* Über die Herstellung

monochromatischen Lichtes; — W. Wundt, Über Vergleichen von Tondistanzen. A legjelentékenyebb cikk azonban *Johannes Schuberté* «Adam Smith's Moralphilosophie». E cikkben tárgyalatik: 1. Az erkölcsstan fejlődése *Schaftesburytől Humeig* Schafesbury a nominalistikus Hobbes és Locke ellenében az erkölcsiséget az ember természetében rejltőnek hirdeti; az intuitionista Cudworth és Clarke ellen pedig az erkölcsi érzés tapasztalati analysisét sürgeti. Maga a jót a hajlandóságok egyensúlyában találja s azon képességben, hogy a közjót törekvéseink czéljává tehetjük. Tanítványa *Butler* a kötelességre fektet nagyobb súlyt, míg *Hutcheson* egyfelől a Schafesbury által is ismert moral sense-ben, másfelől a közjóra czélzó, érdeknélküli jóakarásban («bizonyos ösztönben») találja az erkölcsiség alapját. *Hume* szerint a jó és rossz egészen subjectiv jelzők s a kedv- és fájdalmi érzetekre épülnek, melyeket bizonyos cselekvények a szemléltőben okoznak. 2. Következik magának *Smith Ádámnak* erkölcsstana a Theory of moral sentiments alapján. Itt kérdésbe kerül *a)* erkölcsi becslésének eredete a sympathiából; *b)* indulataink jó vagy rosszakaró tendenciája; *c)* a kötelesség érzete («Man within the breast»); *d)* az erkölcsi rendszerek osztályozása *Smith* szerint, ki kettőt különböztet meg *α)* olyanokat, kik az erkölcsiség jellemét keresik (ókor); *β)* kik szervezetünkben azon elvet kutatják, mely erkölcsi becslésre ösztönöz. Ez utóbbiak (újkor) lehetnek 1. az ész, 2. önzés, 3. érzés elvei. (k.)

Tagajánlások az Akadémiában.

A m. tud. Akadémiában a II. osztály ama szakaszába, melybe az új választási szabályok értelmében a philosophiai tudományok is tartoznak, a kijelölő-bizottság, mely ezúttal *Tóth Lőrincz*, *Keleti Károly*, *Schvarcz Gyula*, *Pauer Imre* rendes, *Pulszky Ágost*, *Wlasits Gyula*, *Jekelfalussy József* levelező tagokból állt, az ajánlottak közül következő érdemes tagokat nevezte meg a megválasztásra: Az üresedésben levő 4 rendes tagsági helyre: *Plósz Sándor* levelező tagot, jogtudományi író, *Mattekovits Sándor* lev. tagot, közgazdasági író. Az üresedésben levő 7 levelező tagsági helyre: *Földes Béla*, buda pest egyetemi tanárt, a nemzetgazdasági bizottság segédtagját, *Varga Gyula*, orsz. statiszt. hivatali fogalmazót, a nemzetgazdasági bizottság segédtagját, *Felméri Lajos*, kolozsvári egyetemi tanárt, neveléstudományi író, *Nagy Ernő*, nagyváradi kir. jogakadémiai tanárt, jogtudományi író.